

PSYCHOPANNYCHIA

VAGYIS
ÉRTEKEZÉS ARRÓL, HOGY NEM ALUSZNAK, HANEM A KRISZTUSNÁL
ÉLNEK
AZOKNAK A SZENTEKNEK A LELKEI,
KIK A KRISZTUSBAN VALÓ HITBEN HALNAK MEG.

ÍRTA:
KÁLVIN JÁNOS
1534.

FORDÍTOTTA:
RÁBOLD GUSZTÁV
ref. főgimn. tanár

PÁPA, 1908.
A FŐISKOLAI KÖNYVNYOMDA BETŰIVEL

Kálvin János előszava egy barátjához.

Bár néhány jámbor férfiú már régebben arra ösztönzött és ismételten arra kért, hogy tegyek közzé valamit azok túlkapásainak megfékezése végett, kik manapság tudatlanul s egyúttal zajongva vitatkoznak a lelkek alvásáról, vagy megsemmisüléséről: mégis, eddigelé semmiféle kérésnek és sürgetésnek sem engedtem. Annyira irtózott az én lelkem mindennemű civakodástól! S valóban akkor volt is okom a vonakodásra: részint azért, mert reméltem, hogy ez a képtelen dogma követőkre nem találván hamarosan el fog enyészni, vagy bizonyára csak igen kevés haszontalankodó között fog rejtőzködni: részint pedig azért, mert éppen nem volt szándékom harcba bocsátkozni azokkal, kik az ellenkező véleményen voltak, s akiknek sem táborát, sem fegyvereit, sem menedékeit nem ismertem. Még ugyanis semmi sem jutott el hozzám a mormogáson és a tompa zajon kívül, úgy, hogy összeütközni azokkal, kik még nem léptek ki a porondra, éppen olyan lett volna, mint vak szemekkel verdesni a levegőt. Az eredmény azonban egészen másként ütött ki, mint ahogy én reméltem. Azok a fecsegők ugyanis oly nagy serénységgel dolgoztak, hogy már néhány ezer embert magukkal vontak ugyanarra az örülségre. És - amint látom - már maga a baj is elhatalmasodott. Kezdetben ugyanis egyesek azt fecsegték, hogy a meghaltak lelkei alusznak; azt azonban nem határozták meg, hogy szerintük mit kell ez alatt az alvás alatt érteni. Később feltűntek azok a lélekgyilkosok, kik a lelkeket teljesen megölik, de seb nélkül. Véleményem szerint azoknak tévelygését nem kell eltűrni, ezeknek örülségét pedig szigorú korlátok közé kell szorítani. Hisz egyik sem alapszik helyes ismereten és kellő belátáson. Erről azonban nem oly könnyű dolog másokat meggyőzni, hacsak - amint mondják - a szájukba rágva nem cáfolom meg hiábavalóságukat, ami csakis irataikban vehető észre. Azt mondják, hogy ostobaságaikat nem tudom miféle papiroskákön szellőztetik, amiket nekem még csak látni sem volt alkalmam. Csak egy barátomtól kaptam némi kis feljegyzéseket, amikben megírta nekem azokat, amiket beszéd közben jegyezhetett meg hamarosan, vagy bárhonnán megtudott. Ha tehát ezek a jegyzetek másodsorban említett mentegetőzésemet felerészben meg is szüntették, felerészben azonban most is fönnáll az rám nézve. De mivel suttogásaikkal, és amihez legjobban értenek, fecsegésükkel alattomban furakodván be, éppoly sok embert hálózna be tévelygésükkel, mintha könyveiket kinyomatván nyíltan garázdálkodnának: úgy látszik, nincs mentségem arra, hogy az igazság árulójának ne tartsanak, ha ily nagy szükségben hallgatók és azt tekintetbe nem veszem. Mivel azonban bízom abban, hogy az én munkám a járatlanabb és kevésbé gyakorlott emberekre igen nagy, a közepes képzettséggel bírókra pedig, akik ezt a dolgot könnyedén vették, szintén jár némi haszonnal: nem habozom az összes jók előtt letenni hitbeli meggyőződésemet, amely, ha mindenféle mesterfogással, mikkel az ellenség ellen támadást intézhetne és mindenféle segédeszközökkel, mikkel az ellenséget távol tarthatná, tán nincs is eléggé felszerelve, azért mégsem egészen fegyvertelen. Ha azoknak, kik ezt az alvást a nép között terjesztik, szemtelensége engedte volna, szívesen tartózkodtam volna az ilyfajta küzdelemtől, amely nem jár annyi haszonnal, mint amennyi fáradságot igényel, mivel szerintem, ha valahol van haszna, hát akkor kiváltképpen itt

érvényesül az apostol azon intése, hogy józanok legyünk. S ha ők azt a józanságot, amit mi óhajtunk, nem is tételezik fel rólunk, azért mégis mérséklettel és módjával fogok beszélni. Hiszen bár akadt volna más mód, mely ezt a kelleténél is jobban sarjadzó bajt idején megszorította volna, hogy mint a rákfene napról-napra jobban és jobban el ne terjedjen! De nem is most látott ez először napvilágot! Azt olvassuk ugyanis, hogy ennek a dogmának bizonyos arabok voltak a szerzői, kik azt mondogatták, hogy a lélek a testtel együtt meghal, s hogy az ítélet napján mind a kettő feltámad.¹ S valamivel később ugyanezt mondogta János, római püspök is, kit a párizsi iskola kényszerített állításának visszavonására.² Pár századon át aztán elcsendesedett ez a tévelygés, de nemrégiben az anabaptisták söpredékéből néhányan felújították, s így ismét szikrákat fogott. Ezek a szikrák pedig szélteben-hosszában elterjedvén, méltán gyújtották meg a fáklyákat, amiket bár az első napon oltott volna ki az a jótékony eső, melyet az Úr az ő öröksége számára választott. Szólni fogok pedig minden gyűlölet nélkül, bárkinek egyéni gyalázása és minden tolakodó pirongatás nélkül, úgy hogy jogosan senki se panaszkodhassék arról, hogy őt megbántották, vagy akár csak könnyen is megsértették. Bár láthatunk manapság olyanokat, kik az ócsárlás, csipkedés és gúnyolás esztelen lángjától lobognak, s akik, ha csak az ujja hegyével is érinti őket az ember, siránkozva jajgatnak azon, hogy az egyház egysége megszakad és a szeretet megsértetik. Ezek számára a feleletünk az legyen, hogy mi csakis a Krisztusban való egységet ismerjük, és csakis azt a szeretetet, melynek Krisztus az összekötő kapcsa. A szeretet fenntartásának tehát az a lényege, hogy szentül és sértetlenül megmaradjon a mi hitünk. Szóval a szeretetnek mindenféle sérelme nélkül eligazítható ez a vita: csak olyan fülekkel hallgassák ezt, mint amilyen nyelvet én akarok használni. Minthogy pedig neked, dicső férfiú, úgy tetszett, hogy ezt a kis munkácskát különféle névvel, de különösen ezzel az eggyel illesd, ebből látom, hogy az ilyen hiábavaló vélekedések zűrzavarában, mikkel a forgandóság lelkei az egyház békéjét feldúlják, te szilárdan és sértetlenül állsz a legnagyobb belátással és önmegtartóztatással.

Orleans, 1534.

¹ Euseb. Eccl. hist. lib.6. c.26., August. lib. de Haeres c.83.

² Joann. II. (?) de quo Gerson in sermone pasch. priore.

Az olvasókhhoz.

Mikor ezt az értekezést átolvastam, azt vettem észre, hogy a tárgyalás hevében bizonyos dolgokat élesebben és erősebben mondtam, ami egyesek kényes füleit tán kellemetlenül érintheti. S mivel tudom, hogy van néhány olyan jóra való férfiú, kiknek lelkébe erről az alvásról valamit már belecsepegtettek, vagy azért, mert nagyon is könnyen hittek, vagy mert járatlanok voltak a Szentírásban s a körülményekhez képest nem voltak ezzel eléggé felfegyverezve az ellenállásra: ezek haragját (mivel nem nyakasságból és nem rosszakaratból vétkeznek) amennyire csak lehet, nem akarnám magamra vonni. Itt tehát arra akartam figyelmeztetni az ilyeneket, hogy ne vonatkoztassanak semmit sem a saját gyalázásukra, hanem tudják meg, hogy valahányszor valami erősebb kifejezést használok, azt az anabaptisták azon semmirekellő csapatjára értem, akiknek forrásaiból eredt - amint mondtam - először ez a víz, s akik még így sem részesülnek az érdemük szerint való bánásmódban. Ezekkel én úgy indítom meg a harcot, hogy további ellenállásuk esetén észre fogják venni, miszerint ha nem is nagyon jártas, de bizonyára állhatatos és amint az Úr kegyelméből magamnak ígérni merészelem, legyőzhetetlen védelmezője vagyok az igazságnak. Bár velük szemben is, mint olyan, aki mindig tartózkodtam minden szemérmertlenségtől és merész beszédétől, csak mértékkel öntöttem ki a haragomat, és majdnem mindenütt úgy mérsékeltem a tollamat, hogy alkalmasabb legyen a tanításra, mint a kényszerítésre, de azért képes legyen hurcolni azokat, kik magukat vezetni nem engedik. Kétségtelen dolog, hogy inkább valamennyiüket a helyes útra vezetni, mint megtámadni volt a szándékom. Esetleg leendő olvasóimat pedig arra intem, s Istennek és a mi Urunknak Jézus Krisztusnak nevére kérem, hogy tiszta ésszel fogjanak az olvasáshoz és olyan lélekkel, amely mintegy kész széke az igazságnak. Tudom, hogy mennyire jólesik egyesek füleinek az újdonság, de meg kell gondolnunk, hogy az életnek egy igéje van: mely az Úr szájából ered. Ez előtt az egy előtt kell nyitva lenni a mi füleinknek, amikor az üdvösség tudományáról van szó; más előtt pedig minden előtt csukva kell lenniük. Az ő igéje - mondom - nem új, hanem olyan, amely kezdettől fogva volt, van és lesz. S amily mértékben hibáznak azok, akik Isten igéjét, melytől a helytelen használat és restség folytán eltávolodtak, midőn az ismét napvilágra jön, az "újdonság" névvel hozzák rossz hírbe: éppúgy vétkeznek a másik részen azok, kiket mint a nádszalat bármilyen szél megingat, sőt bármilyen gyenge szellőre is megmozdulnak és meghajlanak. Avagy Krisztust tanulni annyit tesz-e, mint fülünket bármely tudományhoz, még az igazhoz is, Isten igéje nélkül alkalmazni? Ha úgy tanulsz Őtőle, mint embertől, nemde ugyanolyan könnyúséggel jutsz a csalódásokhoz is? Mert mi jellemzi az embert, ha nem a hiábavalóság? De nem így cselekedtek azok, akik befogadván az igét, az írásokat tudakozták, vajon úgy vannak-e ezek? (Csel. 17,11.) Kiváló példa ez, bár utánoznók! Mi azonban nem tudom, minő restséggel, vagy inkább megvetéssel fogadjuk be az Úr igéjét, úgyhogy mihelyt három szót megtanultunk, azonnal a saját bölcsességünkben való vélekedéstől dagadozunk, és önmagunkban, mint gazdagok és királyok, kifogásolni valót nem találunk. Ezért sok embert találunk, ki az összes idők tudatlansága ellen tragikus módon kiabál, bár ő

maga szinte tudatlan. De hát mit csináljunk? Keresztyéneknek akarnak látszani s azoknak is nevezik őket, mivel a közhelyek néhány cikkét megízlelték és mivel valaminek a nem tudását szégyellnék, minden dologról a legszemérmertlenebb módon, mintegy kijelentésszerűleg beszélnek. Ebből származik aztán a sok szakadárság, a sok tévelygés és hitünknek oly sok botránkozása! S ilyen alkalommal Istennek nevét káromolják a gonoszok. Végül (ami főforrása a bajnak) midőn készen vannak arra, hogy nyakasan védelmezzék azt, amit egyszer meggondolatlanul kikottyantottak, ugyanakkor Istennek kijelentéseihez fordulnak, s ezekből keresnek védelmet az ő tévelygéseik számára. Ebben pedig, én édes Istenem, mit meg nem változtatnak, mit el nem torzítanak és meg nem rontanak csak azért, hogy a saját véleményüknek megfelelőleg, nem mondom, hogy elhajlítsák, hanem erővel elcsavarják! Bizony helyesen mondta a költő,³ hogy az örület szolgáltatja a fegyvert. Az-é hát a tanulás útja, hogy a Szentírást megváltoztassuk és elforgassuk, hogy a mi önkényünknek szolgáljon, és hogy a mi vélekedésünknek legyen alávetve? Hiszen nincs ennél otrombább dolog! Ó, veszedelmes dögvész és az ember ellenségének legbiztosabb konkolya! Hát ettől kell az igaz magnak megfűlnia! És még csodálkozunk azon, hogy honnan van az a sokféle eltérés azok között, kik először szegődtek az evangéliumnak és az újjászülető igének zászlója alá? Bizony én félek ettől a borzasztó kijelentéstől: "Elvétetik töletek az Istennek országa és azon népnek adatik, mely annak gyümölcsét meghozza" (Máté 21,43). E tekintetben azonban bevégzem a panaszkodást, mert nagy kötetet kellene összeírni, ha valaki az időknél eme romlottsága ellen a kellő módon akarna beszélni. Mi azonban, testvéreim, kiket oly sok példa int, ha későn is, de végre térjünk eszünkre. Függyünk mindig az Úr ajakától, és semmit az ő bölcsességéhez hozzá ne adjunk, vagy hozzá ne keverjünk a miénkből, hogy ez mint a kovász az egész csomót meg ne rontsa, s magát a bennünk lévő sót is íztelelné ne tegye. Mutassuk magunkat az Úr előtt olyan tanítványoknak, amilyeneket Ő akar bírni, azaz szegényeknek, saját bölcsességüinktől megszabadultaknak és üreseknek, tanulni vágyóknak, de olyanoknak, akik semmit sem tudnak és nem is akarnak tudni mást, csak azt, amit Ő tanított, s akik minden ettől idegen dolgot éppúgy kerülnek, mint a legerősebb mérget. De azoknak is meg akarok felelni, akik az én szándékomat megrójják, hogy ilyen haszontalan dologról oly nagy küzdelmeket indítok, és e kegyetlen meghasonlásokkal a pontos vizsgálódásoknak veszem elejét. Nem hiányzanak ugyanis olyanok, akik így gondolkoznak rólam. Ezeknek feleletem ez: Mivel szántsándékkal kísértik az Isten igazságát, semmiképp sem szabad eltűnni azt, hogy ebből akár egy hajszálnyi is elvétessék. S nem is jelentéktelen és megvetendő dolog látni azt, hogy az ördög sötétsége az Isten világosságát kioltja. Azután meg nagyobb jelentőségű dolog ez, mint sokan hiszik. S nem is ellenkezik egész a kegyetlenségig az az ember (amint sokan gondolják), aki mások tévelygéseibe nem nyugszik bele. Azoknak újdonságvágya ellen keltem itt ki, akik ezeket a kérdéseket, amelyek igazán

³ Vergil. Aeneis. I. 150.

nem egyebek, mint az ész gyötrelmei, hajszolják. Miután pedig felkavarták ezt a mocsarat, meg kell fékezni vakmerőségüket, hogy ez az igazság fölé ne kerekedjék. Hogy ezt keresztülvittem-é, nem tudom, de bizonyára akartam - és amire a legjobb tudásom szerint képes voltam, azt előadtam. Mások, ha még jobbat is tudnak, hozzák elő a közjó céljaira!

Basel, 1536.

A lelkeknek a jelen élet után való állapotáról és életéről.

Amily kevés igyekezetet fordítok ezen értekezés kicsinosítására, épp oly fáradsággal törekszem arra, hogy felfogásom kifejtve s a lehető legegyszerűbb világításban álljon az olvasók előtt. S valóban bármiféle dolog képezze is a vita tárgyát, egyrészt az a legfontosabb körülmény, hogy maga a szóban forgó tárgy az író előtt is teljesen tisztában álljon, s az olvasó előtt is világosan meg legyen határozva, hogy se az író túl ne menjen a határokon, és beszédében a tárgytól messzire el ne térjen, se az olvasó magának az értekezésnek mezején biztos út hiányában el ne tévedjen; másrészt pedig minden vitás kérdésben különös gondot kell fordítani arra, hogy nemcsak a tanításra kell gondolnunk, hanem arra is, hogy ellenséggel van dolgunk, aki (mint azt az emberi természet többnyire magával hozza), bizonyára sem azt nem tűri, hogy legyőzzék, hacsak akarata ellenére nem; sem azt, hogy legyőzték, másként el nem ismeri, mint csak úgy, ha sokáig kötekedve, késedelmeskedve és vonakodva játszhatott és bohóskodhatott. Az ellenség megszorításának és féken tartásának pedig az a legjobb módja, ha a vita lényegét oly jellemzően és világosan határozzuk meg és ismertetjük meg, hogy ellenfelünket mintegy szemmel látható dologra idézhetjük a törvényszék elé.

Mi tehát az emberi lélekről vitatkozunk, amelyről némelyek ugyan elismerik, hogy valami, de azt hiszik, hogy a haláltól kezdve egész az utolsó ítélet napjáig, amelyen álmából fel fog ébredni, emlékezet, értelem és érzés nélkül alszik. Mások pedig egyáltalán nem ismerik el azt, hogy a lélek lényeg (*substantia*), hanem azt mondják, hogy csak az élet ereje, mely a gége lélegzéséből, vagy a tüdő mozgásából ered és mivel az alája rendelt test nélkül fennmaradni nem képes, azért a testtel együtt elpusztul és elenyészik, míg az ember a maga egészében fel nem támad. Ezekkel szemben mi azt is állítjuk, hogy a lélek lényeg, és azt is, hogy a test pusztulása után a lélek valóban él, még pedig öntudattal és értelemmel megáldva, s vállalkozunk arra, hogy mind a két állításunkat be fogjuk bizonyítani a Szentírás világos bizonyítékaival. Üljön el itt minden emberi okosság, mely sokat tűnődik ugyan a lélekről, de semmi helyes eredményhez sem jut! Hallgassanak el a bölcsészek, akiknek bár majdnem minden dologban az a szokásuk, hogy az egyetlenkedéseknek sem végét, sem hosszát nem ismerik, e téren azonban annyira ellenkeznek egymással, hogy bármiféle nézetet fogad is el végtére az ember, alig lesz mellette két tanúja. A lélek tehetségeiről igen szépen beszélt néhány helyen Plato, a legelmésebben azonban valamennyiük között Aristoteles szólt róluk, de hogy mi az a lélek és hogy honnan ered, azt őtőlük, s általában a bölcsészek egész nemzetségétől hiába kérdezné az ember, habár ők sokkal okosabban és tisztábban vélekedtek efelől, mint a mi bölcsészeink, kik azzal dicsekesznek, hogy ők Krisztusnak a tanítványai.

Mielőtt azonban tovább mennék, elejét kell vennünk a hosszas veszekedésre való alkalomnak, amibe pedig belekapaszkodnak azért, mivel vegyesen majd léleknek (*spiritus*), majd életnek (*anima*) nevezzük azt, amiről most vitatkozunk; néha pedig mint különböző dolgokat elkülönítve említjük ez eszméket. A Szentírás gyakorlata ui. az, hogy e szavaknak különféle értelmet ad, aminek mivel a legtöbb ember semmi

okát sem tudja adni, amint az egyik-egyik szó először feltűnik előtte, ahhoz teljes erővel ragaszkodik és azt nyakasan védelmezi. Néhányszor "leket" olvastak az "élet" helyett, s ezt ők változhatatlannak gondolják és elkeseredetten erősítik. De ha ezzel szemben valaki Dávidnak erre a versére hivatkozik (Zsolt. 49,19): "Meg fog áldani az ő lelkük az életben", vajon ezt úgy értelmezik, hogy az élet áldatik meg az életben? Hasonlóképpen ha a Sámuel könyvéből való ezen helyet hozzuk fel (II. Sám. 11,11): "A te lelkedre és a te lelked életére", vajon azt mondják, hogy ezek a szavak semmit sem jelentenek? Mi ugyanis tudjuk, hogy a "lélek" szó igen gyakran van használva az "élet" szó helyett, mint pl. ezeken a helyeken: "Lelkem az én kezeimben van" (Zsolt. 119,19); továbbá: "Miért szaggatnám fogaimmal testemet és miért szorítanám markomba lelkemet" (Jób 13,14); azután: "Nem nagyobb-e a lélek, mint az eledel" (Máté 6,25) és: "Bolond, ez éjjel megkívánják a te lelkedet tetőled" (Luk. 12,20) s más helyeken is, melyeket ezek a lélekgyilkosok mindig a szájukon hordoznak. Nincs azonban okuk arra, hogy ezekkel oly nagyon tetszelegjenek maguknak, mert hiszen észre kellett venniük, hogy ezeken a helyeken a lélek szó átvitt értelemben van használva, mivel a lélek oka az életnek, és mivel az élet a lelken alapszik: s ezt a szóalakzatot már a gyermekek is megtanulják elemi tanulmányaik közben. De ki ne csodálkoznék azoknak az embereknek ezen a nagy szemtelenségén, akik önmagukkal is valami nagyot hitetnek el magukról, s mások előtt is ilyeneknek akarnak látszani, akiket pedig a szóképekre és a beszéd alakzataira kellene még tanítani?! Tudjuk, hogy ugyanezen alapon a "lélek" szó az "akarat" vagy "vágyódás" helyett is használatos, mivel ti. a lélek az akarat és a vágy székhelye. S ebben az értelemben mondatik az, hogy Jonathán lelke egybeforrt a Dávid lelkével (I. Sám. 18,1); hogy Sikkem lelke ragaszkodott Dínához, a Jákob lányához (I. Móz. 34,3); és Lukács is azt mondja (Ap. Cs. 4,32), hogy a sokaságnak, amely hitt vala, szívük-lelkük egy vala. De ki ne látná, hogy mily erőteljesek a következő hebraizmusok? "Áldjad én lelkem az Urat" (Zsolt. 103,1, 104,1); "Magasztalja az én lelkem az Urat" (Luk. 1,46), "Mondd az én lelkemnek: Én vagyok segítségem" (Zsolt. 35,3). Nem tudom, miért, de többet fejeznek ezek ki, mintha minden hozzátétel nélkül csak ez volna mondva: Áldjad az Urat; Magasztalom az Urat; Mondd nekem: Én vagyok a te segítségem. Néha egyszerűen élő embert jelent a "lélek". Így pl. midőn az mondatik, hogy hetvenhat ember (animae) ment Jákobbal Egyiptomba (Csel. 7,14); továbbá: "Amely lélek vétkezik, annak meg kell halnia" (Ezék. 18,4); "Amely ember (anima) az igézőkhoz és jövendőmondókhöz fordul, halállal haljon meg" (III. Móz. 18,6) stb. Néha "lehelet"-nek is neveztetik, mellyel az emberek lélegzenek, mely a test éltető mozgását képezi. Ilyen értelemben veszem a következő helyeket: "Dermedtség fogott el engemet, pedig a lélek még teljesen bennem van" (II. Sám. 1,9); továbbá: "Az ő lelke benne vagy" (Csel. 20,10); majd: "Térjen vissza e gyermek lelke öbelé" (I. Kir. 17,21). Sőt azon szólásmóddal is, mellyel közönségesen azt mondjuk, hogy lelkünket kitehetjük, a Szentírás azt jelzi, hogy a lélek kimegy az emberből. Amint pl. Rákhelről mondja (I. Móz. 35,18): "És mikor lelke kiméne, mert meghala, nevezé a gyermeket Benóninak." Tudjuk, hogy a "spiritus" szó fuvallatott és leheletet jelent, s ezért a görögök azt többször "*pnoé*"-nak (lehelet, lélegzet) nevezik. Tudjuk, hogy Ézsaiásnál (26,18) hiábavaló és haszontalan dolgot is jelent pl. "Mint terhések vajúdtunk és szelet szültünk". Igen gyakran pedig azt jelenti, hogy

Isten lelke által születünk újra. Mikor ugyanis Pál apostol azt írja, hogy a lélek a test ellen törekedik (Gal. 5,17), ezt nem úgy érti, mint ha a lélek küzdene a testtel, vagy az ész a vágyakozással, hanem hogy maga a lélek, mivel Isten lelke igazgatja, küszködik önmagával, mivel még nincs birtokában az Isten lelkének és a saját vágyainak rabja. Tudjuk, hogy egymással való összeköttetésben az "anima" akaratot, a "spiritus" pedig értelmet jelent. Így beszél Ézsaiás (26,29): "Szívem (akaratom) utánad vágyott éjszaka, az én lelkem is bensőmben téged keresett". S Pál apostol, mikor azt kéri, hogy a thessalonikabeliek elméje, lelke és teste maradjon meg épségben, úgy, hogy feddhetetlenek legyenek a mi Urunk Jézus Krisztus eljövetelekor (I. Thess. 5,23), ezzel azt akarja, hogy mindenben helyesen gondolkozzanak és akarjanak, s tagjaikat ne tegyék a gonoszság fegyvereivé a bűnre. Ilyen még az is, amit ugyanez az apostol ír egy másik helyen, hogy Istennek beszéde élő és hathatósabb minden kétélű fegyvernél és elhat az akaratnak (anima) és az elmének (spiritus), a tagoknak egybekötöttetésének és a velőknek oszlásáig; és megítéli a szív gondolatait (Zsid. 4,12). Bár ez utóbbi helyen némelyek az elme alatt inkább azt a lényezet (essentia) akarják érteni, mely magában foglalja az észet és akaratot, s amelyről most vitatkozunk; az akarat (anima) alatt pedig azt az éltető munkálkodást és azokat az érzelmeket értik, melyeket a bölcsészek magasabbrendű és alsóbbrendű érzelmeknek, azaz "*hormé*"-nak (ösztön, inger) és "*aiszthészisz*"-nek (észrevétel, ismeret) neveznek. Mivel azonban a legtöbb helyen mind a kettő azt a halhatatlan lényezet jelenti, mely az emberben az életnek az oka, azért ne keressenek a szavakból ürügyet a civakodásra, hanem értsék meg magát a dolgot, bármiféle névvel legyen is jelölve. Hogy pedig ez mennyire igaz dolog, adjuk most már elő.

Kezdjük pedig ezt az előadást magán az embernek a teremtésén, amelyből meglátjuk majd, hogy milyenek teremtett az ember kezdettől fogva. Az ember teremtése előtti szent történet főlemlíti előttünk Istennek azt a szándékát, hogy Isten a maga képére és hasonlatosságára teremti az embert (I. Móz. 1,26). Ezek a szavak azonban éppen nem érthetők az embernek a testére, mert ha ebben a többi testekhez hasonlítva az Isten csodálatos munkája mutatkozik is, azért mégsem világlik ki belőle az ő képe,⁴ mert ki mondja ezt: "Teremtsünk embert a mi képünkre és hasonlatosságunkra?" Kétségkívül az Isten, aki lélek, s akit semmiféle testi képmásban sem lehet megjeleníteni. De amint a külső arcot elénk táró testi képnek élethűen kell kifejezni az összes arcvonásokat, hogy a festményből vagy a metszetből megérthessük mindazt, ami a mintán látható; úgy Isten ezen képének is a hozzá való hasonlatosság folytán Istennek némi ismeretét kell a mi lelkeinkben kialakítania. Hallomásom szerint egynéhányan öközülük akként léháskodnak, hogy azt mondják, miszerint Istennek képe arra a hatalomra vonatkozik, mely az embernek az állatokkal szemben adatott, mivel az ember e tekintetben hasonlít némileg az Istenhez, akinek hatalma van mindenek felett. S ebbe a tévedésbe beleesett Chrysostomus is akkor, amikor felettébb való buzgalommal támadta azokat az eszteleneket, kik emberi

⁴ Ambrosius libro VI. hexaem., Augustinus c.4. de Trinitate.

alakot tulajdonítottak az Istennek.⁵ A Szentírás azonban nem engedi magát így kijátszatni. Mózes ugyanis, hogy senki e képet az emberi testben ne keresse, előadja, hogy Isten előbb a föld sárából testet alkotott, mely azonban az Istennek semmiféle képét sem hordta magán. Azután adatott belé - amint mondja - a sárból való testbe az élet lehelete, úgy hogy csak akkor tűnt fel az emberben Istennek képe, mikor az ember már minden részében készen állott. Hát aztán - mondhatná valaki - tán az életnek ezt a leheletét gondoldod te az Isten képének? Éppenséggel nem! Bár ezt sokakkal egyetemben és tán nem is helytelenül, mondhatnám.⁶ Hát ha én azt mondanám, hogy Isten igéje létesítette azt a különbséget, mely az életnek ezt a leheletét megkülönbözteti az állatok lelkétől? Mert honnan vették eredetüket a többi állatok lelkei? Hozzon a föld - mondja Isten - élő állatokat stb. A földre kell tehát visszajutniuk azoknak, amik a földből származtak. Az ember lelke azonban nem a földből, hanem az Úr szájából, azaz titkos erőből való. De - mondom - nem állapodom meg most ennél azért, hogy ellenem harcot ne indítsanak, hanem csak azt az egyet akarom elérni: hogy az a "kép" a testen kívül álló dolog, mert ellenesetben nem volna oly nagyon kiváló dicsőség az emberre az, hogy Istennek képére van alkotva, amire pedig a Szentírás oly nagy mértékben felhívja a figyelmünket, s amit oly igen gyakran ismétel. Mert mi szükség volt arra, hogy Istent, ha Ő valami közönséges dolgot akart volna alkotni, úgy állítsa elénk Mózes, mint aki tünődik és önmagával tanácsot tart? Hiszen a többi dolgokra valamennyire azt mondta, hogy legyenek és meglettek. De mikor erre a képre került a sor, akkor mintegy különleges példányt akarván létesíteni, a bölcsességét és erejét hívja segítségül, és önmagával tanakodik, mielőtt hozzáfogna a munkához. Hát vajon ezeket a szólásmódokat, amelyek emberileg, tökéletlen beszédünk kisdud mértékéhez képest az Urat kitalálhatatlannak ábrázolják előttünk, ok nélkül használja Mózes oly aggódva; nem inkább Istennek az emberben tündöklő képét ajánlotta-é, magasztalta-é velük nagyszerűen? S nem elégedvén meg azzal, hogy egyszer elmondta, többször is ismétli. Bármit hazudozzanak is hát akár a filozófusok, akár ezek az álmodozók, mi tudjuk, hogy csakis a lélek az, ami Isten képét magán hordja, mert az Isten lélek. Nem kell itt hozzávetésekkel dolgoznunk annak a kiderítése végett, hogy ennek a képnek az eredetijéhez való hasonlatossága miben áll, mert ezt könnyen magtanulhatjuk az apostoltól (Kol. 3,10), aki mikor azt parancsolja, hogy öltözzük fel amaz új embert, melynek újulása vagy az annak ábrázatjához illendő esméretben, aki teremtette azt, világosan megmutatja, hogy melyik ez a kép és miben áll az. Egy másik helyen is (Eféz. 4,24), mikor így ír: "Öltözzétek fel amaz új embert, mely Isten szerint teremtett a valóság igazságában és szentségében." S mivel mindezt röviden akarjuk összefoglalni, azt mondjuk, hogy az ember az ő lelkét illetőleg lett részese Isten bölcsességének, igazságának és jóságának. Ezt követte két szent író, akik közül az egyik (Sirák. 17,1), midőn két részre: a földből vett testre és a lélekre, amire Isten

⁵ Anthropomorphistae.

⁶ Hilarius in Psalm. 63; Augustinus libro: De spiritu et anima c.39; Basilius Hexaem. hom. 8.

képét vonatkoztatja, osztja az embert, röviden összefoglalta azt, amit Mózes hosszasan adott elő. Isten teremtette - úgymond - az embert és az ő képe szerint alkotta őt. A másik pedig (Bölcs. 2,23), midőn magyarázva akarta megjelölni azt, hogy Istennek képe mire vonatkozik, leírhatatlannak nevezte az embert, minthogy ez Istennek képére teremtett. S nem is igen szorongatnám ezeknek az íróknak tekintélyével ellenfeleinket, ha éppen ők nem hivatkoznának rájuk velünk szemben. Ezeknek pedig, ha a kánonba nincsenek is felvéve, de mint bizonyára régi, jámbor és sokaknak tetszése által elfogadott könyveknek bizonyos tekintélyben kell előttünk állniuk. De hagyjuk őket, s őrizzük meg Istennek az emberben levő azon képét, mely nem székelhet máshol, mint csakis a lélekben.

Halljuk most már azt, amit a Szentírás világosabban mond a lélekről. Mikor Péter a lelkek üdvösségéről beszél, mikor azt mondja, hogy a testi kívánságok küzdenek a lélek ellen, s azt parancsolja, hogy tisztítsuk meg lelkeinket, és amikor Krisztust a lelkek gondviselőjének nevezi (I. Pét. 1,9.22 és 2,11.25), ugyan mit akarna ezzel mondani, ha nem volnának olyan lelkek, amelyek üdvözülnek, melyeket a rossz kívánságok ostromolnak, melyek megtisztítatnak, s amelyeket Krisztus, az Ő gondviselőjük, igazgat? Továbbá Jób történetében ezt olvassuk: "Mennyivel inkább a sárházak lakosaiban, akiknek fundamentumuk a porban van?" (Jób 4,19). Ha ezt jobban megfigyeljük, belátjuk, hogy csakugyan a lélekről van mondva, mely a sárból való testben lakozik; mert nem az ember neveztetik itt sárból való edénynek, hanem az van mondva, hogy a sárból való edényben lakik (a lélek): mintha az ember jobbik részét (ami pedig a lélek) ez a földi lakóhely magában foglalná. Péter meg így szól (II. Pét. 1,13): "Méltónak tartom pedig, ameddig e sátorban vagyok, ébreszteni titeket emlékeztetés által". S ebből a beszédmodorból, ha csak nagyon is ostobák nem vagyunk, megérthetjük azt is, hogy valami van a sátorban, s azt is, hogy van valami olyan, amit a sátorból ki kell vetköztetni, vagy ami (amint maga Péter mondja) sátorát leteszi. Épp ily határozott különbséget állít föl a test és lélek között a zsidókhöz írt levél szerzője is akkor, amikor azokat, akiktől születünk, test szerint való atyáinknak nevezi, s egyedül Istent mondja a lelkek atyjának (Zsid. 129); s kevéssel utóbb akkor, amikor Istent a mennyei Jeruzsálem királyának nevezvén, polgárokul az angyalokat és a valódi igazaknak a lelkeit említi fel. Nem is tudom, hogy hogyan lehetne értelmezni másképpen Pál apostolnak a következő mondását (II. Kor. 7,1): "Ezekkel az ígéretekkel bírván, tisztítsuk meg magunkat a testnek és a léleknek minden tisztátalanságától". Egészen bizonyos, hogy ezen a helyen nincs olyan egybevetés, mint amilyent másutt szokott használni, mert tisztátalanságot tulajdonít a léleknek, amely névvel pedig más helyeken a színtisztaságot jelöli. Még egy másik helyet is hozok fel, bár látom, hogy azok, akik fondorkodni akarnak, rögtön a saját magyarázataikba keverednek. Mikor ugyanis Pál a következőket mondja (I. Kor. 2,11): "Kicsoda tudhatja azokat, amik az emberéi, hanem csak az ember lelke, mely ő benne vagyon? Így azokat, amik az Istenéi senki sem tudja, csak az Isten Lelke": mondhatta volna azt, hogy az ember tudja azokat, amik az övéi: de ő határozottan megnevezi azt a részt, melyben a gondolkozó és megismerő képesség székel. És amikor azt mondja, hogy Istennek Lelke bizonyosságot tesz a mi lelkünkkel együtt arról, hogy mi Istennek fiai vagyunk (Róm. 8 16), vajon nem ugyanazt a beszédbeli

sajátosságot használta-e? Hát ha én röviden meg tudnám őket cáfolni? Tudjuk ugyanis, hogy mily gyakran kárhoztatta Krisztus az Ő szavaival a sadduceusok tévelygését, amelynek, mint Lukács az Apostolok Cselekedeteiben (23,8) írja, főrésze az volt, hogy azt mondták: lélek nincsen. Szó szerint ezt mondja Lukács: "A sadduceusok azt mondják, hogy nincsen feltámadás, sem angyal, sem lélek; a farizeusok pedig mind a kettőt vallják". Félek, hogy azzal kötekednek, miszerint ezeket a szavakat a Szentlélekre, vagy az angyalokra kell érteni! Erre az ellenvetésre azonban könnyű megfelelni, mert külön megemlíti az apostol az angyalokat, s az is bizonyos, hogy azoknak a farizeusoknak körülbelül semmi fogalmuk sem volt a Szentlélekről. Sőt jobban megértik ezt azok, akik görögül értenek: Lukács ugyanis a "pneuma" (lélek) szót névelő nélkül mondta, pedig ezt kétségtelenül kitette volna, ha a Szentlélekről beszélt volna. Ha még ez sem tömi be a szájukat, akkor nem tudom micsoda indok viszi és vezérli Őket, ha azt nem mondják, hogy Lukács nem kárhoztatta a sadduceusok abbeli vélekedését, hogy a lelket tagadták, és hogy nem helyeselte a farizeusok azon felfogását, hogy a lélek létezését állították. Ezzel a szórszálhasogatással azonban éppen magának az evangélistának szavai ellenkeznek. Mikor ugyanis előadta az evangélista Pálnak azon vallomását, hogy ő farizeus (Csel. 23,6), hozzáteszi ehhez a farizeusok ismeretes vélekedését. Tehát szükségképpen vagy ravasz és rosszakarató volt Pálnak színlelése (amit a hit megvallásában túrni nem szabad), vagy pedig együtt érzett a lélekre vonatkozólag a farizeusokkal. S ha a szent iratok meggyőznek bennünket arról, hogy ez a vélekedés az apostolok között oly biztos dolog volt, mint a halottak feltámadása, vagy hitünknek bármely más lényeges része, akkor nem restelljük ideírni Polykárpnak, ennek a minden szavában és cselekedetében vértanúságot lehelő férfiúnak a szavait, aki egyfelől tanítványa volt az apostoloknak, másfelől meg oly hűséggel adta át az utódoknak azt, amit őtőlük tanult, hogy semmiféle kovásznak hozzákeverését el nem tűrte volna.⁷ Ez ugyanis az ő sok kiváló mondásai között, amiket akkor mondott, mikor a máglyára vitték, azt is mondotta, hogy azon a napon lélekben kell neki Isten előtt megjelennie. S ugyanebben az időben Melitó, sardesi püspök,⁸ egy hasonlóan nyílt szívű férfiú, könyvet írt a testről és a lélekről, ami ha ma megvolna, akkor fölösleges volna a jelen munka. S ezekben a jobb időkben oly erős volt ez a vélekedés, hogy Tertullianus⁹ azt a lélekről szóló azon közönséges és legkiválóbb összefoglalások közé sorozta, amiket a természet általán fölfoghat. Bár már sok olyan érvet hoztunk fel, melyeknek - ha nem csalódom - be kellett bizonyítaniuk azt, amit céloztak, hogy ti. a lélek, vagy az emberi szellem a testtől különböző lényeg; mindazonáltal a most következő érvek még nagyobb bizonyosságot tesznek erről a dolgról. Áttérek ugyanis arra, amit én a második helyen említettem, hogy ti. ugyanaz a lélek a test pusztulása után is megmarad, még pedig öntudattal és értelemmel megáldva. Csalódik azonban az, aki azt gondolja, hogy itt valami mást állítok, mint a lélek halhatatlanságát. Azok ugyanis, akik elismerik, hogy a lélek él s egyúttal azt minden öntudattól megfosztják, egyenest olyan lelket képzelnek, amelyben semmi sincs meg a lélekből; vagy

⁷ Euseb. Hist. eccl. IV.15.

⁸ Ibidem. c.26.

⁹ Lib. de resurrect. carnis.

elszakítják a lelket önmagától, mivel ennek természete, ami nélkül semmiképp sem létezhetik, az, hogy megmozduljon, érezzen, erős legyen és értsen, sőt (amint Tertullianus¹⁰ mondja): "a léleknek az öntudat a lelke." Tanuljuk meg hát ezt a halhatatlanságot a Szentírásból!

Mikor Krisztus az övéit arra inti, hogy ne féljenek azoktól, kik a testet ölik meg, a lelket pedig nem ölhetik meg; hanem inkább féljenek attól, akinek, miután a testet megölte, arra is van hatalma, hogy a lelket a gyehegnára vesse (Máté 10,28; Luk. 12,5): vajon nem jelzi-e ezzel azt, hogy a lélek fölötté áll a halálnak? Az Isten pedig jószágon cselekedett velünk abban, hogy lelkeinket nem bízta azoknak ítéletére, akik azokat könnyen megölik, vagy legalább is, mivel ezt megtenni nem képesek, megölni igyekeznek. A zsarnokok gyötrik, vágják, égetik, ütök és akasztják, de csak a testet: egyedül Isten az, akinek olyan hatalma van a lélekkel szemben, hogy azt a gyehegnára küldje. Vagy Megmarad tehát a lélek a halál után, vagy nem igaz az, hogy a zsarnokoknak nincs hatalmuk a lélekkel szemben. Erre - amint hallom - azt mondják, hogy a lélek ugyan egyelőre megölhető akkor, amikor a halált előidézük, de el nem pusztul, mivel az a jövője, hogy feltámadjon. Ha azonban ezen az úton akarnak kigázolni, akkor meg kell engedniük azt is, hogy a test sem ölhető meg, mert az is föl fog támadni. Krisztus mondása azonban azt erősíti, hogy a test megölhető, s arról tanúskodik, hogy a lélek sértetlen marad. Ezt a szólásformát használja Krisztus a saját halálára vonatkozólag is, midőn így szól: "Rontsátok le e templomot, és harmadnapra felépítem azt" (Ján. 2,19). Mondta pedig ezt az ő testének a templomáról, s ezen a módon kivonta azoknak hatalma alól az ő lelkét, melyet - amint Lukács írja s amint Dávid is előre megmondotta (Luk. 23,46, Zsolt. 31,6 még halálán is atyjának kezeibe ajánlott. S István az Ő példáján indulva így szól (Csel. 7,59): "Uram Jézus, vegyed magadhoz az én lelkemet!" Íme, itt van, amiről fecseghetnek: Krisztus az Atyjának, István pedig Krisztusnak ajánlja lelkét, melyet a feltámadás napjára kell megőrizni! A szavak azonban, különösen Istvánnak szavai másként hangzanak. S Krisztusra vonatkozólag hozzáteszi az evangélista azt (Ján. 19,30), hogy lehajtván fejet, átadta lelkét, amely szavak nem vonatkoztathatók a lélegzésre, vagy a tüdő működésére.

Épp ily világosan kimutatja Péter apostol is, hogy a lelkek a halál után megvannak és élnek is, mikor azt mondja, hogy Krisztus azoknak a lelkeknek is prédikált, kik a tömlöcben voltak: és hogy nemcsak a jámborok lelkeinek prédikált bocsánatot az üdvösségre, hanem az istentelenek lelkeinek is megzavarodást (I. Pét. 3,19). Ezt a helyet ugyanis, amely már sok tehetséget meggyötört, én így értelmezem, és bízom abban, hogy minden jóérezésű embert meg fogok győzni. Miután ugyanis a Krisztus keresztségének alázatosságáról szólott, és megmutatta, miszerint minden jámbor embernek, hogy kétségbe ne essék, az Ő képére kell magát átalakítania, rögtön utána megemlíti a feltámadást is azért, hogy előadja, hogy minő nyomorúságoknak lesz majd végük. Főlemlíti ugyanis, hogy Krisztus nem adta meg magát a halálnak, hanem azt lebírva, győzedelmeskedett felette. Ezt a saját szavaival úgy mondja, hogy

¹⁰ Lib. De carne Christi.

testileg ugyan megöletett, lelkileg azonban élővé tétetett: ugyanazon értelemben persze, amelyben Pál írja, hogy szenvedett a test alázatosságában, de feltámasztatott a lélek ereje által. Azután, hogy a hívők belássák, miszerint ez az erő őrájuk is vonatkozik, hozzáteszi, hogy Krisztus ezt az erőt mások irányában mutatta meg: és pedig nem csak az élők, hanem a holtak irányában is, továbbá nemcsak a saját szolgálói, hanem a hitetlenek és az ő kegyelmének a megvetői irányában is. Értsük meg továbbá azt is, hogy ez a beszéd nem teljes, s hogy a két tag közül az egyik hiányzik, amire számos példa van a Szentírásban, különösen ott, ahol több mondás egy záradékkal van összevonva, amint itt is történt a dolog. De ne is csodálkozzék senki se azon, hogy börtönbe voltak zárva azok a szent atyák, akik a Krisztus megváltását várták. Mivel ugyanis ők mintegy felhőben és árnyékban látták előre a világosságot, (olyanformán, mint akik késő alkonyat táján látják a nap hátralevő részét, vagy a nap eljövételét szemlélik hajnal előtt) és Isten áldása még nem volt teljesen a birtokukban úgy, hogy abban megnyugodhassanak: azért az ezekre való várakozást börtönnek nevezte. Az apostol gondolkozása tehát ez: Krisztus lélekben prédikált azoknak a lelkeknek, kik a börtönben voltak, azaz a Krisztus által szerzett megváltás ereje megnyilvánult és mutatkozott a megholtak lelkei előtt. Hiányzik itt a másik rész, mégpedig az, amely azokra a jámborokra vonatkozik, akik ezt a gyümölcsöt felismerték és elfogadták. Nyilatkozik azonban a hitetlenekről, akik maguk megzavarodva fogadták ugyanezt a hírt. Látták ugyanis, hogy a megváltás egy, és ebből kizárattatván, mit tehetnének egyebet, mint hogy kétségbeesnek? Tudom, hogy ők már zúgnak és azt mekegik, hogy ez a magyarázat az én fejemből sült ki, s hogy ők nem vetik alá magukat ezeknek a törvényeknek! Nem is kényszerítem őket az én törvényeimnek az elfogadására, csak azt az egyet kérdezem tőlük, hogy vajon a börtönbe zárt lelkek nem lelkek-é? Még világosabb az, ami ugyancsak ennél az írónál (Péternél) olvasható: "Azért prédikáltatott az evangélium azoknak is, akik immár megholtak, hogy kárhoztattassanak az emberek szerint testben, éljenek pedig Isten szerint lélekben" (I. Pét. 4,6). Látjátok, hogy a testet átadván a halálra a léleknek életet tulajdonít? Mivel pedig az élet és halál egymással ellentétes viszonyban állanak, világos dolog, hogy az egyik meghal, a másik pedig él.

Ugyanezt tanuljuk Salamontól is, aki az ember halálát írván le, nagyon is elkülöníti a lelket a testtől (Préd. 12,7). "És a por - úgymond - földdé lesz, mint azelőtt volt; a lélek pedig megtér Istenhez, aki adta volt azt." Tudom, hogy őrájuk kevés hatással van ez a bizonyíték, mivel azt mondják, hogy az élet tér meg Istenhez, aki az élet forrása: s így semmi különös dolog sem történik. Azonban maguk a szavak kiáltják azt, hogy erőszakot követnek el rajtuk, úgy, hogy ennek a kis elménckedésnek, mely nem méltó arra, hogy elolvassák, vagy meghallgassák, a cáfolásával foglalkozni sem érdemes. Hátra van most már, hogy szerintük azt jelentse ez a mondás, miszerint a lelkek alvás által térnek meg az élet forrásához. Erre a felfogásra azonban megfelel az, ami Esdrásnál [Esdrás 4. könyve, apokrif könyv - NF] található; én ugyan nem hivatkoznám velük szemben erre az íróra, ha ők nem támaszkodnának reá annyira. Hallják hát az ő Esdrásukat: "A föld - úgymond - visszaadja azokat, amik benne alusznak és csendességben lakoznak, és a koporsók visszaadják a rájuk bízott

lelkeket" (IV. Esdr. 7,32). Azzal oktalankodnak itt, hogy a koporsó Istennek előrelátása, a lelkek pedig a gondolatok: mivel az élet könyve Isten színe elé állítja a gondolatokat. Bizonyos azonban, hogy ők ezt csak azért mondják, mivel hallgatni restellnek, okosabbat pedig nem tudnak mondani. De ha szabad volna a Szentírást ilyenformán elforgatni, akkor könnyű volna mindent halomra dönteni. Azonban nem hozok fel itt ellenük semmit sem magamtól, (bár sok más dolog kínálkozik) mert az említett író maga védi meg magát a félremagyarázással szemben. Kevéssel előbb ugyanis így szólt: "Nemde ezekről kérdezősködtek azoknak lelkei az ő hajlékaikban, mondván: Meddig reménykedünk még, Uram, így? Mikor jő el a mi jutalmunk szerűjének gyümölcse?" stb. (IV. Esdr. 4,35). Melyek hát azok a lelkek, amelyek kérdezősködnek és remélnek? Másféle aknát kell tehát ásniok, ha el akarnak illanni!

Térjünk át most a gazdagnak és Lázárnak a történetére (Luk. 16,22), akik közül az egyik ennek a halandó életnek a nyomorúságain és keservein átjutván, végre Ábrahám kebelébe vitetett, a másik pedig szenvedésekre jutott, emez (ti. a gazdag) kínokat szenved, az pedig vigasztalásra talál. Nagy ur van ennek örömei s annak kínlódása között. Ezek tán olyan álmodozások arról a szaru-kapuról, amelyről a költők regélnek? Hogy azonban útjuk legyen a menekülésre, ebből a történetből példázatot csinálnak, és azt mondják, hogy mindaz, amit az igazság Ábrahámról, a gazdagról és a szegényről beszél, képzelődés. Ily nagy tisztelettel vannak ők Isten és az Ő ígéje iránt! Rajta, mutassanak csak egy olyan példát a Szentírásban, ahol a példázatban valaki a nevéen van nevezve! Mi hát akkor a jelentése ezeknek a szavaknak: Volt egy Lázár nevű koldus? Szükségképpen vagy Isten ígéje hazudik, vagy igazi elbeszélésnek kell ennek lenni. S ezt észre is vették a Szentírás régi magyarázóí. Ambrosius ugyanis így szól: "Inkább elbeszélés ez, mint példázat, mivel a név is ki van téve". Ugyanezt jegyezte meg Gergely is. S csakugyan Tertullianus, Irenaeus, Origenes, Cyprianus és Hieronymus úgy adják elő ezt, mint történetet, akik közül Tertullianus akképpen vélekedik, hogy a gazdag személye Heródest, Lázáré pedig Keresztelő Jánost jelképezi. Irenaeus szavai pedig a következők: "Nem mesét adott elő az Úr Lázárról és a szegényről" stb. S Cyrillus, midőn felel az ariánusoknak, akik ebből a helyből argumentumot kovácsoltak a Krisztus istensége ellen, nem cáfolja azt, mint példázatot, hanem úgy értelmezi, mint történetet.¹¹ Még nevetségesebb az, hogy tévelygésük mentségéül Ágoston nevére hivatkoznak, akire azt fogják rá, hogy velük ebben a felfogásban osztozkodott, mivel egy helyen¹² ezt mondta: "Véleményem szerint a példázatban Lázár alatt Krisztust, a gazdag alatt pedig a farizeusokat kell érteni", bár ezzel ő semmi mást nem jelez, mint azt, hogy az elbeszélés példázattá válik, ha Lázár személyét Krisztusra, a gazdagét pedig a farizeusokra értjük. Azoknak, akik egy előre meghatározott felfogásra teljes erővel rárontanak, ez a szokásuk: mikor látják, hogy semmi szilárd alapjuk sincs, amire rátámaszkodhatnának, akkor nemcsak a szótagok hurkait, hanem még a legkisebb betű is a maguk javára magyarázzák. Hogy azonban tovább ne zúgjanak, egy másik

¹¹ Tertull. Lib. adv. Marcion; Iren. Libro IV. contra haeres. c.4; Origen. Hom. 5. in Ezech., Cypr. epist. 3; Hieron. in Esa. c.49. et 65; Hilarius in Psalm. 3; Cyrill. in 1. cap Joann. cap.22.

¹² lib. VIII., de Genesi ad lit.

helyen maga az író megvallja, hogy ő az egészet történetnek veszi. Menjenek most és ajánlgassák az ő ostobaságai[ka]t a nap fénye mellett! Mindazonáltal nem tudnak elmenekülni, sőt mindig jobban belegabalyodnak ugyanabba a hurokba. Mert ha megengedjük is azt, hogy ez példázat (amit ugyan a legkevésbé sem tudnak elérni), mit bizonyíthatnak ezzel mást, mint azt, hogy ez hasonlat, ami igazság nélkül meg nem állhat? Ha ezt nem tudják ezek a nagy teológusok, akkor tanulják meg a grammatikusok elemi tanulmányaiból: és azt fogják találni, hogy a példázat olyan hasonlat, mely az igazságból van véve. Így mikor az mondatik, hogy egy embernek két fia volt, akiknek kiosztotta a maguk osztályrészét, akkor a dolgok természete szerint meg kell lenni az embernek, a fiúknak, az örökségnek és az osztályrészek kiosztásának. Szóval az a példázatnak az állandó törvénye, hogy először értsük meg a puszta dolgot úgy, amint azt elénk adják, azután ez a megértés vezessen bennünket a példázat céljára, vagyis magára a dologra, és ehhez alkalmazkodják a hasonlat. Utánozzák ebben a dologban az ő Achillesüket, Chrysostomust! Ez ugyan példázatnak gondolta, amiből azonban gyakran az igazságot hozza ki.¹³ Mint pl. mikor ebből bizonyítja azt, hogy megholtak lelkei meghatározott helyeken vannak, kimutatja a gyehenna súlyos voltát és a gyönyörökkel járó veszedelmet. Hogy azonban ne kelljen itt nekem sok szót pazarolnom, forduljanak az ép emberi észhez, ha ugyan rendelkeznek ilyennel: és könnyen fel tudják majd fogni a példázat erejét és mivoltát.

S mivel tőlünk telhetőleg mindenkinek eleget akarunk tenni, szóljunk még itt azoknak a lelkeknek nyugalmaról, akik az Isten ígéretei iránt való biztos hitben szabadulnak meg a testtől. Ábrahám kebele által ugyanis a Szentírás semmi mást nem akar jelezni, mint ezt az említett nyugalmat. Először is mi nyugalomnak nevezzük azt, amit ők alvásnak hívnak. S valóban nem rettenénk vissza az "alvás" névtől sem, ha az az ő hazugságaikkal meg nem volna rontva és teljesen nem volna szennyezve. Azután a nyugalom alatt mi nem is tétlenséget, lomhaságot, vagy valami hasonló mámort értünk, amit ők a lélekre ráfognak, hanem a lelkiismeretnek azt a nyugalmat és aggálytalanságát, amely, ha mindig össze van is kötve a hittel, mégsem lesz sohasem teljessé és tökéletessé, csak a halál után. Hallja ugyan Istennek szájából az áldásokat a hívők egyháza, amely még mint jövevény e földön lakozik: "Az én népem békesség hajlékában lakozik, biztonság sátraiban és gondtalan nyugalomban" (Ézs. 32,18); amikért ismét hálákat is adva így kiált az áldást osztogató Úrhoz: Uram, adj nekünk békességet. (Uo. 26,3). Hiszen minden cselekedetünket végrehajtottad bennünk. Ezt a békét birtokolják a hívők az evangélium elfogadása után, mikor látják, hogy Isten, akit ők előbb bírójuknak gondoltak, kegyes atyjuk önekik; hogy ők a harag fiai helyett a kegyelem fiai: kiöntetvén rájuk Isten könyörületességének lényege úgy, hogy Istentől már semmi mást nem várnak, mint jóságot és kegyességet. De mivel az ember földi élete küszködés (Jób. 7,1), szükséges, hogy azoknak, akik érzik a bűn töviseit és a test maradványait, a világban szorongattatásuk, Istenben pedig vigasztalásuk legyen: és így ne legyenek teljesen nyugodt és zavartalan lelkekkel. Mikor azonban a testet és a vágyakozást (amelyek mint házi ellenségek

¹³ Hom. 25. in Matth, Hom. 57. in eundem.

háborgatják az ő békéjüket) levetkeztek, akkor nyugodnak meg csak végre és csendesednek meg Istennél. A próféta ugyanis így szól (Ézs. 57,1): "Az igaz elvész és nem veszi észébe senki, és az irgalmasságtevők elragadtatnak: mert a veszedelem elől ragadtatik el az igaz. Eljön a béke, megnyugszik ágyán az, aki egyenes úton járt". Vajon hát nem azokat hívja-e békességre, akiknél otthonos volt a béke? Mivel pedig békében voltak Istennel és harcban a világgal, ezért a békesség magasabb fokára vezeti Őket. Ezért Ezékiel (1,28) és János (Jel. 4,3), midőn Isten dicsőségének trónusát akarják leírni, körülveszik azt szivárvánnyal, melyről tudjuk, hogy jele az Isten és az ember között való szövetségnek (1. Móz. 9,13). A módozatról már a Szentlélek beszél, hogy megnyugosznak az ő fáradságuktól stb. Ez tehát Ábrahámnak kebele. Mert ő az, aki az ő magjában való megáldatást, mely neki ígértetett, oly készséges lélekkel fogadta, hogy semmit sem kételkedett abban, miszerint Isten ígéje tökéletesség és igazság. S mintha már tényleg betöltötte volna Isten az Ő ígértét, azt a megáldott magot oly biztos hittel várta, mint ha már kezeivel érintette s összes lelki és testi érzékeivel észrevette volna. Ezért tett felőle bizonyoságot a mi Urunk, hogy látta az ő napját és örvendezett (Ján. 8,56). Íme, Ábrahám békessége, íme a nyugalom és alvás, csak be ne szennyezzék ezt a tisztas nevet azoknak az alvóknak mocskos szájával. Mert mi lehet a lelkiismeretnek kellemesebb, amiben bizton megnyugodhatik, mint ez a béke, mely a mennyei kegyelem kincstárát tárja fel előtte, s amely az Úr kelyhének édességével részegíti meg őt? Hát ti, akik aludni fogtok, midőn halljátok ezt a részegséget, vajon nem a fej szédületére, kábultságára s a ti durva és testi alvástokra gondoltok? Mert hiszen ezek a kellemetlenségek követik a részegséget! Ti ugyan a ti durvaságtoknál fogva erre gondoltok; Istennek tanítványai azonban belátják, hogy ugyanazzal a szólásmóddal alvásnak neveztetik a lelkiismeretnek az a nyugalma, melyet az Úr a békesség házában adományoz az övéinek, amelyben részegségnek hívják azt a bőséget, mellyel az Úr az övéit a békesség házában kielégíti. Ha Ábrahám ezt a békét birtokolta még ellenségeinek támadásai, a fáradsalmak s a veszedelmek közepette, sőt még akkor, amikor magával hordozta testét is, ezt a házi ellenséget, amelynél semmi sem veszedelmesebb, akkor mit gondolunk, mekkora volt az ő békessége, amikor már ellenségeinek támadásain s a lőtávolon kívül állott? Csodálkozzék most már valaki azon, hogy miért mondják azt, miszerint Ábrahám kebelében pihennek meg Istennek azon választottai, kik ebből az életből átköltöztek az ő Istenükhöz: azért ti., mert Ábrahámmal, a hívők atyjával együtt felvétetnek a békesség lakhelyébe, ahol Istent egész a jóllakásig élvezik csömörlés nélkül. Ezért nem ok nélkül mondja Ágoston egy helyen¹⁴: "Amint a boldogok végét örökéletnek nevezzük, épp úgy nevezhetjük békességnek is. Mert semmi jobbat nem adhat az, aki semmi nagyobbat vagy jobbat nem adhat önmagánál, aki a békesség Istene. Ezentúl hát, amikor Ábrahám kebeléről van szó, ne magyarázzák azt az ő alvásukra, mivel az ő hazugságukat kimutatja és megcáfolja a Szentírás igazsága. Ez a nyugalom - mondom - a mennyei Jeruzsálem, vagyis a békesség szemlélése, amelyben a békesség Istene Krisztus ígérete szerint (Máté 5,8) önmagát adja az ő békeszerető híveinek, hogy Őt lássák. A Szentlélek pedig valahányszor említést tesz a

¹⁴ De civit. Dei. lib. XIX.

Szentírásban erről a békéről, oly bizalmasan használja az alvás és nyugvás kifejezéseket, hogy semmi sem világosabb ezeknél. "Vigadoznak a kegyesek - mondja Dávid (Zsolt. 149,5) - s örvendeznek az ő lakhelyeiken." A másik próféta pedig így szól: "Megelevenednek halottaid és holt testeik felkelnek: serkenjete fel és énekeljete, kik a porban lakoztok, mert harmatod az élet harmata és visszaadja a föld az árnyakat! Menj be népem, menj be szobáidba és zárd be ajtódat utánad és rejtse el magad rövid szempillantásig, míg elmúlik a bús harag !" (Ézs. 26,19.20.) Sőt a zsidó nyelv ezt az igét (aludni) használja mindenféle bizalomteljes megnyugvásnak a jelzésére. Dávid megint ezt mondja: "Békességben alszom és megnyugszom" (Zsolt. 4,9); s a próféta így szól (Hós. 2 17): "És azon a napon frigyét szerzek nekik a mezei vadakkal, az égi madarakkal és a föld férgével, s az ívet, kardot és háborút eltörlöm e földről és bátorságos lakozást adok nekik". Mózes pedig ezt mondja (III. Móz. 26 ~): "Békességet adok azon a földön, hogy mikor lefeküsztek, senki meg ne rettentse". Jób könyvében pedig ez foglaltatik: "Akkor bíznál, mert volna reménységed és ha széttekintenél, biztonságban aludnál. Ha lefeküdnél, senki föl nem rettentene, sőt sokan hízelegnének neked" (Jób 11 18). S erre a dologra figyelmeztet bennünket ez a latin mondás is: *dormire in utramque aurem*, vagyis aggodalom nélkül lenni. Alusznak tehát és békességben vannak az élők lelkei, ha Isten igéjébe belenyugosznak és nem akarják az Ő Istenük akaratát megelőzni, hanem készen lévén azt követni oda, ahova Őket hívja, annak keze alatt tartják magukat. Ami meg is van nekik parancsolva e szavakkal: "Ha késik is az Ő igazsága, bízzál benne" (Hab. 2,3); továbbá "Csendességben és reménységben lesz a ti erősségetek" (Ézs. 30,15). Mivel azonban ők olyasmit várnak, amit nem látnak, s olyasmit kívánnak, amit nem bírnak, ebből bizonyos, hogy az ő békéjük nem tökéletes. Viszont mivel bizton várják, amit várnak mivel hittel kívánják azt, amit kívánnak, világos, hogy nyugodt az ő kívánságuk. Ezt a békét növeli és erősebbé teszi a halál, amely azokat, akik e világ katonáskodásától megszabadultak és mintegy elbocsáttattak, a békesség helyére Vezeti, ahol, mivel lelkükkel és tekintetükkel teljesen Isteneben csüggenek, semmiféle más jobb dolgot nem ismernek, amire szemeiket fordítanak, vagy vágyódásukat irányítanak. Még azonban hiányzik valamijük, amit látni óhajtanak: ti. Istennek legfőbb és tökéletes dicsősége, ami után mindig áhítoznak. S bár rájuk nézve a vágyakozásban való türelmetlenség nem létezik, azért mégsem teljes még és tökéletes az Ő nyugalmuk. Az olyanról mondják ugyanis, hogy megnyugszik, aki ott van, ahol lenni óhajt: és a vágyódás mértékének sincs határa, hacsak el nem éri azt, amire igyekezett. Ha pedig a kiválasztottak szemei egyenesen Istennek a legfőbb dicsősége felé irányulnak, mintegy végcél felé, akkor az ő vágyódásuk állandóan folyamatban van mindaddig, míg Istennek a dicsősége be nem tellett: aminek a betöltését az utolsó ítélet napja hozza majd meg. Akkor lesz valóvá ez a mondás: "Megelégszem a te ábrázatoddal, midőn felserkenek". (Zsolt. 17,15)

Mellőzvéen azonban a gonoszokat, akikkel, hogy mi fog történni, arra nem nagyon kell gondolnunk, szeretném, ha igaz hittel megfelelénének nekem arra, hogy honnan veszik ők a feltámadás reménységét ha nem onnan, hogy Krisztus feltámadott? Ő ugyanis az elsőszülött a halottak közül és első a feltámadók közül (Kol. 1,18; Jel.

1,5). Amint Ő meghalt és feltámadott, úgy halunk meg mi is és támadunk fel őbenne. Mert ha a halált, aminek mi alá voltunk vetve, a halál által kellett Őneki legyőzni, akkor kétségtelen dolog, hogy Ő ugyanazt a halált türte el, amit mi, és hogy ugyanazt szenvedte. a halálban, amit mi szenvedünk. S ezt világosan bebizonyítja a Szentírás, amikor őt a halottak közül elsősülöttnek és a feltámadók közül elsőnek nevezi s így azt tanítja, hogy a hívők a halál közepén őt ismerjék vezérüknek és mivel a saját halálukat úgy tekintik, mint amelyet az ő halála megszentelt, azért annak a gyalázásától ne féljenek. Ezt jelzi Pál apostol, mikor azt mondja, hogy ő hasonlatos lesz az ő halálához, amíg eljut a halottak feltámadására (Fil. 3,11). Itt ugyanis azt a kereszt által megkezdett hasonlatosságot emlegeti, mely a halál által lesz teljessé. Térjete most ti álmodozók egy kissé a szívetekbe és fontoljátok meg, Hogy hogyan halt meg Krisztus! Vajon akkor is aludt Ő, mikor a ti üdvösségetek fölött őrködött? Nem Ő maga beszél-e így magáról (Ján. 5,26): "Miképpen - úgymond - az Atyának vagyon élete őmagában, azonképpen adta a Fiúnak is, hogy legyen élete őmagában". Aki önmagában bírja az élet erejét, hogyan vesztené el azt? Ne is feleljék nekem azt, hogy ez az istenségre vonatkozik. Ha ugyanis annak adatik meg, aki nem bírja, akkor az embernek, nem pedig az Istennek adatott meg az, hogy az életet önmagában bírja. Mivel ugyanis Jézus Krisztus Istennek és embernek is fia: ami neki mint Istennek természete, az rá nézve, mint emberre kegyelem, hogy így az ő tökéletességéből a kegyelmet is mindnyájan kegyelem gyanánt fogadjuk. Mily nagy reménységet meríthetnek az emberek abból, ha azt hallják, hogy Istennél van az élet, mivel így egyúttal azt is tudják, hogy Ő közöttük és Isten között lepel van bűneik elé állítva! De végül az az igazi nagy vigasztalás, hogy Isten az öröm olajával kente fel Krisztust az ő társai fölé (Zsolt. 45,8) s hogy Krisztus maga, mint ember, az Atyától adományokat fogadott el az emberekben (Zsolt. 68,19) azért, hogy feltalálhassuk az életet a mi természetünkben. Ezért olvassuk, hogy a tömeg a gyermek felébresztése után dicsőítette Istent, aki ilyen hatalmat adott az embereknek. Bizonyára erre gondolt Cyrillus, aki ennek a helynek magyarázatában egyetért velünk. Mikor azonban azt mondjuk, hogy Krisztus mint ember önmagában bírja az életet, ezzel nem mondjuk azt, hogy ő maga az előidézője az életnek, hanem csak azt, hogy az élet minden teljességét Krisztusra az emberre öntötte ki az Atya Isten. S ezt egy jól ismert hasonlattal lehet megvilágosítani. Azt mondják, hogy a forrás, amelyből mindenki merít, s amelyből a patakok erednek és lefolynak, önmagában bírja a vizet: és mégsem önmagából bírja azt, hanem abból az érből, amely neki szolgáltatja azt, ami a folydogáló patakoknak és a merítő embereknek is. elég lehet. Krisztus tehát önmagában bírja az életet, vagyis az élet teljét, amellyel ő maga is él és Övéit is élteni, de nem bírja azt önmagából, amint "Ő maga is tanúságot tesz egy helyen arról, hogy Ő az Atya által él (Ján. 6,57). És mivel, mint Isten, önmagában bírta az életet, akkor, amikor emberi alakot öltött magára, ajándékkul kapta azt az Atyától, hogy e tekintetben is önmagában bírja az életet. Ezek kétségtelen bizonyoságot tesznek előttünk arról, hogy Krisztust, mint embert, a halál el nem pusztíthatá, és bár valóban s természetszerűleg átadatott annak a halálnak, amelyet mi is mindnyájan elszenvedünk, mindazonáltal Atyjának ezt az ajándékát mindig megtartotta. Igazi halál volt az, a testnek és a léleknek elválása! Erre céloznak a Péter prédikációjából vett azon szavak, melyekkel azt erősíti Péter, miszerint lehetetlen volt az, hogy

Krisztus a halál hatalmában legyen, hogy beteljesedjék az Írás: "Mert nem hagyod az én életemet a halál birodalmában és nem engeded, hogy a te Szented rothadást lásson" (Csel. 2,27). Ebben a próféciaiban, ha megengedjük azt, hogy a lélek az élet, két dolgot kér Krisztus az Atyától: mégpedig azt, hogy ne juttassa romlásra az ő lelkét, és hogy ne engedje Őt pusztulásra jutni; ami be is teljesedett. Az ő lelkét ugyanis isteni erő támogatta, hogy romlásba ne jusson; teste pedig a sírban megőriztetett a föltámadásra. Mindezt Péter, mikor azt mondja, miszerint nem volt lehetséges az, hogy Krisztus a halál hatalma alatt legyen, az egy *krateiszthai* szóval fejezi ki, ami annyit jelent, mint a halál uralma alatt állani, a halál hatalma alá kerülni, vagy a halál által elfogattatni. Hogy pedig Péter az említett prédikációban mellőzvéen a lélekről való vitatkozást, csakis a test romlatlanságáról beszél, ezt azért teszi, hogy a saját magok bizonyítékaival győzze meg a zsidókat arról, miszerint ez a prófécia nem vonatkozik Dávidra, kinek a sírja előttük volt, s kinek holttestéről jól tudták, hogy rothadásnak indult, míg a mi Urunknak feltámadását tagadni nem tudták. A saját lelkének halhatatlanságáról még másféle bizonyítékot is adott Krisztus, amikor Jónást, aki három napig a cet gyomrában volt, tette meg az ő halála előképének azt mondván, hogy Ő is ép így három nap és három éjjel leszen a földnek gyomrában (Jón. 2,2; Mát. 12,40). Jónás azonban a hálnak gyomrában az Úrhoz kiáltott és meghallgattatott. Ez a gyomor a halál. Lelke tehát sértetlen volt a halálban, hogy eszerint kiáltson az Úrhoz. Izsák is, aki Krisztust jelképezte és atyjának halálából visszaadott, mint az apostol mondja a feltámadásnak bizonyos előképe, jelképileg az igazságot tárja fel előttünk (I. Móz. 22,10; Zsid. 11,19): mivel ugyanis, mint kész áldozat az oltárra helyeztetett és oda kötöztetett, azután az Úr parancsára feloldoztatott. Az a kos pedig, mely a bokrok között függött, Izsáknak helyébe került. Mi pedig az oka annak, hogy Izsák nem halt meg, hacsak az nem, hogy azt, ami az emberben maradandó, vagyis a lelket, Krisztus halhatatlanná tette? A kos pedig, az okatlan állat, amely őhelyette a halálra került: a test. Izsáknak megkötöztetése pedig a lelket jelképezi, amely Krisztus halálában haldoklónak látszott és látszik is naponként az emberek közönséges halálában, amikor emberi vélekedés szerint mindent megszűntnek hisznek; mivel azonban Krisztus lelke a kötelékekből feloldatott, a mi lelkeink is feloldatnak, mielőtt elpusztulnának. Tegye hát most félre bárki is közületek a szégyent és hangoztassa azt, hogy Krisztus halála alvás volt: az ilyen aztán akár egészen átmehet Apollinaris táborába. Krisztus ugyanis ébren volt, csak hogy a ti üdvösségteken munkálkodhassék: ti pedig alusszátok a ti álmodokat, és a vakság sötéttségétől elborítva nem ismeritek el az ébrenléteket.

Ezenkívül nemcsak az vigasztal bennünket, hogy Krisztus, a mi fejünk, a halál árnyékának közepén el nem pusztult, hanem ehhez a biztonsághoz hozzájárul még az Ő feltámadása is, mellyel magát a halál urává tette és minket, akiknek Őbenne részünk van, mindannyiunkat a halál fölé emelt. Mivel Pál apostol nem habozott azt mondani, hogy a mi életünk Krisztussal elrejtetett az Istennél (Kol. 3,3); továbbá egy másik helyen: "Élek pedig többé nem én, hanem él bennem a Krisztus" (Gal. 2,20). Mi van hátra egyéb, mint az, hogy egész hangosan kiáltsák, miszerint Krisztus alszik és tétlenkedik a mi alvó lelkeinkben? Ha ugyanis Krisztus az, aki őbennük élt, akkor ugyancsak Ő az, aki őbennük meghal. Ha Krisztus élete a mienk, akkor az, aki a mi

életünknek véget akar vetni, húzza le Krisztust az Atya jobbjáról, és űzze őt másodszer a halálba. Ha Ő meghalhat, akkor ránk is biztos halál vár; ha pedig az Ő életének éppen nincsen vége, akkor semmiféle halállal sem lehet végük a mi lelkeinknek sem, amelyek Őbeléje vannak oltva. De hát mit is fáradozunk még tovább? Avagy tán homályosak az Ő szavai: "Mert én élek, ti is éltek" (Ján. 14,19)? Ha pedig élünk, mert Ő él, akkor, ha mi meghalunk, Ő már nem fog élni. Avagy tán érthetetlen az, amit Ő ígért, hogy Ő benne lakozik és Ő abban, aki hit által van Ővele összekötve (Ján. 6,56)? El kell tehát szakítanunk Krisztustól az Ő tagjait, ha ezektől az életet akarjuk elvenni. A mi hitvallásunk, amit fegyverekkel eléggé felszereltünk, ez: Ádámiban mi mindnyájan meghaltunk, a Krisztusban azonban mindnyájan élünk (I. Kor. 15,22). Igen szépen és nagyszerűen szól erről Pál apostol, midőn ezt mondja: "Hogyha Krisztusnak lelke lakozik bennünk: a test ugyan holt a bűn miatt, de a lélek élet az igazságért" (Róm. 8,10). Testnek nevezi persze a bűn tömegét, mely a test születésétől kezdve benne lakozik az emberben, léleknek pedig az embernek lelkileg újjászületett részét. Ezért mikor kevéssel előbb (Róm. 7,24) a bűnnek öhozá tapadó maradványai miatt saját nyomorúságán siránkozik, nem egyszerűen azt kívánja, hogy elpusztuljon és semmivé legyen azért, hogy ettől a nyomorúságtól megmeneküljön, hanem azt, hogy megszabaduljon a halálnak testétől, vagyis hogy a bűn tömege pusztuljon el őbenne, hogy így a lélek megtisztulván és mintegy lesepertetvén, Istennel békében legyen, éppen ezzel nyilatkozatván ki, hogy az ő jobbik része, mint fogoly a test bilincseiben tartatik és csak a halál által fog felszabadulni.

Vajba helyesen megérthetnők azt, hogy milyen Istennek az az országa, mely megvan a hívők közt még akkor, mikor ezt az életet élik! Így ugyanis könnyű volna megérteni egyúttal azt is, hogy az örök élet elkezdődött. Ezt az ígérte nekünk, aki csalni nem tud: "Aki az én beszédemet hallgatja - úgymond - örök élete vagyon, és a kárhozatra nem megyen, hanem általment a halálból az életre" (Ján. 5,24). Ha megtörtént az átmenet az örök életre, miért szakítják meg azt a halállal? Másutt megint ezt mondja Krisztus: "Az az Atyának akarata, hogy mindaz, aki hisz a Fiúban, el ne vesszen, hanem örök élete legyen, és én feltámasztom azt amaz utolsó napon" (Ján. 6,40). Továbbá: "Aki eszi az én testemet és issza az én véretem, örök élete vagyon annak; és én feltámasztom azt amaz utolsó napon" (Ján. 6,54). "Nem úgy, mint a ti atyáitok ettek manna s meghaltak; ki e kenyeret eendi, élni fog mindörökké" (Ján. 6,58). Ne szúrjátok itt közbe az utolsó napra vonatkozó hazugságaitokat! Két dolgot ígér itt nekünk az Úr: az örök életet és a feltámadást. Halljátok bár, hogy kettőt, ti mégis csak az egyiket fogadjátok el. Még jobban meggyőz benneteket Krisztusnak ez a másik mondása: "Én vagyok - úgymond - a feltámadás és az élet; aki bennem hiszen, ha meghal is él. És valaki él és hiszen én bennem, soha meg nem hal (*non morietur in aeternum*)" (Ján. 11,25). Nem bújnak ki akkor sem, ha azt mondják, hogy nem hal meg örökre (*in aeternum*) az, aki feltámad, mert az Úr nemcsak ezt akarta, hanem azt, hogy soha meg ne történhessék, hogy meghaljanak. Jobban visszaadja ezt az értelmet a görög kifejezés, amelyben ez olvasható: *eisz ton aióna* (hosszú időre), ami latinul annyit jelent: *in saeculum*. Ezzel a szólásmóddal jelezzük, hogy sohasem történik meg az, amiről tagadjuk, hogy az időben megtörténik. Így egy másik helyen

ez fordul elő: "Valaki az én beszédemet megtartandja, nem lát halált soha örökké" (Ján. 8,51). Velük szemben megdönthetetlen bizonyíték, hogy nem látja meg a halált az, aki az Úr beszédét megtartja. S ez az egy elegendő lehet a keresztyéneknek arra, hogy hitüket emezeknek a gonoszsága ellenében felfegyverezzék. Ezt hisszük, ezt várjuk! Őnekik pedig mi marad hátra, hacsak az nem, hogy aludják egész bátran az ő álmukat, míg fel nem kelti őket a harsona hangja, amely tolvajként lepi meg majd azokat, kik a sötétségben alusznak?

És ha a hívő léleknek Isten az élete épp úgy, mint ahogy maga ez a lélek élete a testnek, akkor mi az oka annak, hogy a lélek, míg a testben van, míg azt mozgatja, soha nem tétlenkedik és buzgalmával úgy fel nem hagy, hogy kötelességének valamely részével ne foglalatostkodjék, Isten pedig mintegy kifáradva a munkától tétlenkedik? Ha oly nagy a lélek ereje a földből való tömeg fenntartásában, mozgatásában és megindításában, mekkora erejének kell lenni Istennek a természeténél fogva tevékeny lélek mozgatásában és megindításában? S mégis azt merészelik némelyek mondani, hogy a lélek elenyészik; mások pedig, hogy a test felbomlása után a saját erejéből nem működik! Vajon mit felelnek az ilyenek Dávidnak azon versére (Zsolt. 84,8), melyben a boldogok útjának kezdetét, közepét és végét írja le? "Mennek - úgymond - erényről-erényre és meglátják az Istenek Istenét Sionban", vagy amint a héber szöveg mondja: bőségről-bőségre. Ha mindig növekednek, míg csak Istent meg nem látják, és ezen növekedés folytán Isten látására jutnak, akkor hogyan temetik el ezek őket a mámorban és mélységes közönyösségben?

Ugyanezt tanúsítja az apostol is (II. Kor. 5,1 stb.) mégpedig sokkal világosabban: hogy ha lerontatnak, Isten lelkének tovább ellenállni nem képesek. "Tudjuk, hogy ha e mi földi házunknak a hajléke elbomlik, épületünk lészen Istentől, ti. nem kézzel csinált házunk, hanem örökkévaló a mennyben. Mert azért fohászkodunk, mivelhogy kívánunk a mi mennyei házunkba felöltöztetni, ha ti. felöltözve is nem mezteleneknek fogunk találatni. Mert mi, kik e testnek hajlékában vagyunk, fohászkodunk megterheltetvén, mivelhogy nem kívánunk levetkeztetni, hanem felöltöztetni, hogy a szabadság [helyesen: halandóság - NF] elnyelettség az élettől." Kevéssel utóbb pedig így szól (Uo. 6. v.) "Annakokáért mindenkor nagy bizodalommal vagyunk, mert tudjuk mi, hogy míg e testben jövevények vagyunk, távol vagyunk az Úrtól (mert hit által járunk most és nem szemmel való látás által); bizodalomunk vagyon pedig és inkább kíváncsozunk kiköltözni a testből és az Úrhoz menni lakni." Itt azt hozzák fel kifogásul, hogy az apostol szavai az ítélet napjára értendők, amelyen felöltöztettünk, és a halandóság is elnyeletik az élettől. Ezért azt mondják, miszerint ezeket az apostol azzal a záradékkal foglalja össze, hogy mindnyájunknak meg kell jelenni a Krisztus ítélőszéke előtt. De miért vonatkoztatják azt a felöltöztetést inkább a testre, mint Istennek jótéteményeire, melyekben a halál után szépen bővelkedünk? Hiszen egyszerű és könnyű az apostol felfogása, mely szerint mi ugyan vágyunk kijutni e testi börtönből, de nem úgy, hogy szállás nélkül bizonytalanságban kóboroljunk; mert jobb az a lakás, melyet az Úr készített nekünk, ha ti. felöltözve is nem mezteleneknek fogunk találatni. A mi ruházatunk ugyanis a

Krisztus, és fegyverzetünk az, amellyel az apostol öltöztet fel bennünket (Eféz. 6,11 stb.). S meg van írva (Zsolt. 45,12), hogy a király megkívánja az ő hitvesének a szépségét, aki kitartó kötelességeiben, s akinek minden dicsősége benső. Végül: megjelölte az Úr az övéit, kiket a halálban is, a feltámadásban is meg fog ismerni (Jel. 7,3). Miért nem tekintik inkább azt, amit az előbbihez nagyon közel (II. Kor. 4,16) mondott az apostol, s amellyel épen ezt a mondást köti egybe. Ha a külső emberünk megromlik is, de a belső megújul napról-napra. Az pedig, hogy az apostol hozzáteszi a Krisztus ítélőszéke előtt való megjelenésre vonatkozó záradékot, inkább őket sújtja, mivel előzőleg azt mondta, miszerint azon igyekezzünk, hogy mind otthon lévén, mind elköltözvén, néki kedvesek legyünk. Mivel pedig itt az otthon alatt a testet érti, mi az az elköltözés? Hogy semmit hozzá ne adjunk, ezek a szavak minden magyarázat nélkül ezt mondják: Mi úgy a testben, mint a testen kívül arra igyekszünk, hogy az Úr előtt kedvesek legyünk; azután hogy Isten jelenlétét akkor fogjuk érezni, mikor ettől a testtől megszabadulunk, s hogy ekkor már nem a hit által fogunk járni, hanem a látás által, mivel ez a ránk nehezedő földi tömeg, mint valami kerítés úgy választ el bennünket Istentől. Ezek az ostobáskodók pedig azt fecsegik, hogy a halál által mi messzebbre távozzunk Istentől, mint mikor még ez életben vagyunk. Azoktól ugyanis, akikről meg van írva az, hogy: "A te orcádnak a világosságánál járnak, ó, Uram" (Zsolt. 89,16); továbbá, hogy: "Maga a Lélek teszen bizonyosságot a mi lelkünkkel együtt, hogy mi Istennek fiai vagyunk" (Róm. 8,16) és még sok ilyesféle, elveszik úgy Isten orcájának világosságát, mint a Szentlélek tanúságtételét. Ha önekik igazuk van, akkor boldogabbak vagyunk most, mint a halál után. Mert ha ennek a világnak elemei alatt élünk is, azért mégis van nekünk lakozásunk és hazánk a mennyekben, amint azt Pál apostol mondja (Fil. 3,20). Mikor azonban ez az álomkórság és minden dologról való megfélelkezés fogja el a lelkeket a halál után, akkor a lelki ízlelésnek bármiféle kellemessége legyen is birtokukban, azt mind elvesztik. Jobb dologra tanít bennünket a Szentírás ! A test, mely megromlik, elnehezíti a lelket és a földi lakozás lenyomja a sokat gondolkozó elmét (Bölcs. 9,15). Ha a test a lélek börtöne, ha a földi lakozás bilincs, mi történik a lélekkel akkor, ha ebből a börtönből kiszabadul, ha ezeket a bilincseket leveti? Nemde visszaadatik önmagának és mintegy öntudatra ébred? Úgyhogy azt mondhatjuk, miszerint annyival növekszik a lélek, amennyivel fogy a test! Akarják vagy nem akarják, de ez mindig elismert igazság. Mikor a testnek ezt a terhét levetjük, megszűnik a léleknek a test ellen és a testnek a lélek ellen való harca. Szóval a test halála a léleknek az életrekelése. Mikor tehát lerázta magáról a lélek a szennyeket, akkor lesz csak igazán lelkivé úgy, hogy Isten akaratával egyetért, s a vele ellenkező test zsarnokságát nem érzi, s ebben a nyugalomban semmi másra nem gondolva, mint csak Istenre, megállapodik. És hát persze, alszik a lélek akkor, amikor semmi teher sem nehezedvén rá, felemelkedhetik?! Akkor alszik oly mélyen, amikor semmiféle akadály által sem háborítatván, eszével és gondolkozásával sok dolgot tud felfogni? Ezek nem csak az ő tévelygésüket árulják el, hanem rosszakarataikat is Istennek a munkáival és erejével szemben, amelyekről azt hirdeti a Szentírás, hogy Ő cselekszi az Ő szentjeiben. Mi úgy ismerjük Istent, mint aki keletkezik és napról-napra növekszik az Ő választottaiban, amire a bölcs tanít bennünket (Péld. 4,18), midőn így szól: "Az igazak ösvénye pedig olyan, mint a

világosság, mely minél tovább halad, annál világosabb lesz a teljes délig". Ezt erősíti az apostol is (Fil. 1,6), mert "aki elkezdette bennetek a jó dolgot, elvégezi mind a Jézus Krisztusnak napjáig". Nemcsak egy darab időre szakítják tehát félbe Isten munkáját, hanem azt meg is semmisítik. Azokat, akik előbb jutottak bizalomról-bizalomra, erényről-erényre és a boldogságot megízlelve élvezték, mivel magukat az Istenről való gondolkozásban gyakorolták, megfosztják a bizalomtól, az erénytől, az Istenről való minden gondolkodástól és mint tétlenkedőket és álomkórosokat ágyakra helyezik. Mert hogyan is magyarázzák meg ők ezt az előrehaladást? Azt gondolják tán, hogy tökéletesednek a lelkek akkor, amikor alvással hizlalják őket: hogy kövéren és jóltartottan kerüljenek az Úr színe elé, mikor Ő az ítélszékébe ül? Ha egy morzsányi okosság volna bennük, akkor nem beszélnének ily ostobán a lélekről: hanem annyira elválasztanák az égi lelket a földi testtől, amennyire távol van az ég a földtől. Mikor tehát az apostol azt kívánja, hogy elköltözhessen és a Krisztussal lehessen (Fil. 1,23), vajon úgy tűnik-e ez fel öelöttük, mintha aludni akarna és a Krisztus után való vágyódás többé már éppen nem tartaná Őt a hatalmában? Persze ez volt a vágyódása öneki, aki tudta, hogy, ha az ő földi házának a hajléka elbomlik, más épülése van az Istentől, még pedig nem kézzel csinált ház! S valóban szépen lenne a Krisztussal az, aki megszűnne élni!

Hát aztán nem borzadnak meg Isten szavára, aki Önmagát Ábrahám, Izsák és Jákob Istenének híván, egyúttal azt is kijelenti, hogy Ő nem holtaknak, hanem élőknek az Istene? (Mk. 12,27). Tehát sem ez nem az ő Istenük, sem ők nem ennek a népe. De - mondják ők - ezek csak akkor lesznek majd igazak, amikor a halottak feltámasztatnak az életre, mivel a Szentírás szavai is így hangzanak: A halottak feltámasztásáról nem olvastátok, mi mondatott? Azonban még így sem tudnak kivergődni! Mivel ugyanis Krisztusnak a sadduceusokkal volt dolga, akik nemcsak a feltámasztást tagadták, hanem a lelkek halhatatlanságát is: ezzel az egy mondással Krisztus két tévelygést cáfol meg. Mert ha Isten az élők Istene és nem a holtaké; Ábrahám, Izsák és Jákob pedig ebből az életből elköltöztek, következik tehát, mivel Mózeshez beszélvén Isten azt mondja, miszerint Ő ezeknek az Istene, hogy ezek más életet élnek, mert létezni kell azoknak, akiknek Istenévé teszi magát az Isten. Ezért hozzáteszi Lukács is: "Mert mindenek Öneki élnek", nem úgy értvén ezt, hogy mindenek az Isten jelenlétének élnek, hanem hogy az Ő ereje által élnek. Az tehát bizonyos, hogy Ábrahám, Izsák és Jákob élnek. Megegyezik ezzel a felfogással Pálnak ez a mondása (Róm. 14,8): "Ha élünk is, az Úrnak élünk; ha meghalunk is, az Úrnak halunk meg. Akár éljünk azért, akár meghaljunk, az Úréi vagyunk. Mert azért halt meg és azért támadott fel a Krisztus, hogy mind a holtakon, mind az élőkön uralkodjék." Mit lehetett volna biztosabban felhozni a mi hitünk támogatására, mint azt, hogy Krisztus a holtakon uralkodik? Mert csakis azokon uralkodhatik, akik léteznek, mivel ott, ahol uralom van, alattvalóknak is kell lenni.

Íme bizonyosságot tesznek öellenük Isten előtt és az Ő angyalai előtt az égben a vértanúk lelkei is, kik nagy szóval így kiáltanak fel az oltárnál: "Meddig nem állasz bosszút, Uram, a mi vérünkért azokon, kik laknak a földön? (Jel. 6,10). És adattak azoknak fehér ruhák, és mondaték nekik, hogy még egy kevés ideig nyugodnának,

míg beteljesedik az ő szolgatársaiknak és atyafiaiknak száma, kiknek meg kell öletniök, mint ők is megölettek". A megholtak lelkei kiáltanak és fehér ruhák adatnak nekik. Micsodák, óh ti alvó lelkek, rátok nézve a fehér ruhák? Persze párnák, amikre lefeküsznek aludni! Látjátok már, hogy a fehér ruha nem felel meg az alvásnak? Ébren kell azoknak lenni, akiket így öltöztetnek fel! S ha ez igaz, akkor a fehér ruhák kétségtelenül a dicsőség kezdetét jelzik, mit az isteni bőkezűség ad a vértanúknak, míg az ítélet napját várják. Nem új dolog ugyanis a Szentírásban, hogy a fehér ruha dicsőséget, ünnepélyességet és örömet jelez. Dániel ugyanis az ő látomásában (Dán. 7,9) fehér ruhában látta az Urat; ebben a ruhában jelent meg az Úr Tábor hegyén (Mát. 17,2). Az Úr angyala fehér ruhában jelent meg a sírnál az asszonyoknak (Mát. 28,3). Ugyanilyen külsőben jelentek meg az angyalok az apostoloknak, midőn azok az Úr mennybemenetele után az égbe tekintettek (Csel. 1,10). Ugyanilyen volt külseje a Kornéliusz előtt megjelenő angyalnak is (Csel. 10,30). S mikor a tékozló fiúnak, ki megtért az atyjához, előbbi ruháját visszaadták, akkor az öröme és ünnepélyességnek volt jele a ruha (Luk. 15,29). Továbbá, ha a megholtak lelkei kiáltottak, akkor nem aludtak. Mikor kezdte tehát elborítani őket az a mélységes álom? Arra se hivatkozzék velem szemben senki sem, hogy Ábel vére az Úrhoz kiáltott. Közönséges szókép ez, s elismerem, hogy maga a dolog beszél, hogy a vér kiontása büntetést kíván. Ezen a helyen azonban bizonyos, hogy a kiáltás a vértanúk kedélyállapotát állítja elénk, mivel az ő vágyuk mindenféle alakzat nélkül van kifejezve és kérésük van leírva. Meddig nem állasz bosszút, Uram, stb? Ezért János ugyanabban a könyvben kétféle feltámadást említ fel, valamint kétféle halált is (Jel. 20,5 stb.). Az egyik ti. a lélek feltámadása az ítélet előtt, a másik pedig az, amikor feltámad a test és feltámad a lélek is a dicsőségre. "Boldogok - úgymond - azok, akiknek részük van az első feltámadásban, mert ezeken nincs hatalma a második halálnak." Rettegni kell tehát nektek, akik nem akarjátok elismerni ezt az első feltámadást, amely pedig egyedüli bemenetel a boldog dicsőségbe. Hatalmas fegyver velük szemben az is, amit Krisztus a könyörületességért esedező latornak felelt (Luk. 23,42 stb.). A lator ezt kérte Jézustól: "Emlékezzél meg Uram én rólam, mikor a te országodba menedesz". S erre ezt hallja: "Ma velem leszel a paradicsomban". Ő, aki mindenütt van, azt ígéri a latornak, hogy vele fog lenni. És a paradicsomot ígéri, mivel elég gyönyörúsége van annak, aki Istent élvez. Nem is utasítja őt vissza a napok hosszú sorára, hanem még ugyanazon a napon meghívja az Ő országának gyönyöreire. Csak szőrszálhasogatásukról tesznek bizonyosságot, amivel Krisztus mondását játsszák ki, amikor azt mondják, hogy egy nap olyan az Úrnál, mint ezer esztendő (II. Pét. 3,8). Arról azonban megfélemedtek, hogy az Úr, valahányszor emberekkel beszél, mindig az emberi értelemhez alkalmazkodik. Nem is olvassák a Szentírásban azt, hogy egy nap ezer esztendő helyett volna téve. Ki is túrné meg az olyan magyarázót, aki, mikor azt hallja az Úrtól, hogy valami "ma" fog történni, ezer évre gondol? Avagy mikor Jónás azt hirdette a ninivebelieknek, hogy még negyven nap van hátra és Ninive el fog pusztulni, tán nyugodtan várhatták a ninivebeliek Isten ítéletét, míg el nem múlik negyvenezer esztendő? Nem is ebben az értelemben mondotta Péter azt, hogy ezer esztendő olyan az Úrnál, mint egy nap, hanem, mivel egyes hamis próféták a napokat és órákat számlálgatták, hogy Istent, ha ígéreteit az ő első kívánságukra nem teljesítené, hazugsággal vádolják, figyelmeztet bennünket

arra, hogy Istennél, aki előtt ezer esztendő alig egy perc, csak az örökkévalóság létezik. Mivel pedig érzik, hogy még mindig benn vannak a hálóban, azt állítják, hogy a Szentírásban a "ma" az Új testamentum idejét jelzi éppúgy, mint a "tegnap" az Ó testamentumét. Ide csavarják azt, ami a zsidókhöz írt levélben (13,8) olvasható: "A Jézus Krisztus tegnap és ma is ugyanaz volt és mindörökké is ugyanazon léssen". Ebben azonban ugyancsak tévednek! Mert ha csak tegnap volt, akkor valamikor kezdett lenni az, aki az Ó testamentum kezdete előtt nem volt. Hol lesz akkor Jézus, az örök Isten, aki az emberisége szerint minden teremtetett állatnak előtte született, s aki a világ kezdete óta megöletett bárány? (Kol. 1,15; Jel. 13,8). Aztán ha a "ma" azt az időt jelzi, mely az utolsó ítélet napja és Krisztus emberré létele közé esik, akkor íme a paradicsom eléje jön a latornak még azon nap előtt, amelyen mint ők tanítják, a lelkek az ő alvásukból felébrednek. S így kénytelenek lesznek bevallani, hogy a latornak még az ítélet előtt beteljesedett ígéret adatott, amelyről pedig azt állítják Ők, hogy csak az ítélet után kell teljesednie. S ha ezt a szót arra az időre vonatkoztatják, mely az ítélet után következik, akkor miért teszi hozzá a levél szerzője: "És mindörökké"? És hogy a saját sötétségüket megfoghassák, ha Krisztus ebben az ígéretben az ítélet idejére lett volna tekintettel, akkor nem kellett volna azt mondania, hogy "ma", hanem azt, hogy az örökkévalóságban. Amiképpen Ézsaiás, mikor a feltámadás titkát akarja jelezni, Krisztust az örökkévalóság atyjának nevezi (Ézs. 9,6). Mivel pedig az apostol a "tegnap," a "ma" és a "mindörökké" szavakat abban az értelemben mondta, mint ahogy mi mondjuk a "volt, van és lesz" szavakat (amely három időviszony ránk nézve az örökkévalóságot jelzi), mi mást csinálnak ők az elménckedésükkel, mint hogy megrontják az apostol értelmét? Az ugyanis a tulajdonsága az első szónak (tegnap), hogy az örök időt jelenti, amint ezt a prófétától is megtanulhatjuk, aki azt írja, hogy készen van a szörnyű tűzhely régtől fogva (Ézs. 30,33); s mivel tudjuk Krisztus szavaiból (Mát. 25,41), hogy készen van a tűz öröktől fogva az ördögnek és az ő angyalainak, ebből láthatják azok, akikben egy kis ítélőtehetség, vagy józan ész van, hogy nem marad az ő számukra semmi sem, amivel ezt az annyira nyílt igazságot kijátszhatnák. Mégis van még valami, amit felhoznak, hogy ti. azon a napon úgy ígértetett meg a latornak a paradicsom, amint első szüleinknek megjelentetett a halál azon a napon, melyen a jó és gonosz tudásának a fájáról ettek. Ha ezt megengedjük is nekik, azt mégis kicsikarjuk tőlük, hogy azon a napon hajdani állapotába állítatott vissza a lator abból a nyomorúságból, amelybe Ádám azon a napon esett, melyen az eléje szabott törvényt megszegte: tehát, hogy a latornak visszaadatott a halhatatlanság. Továbbá mivel mindjárt szólni fogok a halálról, (ha nem csalatkozom), eléggé kifejtem majd, hogy hogyan haltak meg első szüleink azon a napon, amelyen Istentől elhidegedtek.

Most áttérek beszédemben azokra, akik Isten ígéreteit eszükben tartván, békés lélekkel nyugosznak meg azokban. Ezt, ó, testvéreim, - mondom - ezt a hitet ne veszítsétek el, még ha a pokol minden kapui rátámadnak is arra, mert arról Isten kezeskedik, aki a saját igazságát megtagadni nem tudja. Az Ő szava, mely a még ezen a földön tartózkodó egyházhoz van intézve, éppen nem homályos: "Nem a nap lesz neked többé nappali világosságod és fényességül nem a hold világol neked, hanem az Úr lesz neked örök világosság" (Ézs. 60,19). S hogy ők szokásuk szerint

az utolsó feltámadásra utalnak bennünket, könnyű lesz e hazudozásukat megcáfolni ennek a fejezetnek minden egyes szavából, melyekkel az Úr majd az Ő Krisztusát ígéri meg, majd a pogányoknak a hitbe való befogadását. Jusson mindig eszünkbe az, amit Dávidnak a szája által tanít a Szentlélek: "Az igaz virágzik, mint a pálmafa, növekedik, mint a cédrus a Libánonon. Plánták ők az Úrnak a házában; a mi Istenünknek tornácaiban virágzanak; még a vén korban is gyümölcsöznek, kövérék és zöldellők lesznek" (Zsolt. 92,13-15). Ne rémítsen el benneteket az a hit, hogy a természet összes erői elfogynak, mikor azt halljátok, hogy zöldellő, kövér és gyümölcsöző az öregség. Ezeket magatokban megfontolva énekeljétek a ti lelketeknek Dávid példájára: "Áldjad én lelkem az Urat, aki jóval megelőli a te szádat és megújul a te ifjúságod, mint a sasé" (Zsolt. 103,5). A többit biztatók az Úrra, aki megőrzi a mi bemenetelünket mostantól fogva mindörökké (Zsolt. 121,8). Ő az, aki korai és késői esőt hullat az Ő választottai felett (Jóel. 2,23). Őrá mondott nekünk: "Ez a mi Istenünk, a szabadításnak Istene, s az Úr az, ki megszabadít a haláltól" (Zsolt. 62,21). Az Atyának ezt a jóságát adta elénk Krisztus, midőn így szólt: "Atyám! akiket nékem adtál, akarom, hogy ahol én vagyok, azok is velem legyenek, hogy lássák az én dicsőségemet, melyet nékem adtál" (Ján. 17,24).

Tartsuk meg tehát ezt a hitet, mely az összes kijelentéseken, az evangéliumi igazságon és magán Krisztuson alapszik, mely szerint a lélek Istennek képmása, s ezen hasonlóság folytán erősnek, értelmesnek és öröknek kell lennie. S hogy míg a testben tartózkodik, kimutatja a saját erőit; mikor pedig ebből a börtönből kiszabadul, Istenhez költözködik, akinek érzését élvezzi azonközben, míg a boldog feltámadásnak reményében megnyugszik. Ez a nyugalom rá nézve a paradicsom. A gonosz embernek lelkét pedig, míg önmagában a borzalmas ítéletet várja, ez a várakozás gyötri, melyet épp ezért, Pál apostol a *foberosz*, azaz "borzalmas" jelzővel illet (Zsid. 10,27). A további kutatás az Isten titkainak mélységébe való behatolás: mivel elegendő tudni azt, amit elégségesnek tartott a legjobb mester, hogy a lelkeket arra megtanítsa. Az Ő szavai a következők: Hallgassatok engem és élni fog a ti lelketek. Mily bölcsen beszél Ő ezeknek üres hazudozásához képest, mikor így szól: "Az igazak lelkei Istennek kezében vannak és a halál gyötrelme nem érinti Őket. Az esztelenek szemei előtt látszólag meghalnak, ők azonban békességben vannak stb." Itt vége a mi bölcsességünknek, mely ha józan és Istennek alá van rendelve, akkor tudja is, hogy azok, akik magukban mód felett bizakodnak, mindig összeomlanak.

Vizsgáljuk meg most már azokat a nyughelyeket, amelyekben ők az alvó lelkeket elhelyezik és távolítsuk el azt a mákonyt, melyet ők az álom előidézése végett velük megítatnak! A Szentírás egynéhány helyére hivatkoznak, amelyek látszólag támogatják ezt az alvást, s aztán mintha világosan be volna bizonyítva ez az alvás, azok ellen szórják mennyköveiket, akik nem fogadják el rögtön az ő tévelygésüket. Először azt az ellenvetést teszik, hogy Isten nem öntött az emberbe más lelket, mint azt, amely az emberben az összes állatokkal közös. A Szentírás ugyanis valamennyinek élő lelket (*anima vivens*) tulajdonít egyformán, mint pl. mikor ez mondatik: Teremté Isten a nagy cethalakat és minden élő lényt (*animam viventem*) (I. Móz. 1,21). Továbbá: Kettő-kettő minden testből, melyben élő lélek vala (I. Móz.

7,15) és más ilyen helyek. És ha a Szentírás sehol sem említené is ezeket, azért mégis világosan figyelmeztet bennünket az apostol, hogy ez az élő lélek semmiben sem különbözik a jelen élettől, mely ezt a testet élteti. Azt mondja ugyanis az apostol: "Elvették a test romlandóságban, feltámasztatik romolhatatlanságban. Elvették erőtlenségben, feltámasztatik erőben; elvették érzéki test, feltámasztatik lelki test. Ezért van megírva : Lett az első Ádám élő érző lélekké, az utolsó Ádám éltető gondolkodó lélekké". (I. Kor. 15,42 stb.) [A magyar bibliafordítások húzódoznak a "szellem" szótól, amely a latinban jól visszaadható - NF] Elismerem, hogy nem egyszer van az állatoknak élő lélek tulajdonítva, mert ők is élnek az ő életüket: de másképpen élnek ezek és másképpen él az ember. Az embernek olyan élő lelke van, amellyel gondolkodik és ért; az állatoknak pedig olyan élő lelkük van, mely mozgást és érzést kelt a testben. Mivel tehát az ember lelke ésszel, belátással és akarattal van felruházva, amely tehetségek nincsenek a testhez kötve: nincs azon semmi csodálni való sem, ha test nélkül is fennmarad és nem pusztul el úgy, mint az állatok lelke, melyeknek semmi másuk nincsen, mint a testi érzékek. Ezért nem restellte Pál azt, hogy a pogány költő szerint bennünket az Isten nemzetének nevezzen (Csel. 17,28). Tegyük hát most már közössé úgy, amint akarják, az állatok élő lelkét az emberével azért, hogy az ember lelkét összezavarják az állatokéival! S ne hivatkozzanak velem szemben az apostol mondására, amely inkább mellettünk szól, mint ellenünk. "Lett az első Ádám élő érző lélekké, az utolsó Ádám éltető, gondolkodó lélekké." Ez ugyanis felelet azoknak kérdésére, akiket a feltámasztásról meggyőzni nem lehetett, s akik ezt az ellenvetést tették: Miképp támasztatnak fel a holtak? Milyen testtel jönnek elő? Az apostol, hogy ezen ellenvetésnek megfeleljen, így támadja meg őket: Ha tapasztalatból tudjuk, hogy a mag, amely él, növekszik és gyümölcsöt hoz, előbb megrothad, miért nem támadhat fel mag módjára a test, amely meghalt? S ha a puszta és száraz mag, miután elrothadt, azon csodálatos erőnél fogva, melyet Isten beléje oltott, bőségebb termést hoz létre: miért nem támasztja fel a testet Istennek ugyanaz az ereje jobb állapotban, mint mikor meghalt? S ne csodálkozzunk még azon sem, hogy miért él az ember, hacsak nem azért, mert élő gondolkodó lélekké alakított? Ez a lélek azonban, ha mozgatja is és fenntartja is egy ideig a testet, azért mégsem ad annak halhatatlanságot vagy romolhatatlanságot; és ha kimutatja is a saját erejét, azért önmagában étel, ital és álom nélkül, mint segédeszközök nélkül, amik pedig a romlandóságnak jelei, mégsem elégséges; sem olyan állandó és folytonos állapotot nem ad a testnek, hogy az más és más változásoknak ne lenne alávetve. Mikor azonban Krisztus önmagával a dicsőségbe emel bennünket, akkor nemcsak a lélek által élővé tett állati testünk lesz meg, hanem lelki, aminőt a mi eszünk elgondolni és nyelvünk leírni nem képes. Látjuk tehát, hogy mi a feltámasztáskor nem leszünk mások, de - bocsánat a kifejezésnek - mégis mások leszünk. Ezek arról a testről vannak ugyan mondva, melynek a lélek e világ alkotó elemei alatt életet szolgáltat, mikor azonban e világ alakja elmúlik, az Isten dicsőségében való részesedés azt a természet fölé emeli, Ez íme az apostolnak igazi és valódi értelme! S bár ennek magyarázatában tévedett Ágoston (mint most ezek), később azonban tévedését belátta és a "Retractationes" c. művében¹⁵ ki is igazította, s másutt sokkal

¹⁵ Cap. 10. Epist. 146. Consentio.

világosabban tárgyalja. Ebből néhány részletet átveszünk. A lélek az állati testben él ugyan, de nem élteti azt úgy, hogy a romlandóságot is megszüntesse. A lelki testben pedig, mikor az élő lélek teljesen az Úron csüng, úgy éltet, hogy a testet lelkivé teszi: megszüntetvén minden romlandóságot s nem félvén semmiféle elválasztástól. Szóval ha mindent megengedek is nekik az élő lélekre vonatkozólag (amely névhez pedig - amint már mondtam - nem ragaszkodom), az mégis mint az Isten képmásának székhelye, mindig megmarad sértetlenül, akár léleknek, akár szellemnek, akár valami másnak nevezik is azt. Épp oly könnyű dolog megcáfolni azt is, amit ők Ezékiel 37. fejezetéből hoznak fel, hol a próféta a feltámadásnak némi képét adván, a négy szelek felől való lelket hívja, hogy ez leheljen életet a kiszáradt csontokba. S ebből úgy vélik, hogy helyesen következtetnek arra, miszerint az emberi lélek semmi egyéb, mint a lényeg nélkül való mozgásnak ereje és tehetsége, amely erő a halálban ugyan elenyészik, de a feltámadásban ismét visszatér. Mintha bizony én ugyanazon a módon nem következtethetnék arra, hogy Isten lelke vagy szél, vagy múlékony mozgás, amikor az első látomásra maga Ezékiel is szélnek nevezi az Isten örök lelke helyett! A nem egészen ostoba embernek azonban könnyű dolog lesz ezt a nehézséget megoldani, amit ezek a derék férfiak Vagy ügyetlenségük, vagy tudatlanságuk miatt nem vesznek észre. Mind a két helyen ugyanis az történt, amit a próféták többször meg szoktak tenni, hogy lelki és az emberi értelmet felülmúló dolgokat testi és látható jegyekkel jelképeznek. Mivel tehát Ezékiel világos és élethű képet adó látomásban akarta valamiképpen úgy Istennek lelkét, mint az emberi lelket szemünk elé állítani, ami pedig a lélek természetével meg nem egyezik: a testi dolgokról vette a hasonlatot, amely kép gyanánt szolgál.

Ellenvetik másodsorban még azt is, hogy a lélek, bár halhatatlansággal volt megajándékozva, mégis bűnbe esett, s ezen romlással a saját halhatatlanságát temette el és tette tönkre. A bűnre pedig büntetésül szabott és első szüleinek kijelentetett az, hogy: halállal haltok meg (1. Móz. 2,17). Továbbá Pál apostol azt mondja, hogy a bűnnek zsoldja a halál (Róm. 6,23), a próféta pedig azt kiáltja, hogy amely lélek vétkezik, annak meg kell halnia (Ezék. 18,4). Ezeket, vagy ezekhez hasonló mondásokat hoznak ők fel. De először is azt kérdezem, hogy nem adatott-e az ördögnek is a bűnnek ugyanaz a zsoldja és ő mégsem halt meg úgy, hogy ébren ne legyen mindig és körül ne járjon, keresvén, hogy kit nyeljen el (I. Pét. 5,8) és hogy ne működjék az engedetlenség fiaiban (Eféz. 2,2)? Aztán egyáltalában lesz-e valami vége az ő halálának; vagy nem? Mert ha éppenséggel nincs vége, amint azt ők is kénytelenek elismerni: akkor ők, habár halottak is, mégis érezni fogják az örök tüzet és azt a férget, amely nem hal meg. Ezek világossá teszik előttünk, hogy a léleknek az a halhatatlansága, amelyet mi állítunk, s amelyet jó vagy rossz értelemben is létezőnek mondunk, még akkor is megvan, amikor már a lélek meghalt és hogy ez a halál egészen más valami, mint az, amit ők akarnak elérni, ti. a megsemmisülés. Pedig hát ezt sem hallgatta el a Szentírás, ha eszükbe vennék azt, hogy inkább ehhez alkalmazzák felfogásukat, mint hogy önhittén erősítsék mindazt, amit az alvástól még bódult agyuk diktál. Avagy mikor Isten a bűnös emberrel szemben ezt az ítéletét jelenti ki: "Por vagy te és ismét porrá leszesz" (I. Móz. 3,19), mást mond-e, mint azt, hogy ami a földből vétetett, a földbe fog visszatérni? Hova megy hát a lélek? Tán a

sírba száll, hogy ott elfonnyadjon és elrothadjon? Erről azonban majd később világosabban szólok. Mit vonakodnak hát? Hallottuk, hogy azt, ami a földé, a földnek kell visszaadni. Miért süllyesztjük tehát a lelket a föld alá? Nem azt mondja Isten, hogy az ember lesz porrá, hanem, hogy az, ami por, porrá lesz. Por pedig az, ami a föld sarából alakított; ez lesz porrá, nem pedig a lélek, amelyet Isten nem a földből, hanem máshonnan vett és adott az embernek. Ezen a módon olvassuk Jób könyvében (10,9) ezt: "Emlékezzél, hogy mint valami agyagedényt úgy készítettél engem és ismét porrá tennél engem?" Ennyit a testről! Valamivel később pedig hozzáteszi a lélekről a következőket (Uo. 12 v.): "Életet és kegyelmet szerzettél számomra és a te gondviselésed őrizte az én lelkemet". Ez az élet tehát nem fog visszatérni a porba. A léleknek halála egészen más, ti. Istennek ítélete, melynek súlyát a nyomorult lélek elviselni nem képes anélkül, hogy egészen meg ne zavarodjék, össze ne roskadjon és meg ne semmisüljön, amint ezt a Szentírás is tanítja, s magából a tapasztalatból is tudják azok, akiket Isten valamikor ezzel a borzalommal ejtett kétségbe. Mert hogy Ádámmal kezdjük a dolgot, aki először érdemelte meg ezt a veszedelmes zsoldot, mit gondolunk, minő volt az ő lelkiülete, vagy egyáltalában mi volt ő, midőn ezt a borzalmas hangot hallotta: "Ádám, hol vagy?" Valóban könnyebb ezt elgondolni, mint megmondani, bár még elgondolni sem igen lehet, hanem csak érezni. S amiképpen nem lehet szavakkal leírni azt hogy mily magasztos Istennek dicsősége, azonképpen nem lehet leírni azt sem, hogy mily rettenetes a haragja azokra nézve, akikre az ránehezedik. Érzik a mindenható Istennek jelenlévő súlyát, és hogy ezt kikerülnék, készek ezer mélységbe is alámerülni és mégsem képesek azt kikerülni. S ki ne ismerné el, hogy ez a valódi halál?! Ismét mondom itt, hogy nincs szükségük a szavakra azoknak, akiket valamikor a lelkiismeret mardosása bántott; akik pedig ezt még nem érezték, azok hallgassanak a Szentírásra, mely szerint a mi Istenünk emésztő tűz, aki öl, midőn az ítélet alkalmával beszél. Ilyennek ismerték Őt azok, akik ezt mondták: "Ne beszéljen velünk az Úr, hogy meg ne haljunk" (V. Móz. 5,25; 18,16; II. Móz. 20,19). Akarjátok tudni, hogy mi a lélek halála? Az, ha Istennek híjával van, ha Isten őt elhagyja és ha önmagára van hagyatva. Ha ugyanis Isten a lélek élete, úgy elveszti az életét akkor, amikor elveszti Istennek jelenlétét. De mutassuk ki részenként azt, amit általánosságban mondtunk. Ha Istenen kívül nincs olyan világosság, mely a mi éjszakánknak világítson, akkor a lélek, mikor ez a világosság eltávolodik, a saját sötétségében lévén eltemetve, igazán vak; akkor a lélek, mivel nem tudja az üdvösségre megvallani azt, amit hitt az igazságra, néma; süket, mivel azt az élő hangot nem hallja; sánta, sőt megállani sem képes, mert nincs, akinek mondhatná: Megfogtad az én jobbomat és a te akaratodban vezettél engem. Szóval semmiféle életműködést sem végez. A próféta ugyanis, mikor azt akarja megmutatni, hogy az élet forrása Istennél van, így beszél (Báruk 3,14: "Tanuld meg, hol az okosság, hol az erő, hol az értelem, hol az élet hosszúsága és fenntartása, hol a szemek világossága és a békesség". Mit kívántok még többet a halálra? S hogy itt meg ne akadjunk, gondoljuk meg, hogy minő életet hozott nekünk Krisztus és jusson eszünkbe, hogy a halálnak minő nemétől váltott meg bennünket. Mindkettőre megtanít bennünket az apostol (Eféz. 5,14): "Serkenj fel - úgymond - te, aki aluszol, és kelj fel a halálból, és megvilágosodik néked a Krisztus". S itt nem a hamut szólítja meg az apostol, hanem azokat, akik bűnökbe merülvén, a poklot és a halált hordják

magukkal. Másutt megint így szól (Eféz. 2,1; Kol 2,13): "Titeket is, kik meg voltatok halva a bűnökben, megelevenített a Krisztusban, megbocsátván néktek minden bűneiteket". Tehát, mint az apostol mondja, amiképpen meghalunk a bűnöknek, mikor a vágyakozás megszűnik bennünk (Róm. 6,2), azonképpen meghalunk az Istennek is, amikor a bennünk élő vágyakozásnak vagyunk a rabjai. Sőt (hogy azzal az egy szóval fejezzük ki magunkat, amit a bujálkodó asszonyról mondott) élvén halunk meg (I. Tim. 5,6), vagyis halhatatlanok vagyunk a halálra nézve. Mert bár a lélek megtartja az ő értelmét, azért a rossz vágyakozás mégis mintegy bizonyos kábultságát képezi az észnek. Márpedig bárminő is a léleknek ez a halála, Krisztus mégis átesett azon miérettünk. Ami ugyanis az Ő győzelméről a halállal szemben meg volt ígérve a próféciákban, azt Ő a saját halálával teljesítette. A próféták kijelentették a következőket: "Elveszejtí a halált örökre" (Ézs. 25,8); továbbá: "Halálod leszek neked, ó, halál, s romlásod leszek én neked, ó, pokol" (Hós. 13,14); azután: "Az Ő orcája előtt döghalál jár vala" (Hab. 3,5); az apostolok pedig már a tetteket hirdetik: "Eltörölte a halált, az életet pedig világosságra hozta az evangélium által (II. Tim. 1,10); majd ismét: "Mert ha az egy bűn miatt a halál uralkodott az egynél fogva, azok, kik a kegyelemnek gazdagságát kapják, sokkal inkább fognak az életben uralkodni az egy Jézus Krisztus által" (Róm. 5,17). Ezeket a villámokat, nem is szavakat, viseljék el, ha tudják! Mivel ugyanis azt mondják ők, hogy Ádámtól ered a halál, - amit mi is elismerünk, de nem az a halál, amit ők képzelnek, hanem az, amely, mint fönnebb mondtunk, a lélekre nehezedik - mi viszont azt mondjuk, hogy Krisztustól ered az élet, amit ők tagadni nem képesek. Az egész vita sarkpontja Ádámnak és Krisztusnak az összehasonlításán fordul meg. Először meg kell engedniök az apostolnak azt, hogy a Krisztusban nemcsak helyreállított mindaz, ami Ádámban megromlott, hanem amennyivel kiterjedtebb volt a kegyelem ereje, mint a bűn ereje, annyival hatalmasabb volt Krisztus a helyreállításban, mint Ádám az elrontásban. Nyíltan hirdeti ugyanis, hogy a kegyelmi ajándék nem olyan, mint a bűn, hanem messze kiáradt, nem ugyan több emberre, hanem bőségesebben azokra, akikre már kiáradt. Feleljék, ha akarják, azt, hogy kiáradt, de nem azért, mert bőségesebb életet adott, hanem azért, mivel sok bűnt megbocsátott: bár Ádámnak egyetlen bűne rántott bennünket a romlásba. Végtére is ezt kívánom én! Azután mikor egy más helyen azt mondja az apostol (I. Kor. 15,56) □ hogy a halálnak fullánkja a bűn, mije van a halálnak, amivel bennünket szúrhatna, ha a halálnak a fullánkját eltompítjuk, sőt elpusztítjuk? De hát a rómaiakhoz írott levél több fejezetén keresztül semmi másra sem igyekszik az apostol, mint csak arra, hogy világosan bebizonyítsa, miszerint a bűn teljesen eltöröltetett, hogy hatalmát a hívőkön ne gyakorolhassa. Már pedig, ha a bűnök ereje a törvény (Uo.), akkor, mikor megölik azokat, kik a Krisztusban élnek, mi egyebet csinálnak, mint azt, hogy annak a törvénynek a gyalázására viszik őket, amely már megszűnt? Amiért is bátran említi az apostol azt, hogy semmi kárhoztatásuk sincsen azoknak, kik a Jézus Krisztusban vannak: kik nem test szerint járnak, hanem lélek szerint (Róm. 8,1). Azokra ti., kiket az apostol minden kárhoztatás alól felment, ők a legsúlyosabb ítéletet mondják: "Halállal haltok meg". De hát hol van a kegyelem, ha a halál még mindig uralkodik Istennek a választottai között? Aztán (amint az apostol mondja) a bűn ugyan uralkodott a halálra, a kegyelem pedig uralkodik az örök életre (Róm. 5,21), amely

ha a bűnt legyőzi, éppen nem hagy helyet a halálnak. Tehát miképpen a halál, mely Ádám által kezdődött, uralkodott: úgy uralkodik most Jézus Krisztus által az élet. "Tudjuk pedig, hogy a Krisztus, ki feltámadott a halálból, többé meg nem hal és a halál többé rajta nem uralkodik (Róm. 6,9). Mert hogy meghalt, a bűnek halt meg egyszer, hogy pedig él, az Istennek él." Itt látható tehát, hogy a saját tévedésüket önmaguk vágják agyon a saját fegyverükkel. Mikor ugyanis azt mondják, hogy a bűn büntetése a halál, ezzel egyúttal bevallják azt is, hogy az ember, ha el nem esett volna, halhatatlan lett volna. Ami ugyanis kezdődött, az valamikor nem volt, s ami a büntetésre tartozik, az nem természetes dolog. Másfelől meg az apostol azt kiáltja, miszerint elnyeli a kegyelem a bűnt, hogy az az Isten választottai ellenében ne működhessen. Eljutottunk tehát oda, hogy Istennek kiválasztottai most olyanok, mint amilyen volt Ádám a bűn előtt. És amint ő kiirthatatlannak teremtett, úgy ilyenek vagyunk mi is, akik a Krisztus által jobb természetre újíttattunk meg. Nem ellenkezik ezzel az apostolnak ez a mondása sem: "Akkor léssen, ami megíratott: Elnyelettetett a halál szintén a diadalomig" (I. Kor. 15,54), mert hogy a *léssen* ige a *beteljesül* helyett van mondva, azt senki sem tagadhatja. Beteljesedik ugyanis a testben az, ami a lélekben most megkezdődött. Vagy inkább a lélekben és testben egyszerre teljesedik be az, ami a lélekben csak meg van kezdve. Mert ez a közönséges halál is, amelyen mintegy közös természeti kényszeren, mindnyájan általesünk, a kiválasztottakra nézve inkább a halhatatlanság legmagasabb fokára való valamiféle átmenet, mint rossz vagy büntetés, és mint Ágoston mondja,¹⁶ nem egyéb, mint a test enyészete, amely nem teszi semmivé azokat, amik össze vannak kötve, hanem szétválasztja: amikor mind a kettőt visszaadja a saját eredetének.

Harmadsorban felhozzák, hogy annyiszor olvasható az, miszerint azok, akik meghaltak, alusznak. Így pl. Istvánról olvassuk, hogy: elaludt az Úrban (Csel. 7,60); továbbá: a mi Lázárunk alszik (Ján. 11,11); majd megint: Ne bánkódjatok azok felől, akik elaludtak (I. Thess. 4,13). A királyok könyveiben pedig oly gyakran fordul elő, hogy alig van a Szentírásnak más ismertebb szólama. Akkor támadnak azonban ők leginkább, amikor a Jób könyvéből való következő mondást hozzák fel (Jób 14,7 stb.): "A fának van reménysége; ha levágják, ismét kihajt és az ő hajtásai el nem fogynak. De ha az ember meghal és kimúlik, hol van -kérlek - ő? Mint ha a víz kiapad a tóból, a patak elapad, kiszárad: úgy az ember, miután meghalt, nem kel fel és nem ébresztetik fel álmából az egek elmúlásáig sem! "Ha azért hiszitek ti a lelkekről azt, hogy alusznak, mivel a halál alvásnak neveztetik, akkor először Krisztusnak a lelkét fogta el ugyanaz az álom. Az ő személyében ugyanis így beszél Dávid (Zsolt. 3,6): "Én lefekszem s elalszom és fölébredem, mert az Úr támogat engem". S az őt gúnyoló ellenségeitől ezt a rosszakaratú szót hallja: "Vajon, aki alszik, nem kél fel többé?" (Zsolt. 41,9). Ha azonban Krisztusnak lelkéről nem kell ily alacsony és kicsinyes dolgot feltennünk, amint azt már elég bőségesen meg is vitattuk, akkor senki sem kételkedhet azon, hogy a Szentírás csak a test külső összetételére célt, és úgy vélekedett, hogy ez alszik az emberek tekintetétől távol. Vegyesen olvasható ugyanis ez a két dolog: "Aludt az ő atyáival együtt," és "Atyái mellé tétetett." Amikor

¹⁶ De discrimine vitae humanae, et brut. c. 43

is nem a lelket teszik az atyák lelkei mellé, hanem a testet kell letenniök az atyák sírjába. Ez szerintem is így van, mert Sámuel a királyok történetében a gonosz királyokat is részelteti ebben a nyugalomban, és mivel ugyanezt láthatjuk a királyok többi könyveiben és a Krónikák könyveiben is. S amikor azt halljátok, hogy a gonosz alszik, akkor annak a léleknek az alvására gondoltok, amelynek nincs kegyetlenebb kínzó hóhéra, mint a rossz lelkiismeret? Hol van az alvás az ilyen szorultságban? A gonoszok ugyanis olyanok, mint a háborgó tenger, amely lecsendesedni nem tud, s amelynek hullámai kiáradnak, hogy beléjük tapossanak és sárrá legyenek. Nincs békeség a hitetleneknek, mondja az Úr (Ézs. 57,21). És mégis Dávid, mikor a lelkiismeret legkeserűbben szűrő tövisét akarja leírni, így szól: "Világosítsd meg szemeimet, hogy el ne aludjam a halálra" (Zsolt. 13,4). Íme, a pokol torka tartja hatalmában a szerencsétlent, a bűn ereje úzi és mégis alszik, sőt éppen azért alszik, mivel ezeket eltűri. Itt is az elemi dolgok megtanulására kell utasítani azokat, akik még nem tanulták meg azt, hogy a *synecdoche* által néha a rész alatt az egészet, néha pedig az egész alatt a részt kell érteni: bár ezt a szóalakzatot annyiszor használja a Szentírás. Nem akarom, hogy hitelt adjanak nekem addig, míg egynéhány olyan példát nem hoztam fel, amelyek bebizonyítják, hogy az "aludni" igének a használatában mindannyiszor *synecdoche* fordul elő, valahányszor azt a "halál" helyett olvassuk. Avagy Jób, mikor ezt mondja: "Immár a porban fekszem és ha keresel engem, nem leszek" (Jób 7,21), tán azt gondolta, hogy álom fog az ő lelkére borulni. De hiszen nem kellett neki a porba vetni a lelkét, tehát nem kellett annak a porban aludnia! Egy másik helyen megint (Jób 21,26), mikor így szól: "Együtt fekszenek a porban és a féreg lepi őket"; és Dávid mikor ezt mondja (Zsolt. 88,6): "Mint a koporsókban alvó megölte", tán úgy tűnek fel ők előttetek, mint akik lelkeiket a férgeknek tették ki, hogy azokat megrágnák? Ugyanerre tanít bennünket a próféta is, aki Nebukadnezár pusztulását akarván leírni, így szól: "Nyugszik, csendes az egész föld, még a ciprusok is örvendeznek rajtad, és a Libanon cédrusai ezt mondják: Mióta te megdőltél, nem jön favágó ellenünk" (Ézs. 14,7). Kevéssel utóbb pedig (18. v.) ezt mondja: "A népeknek minden királyai dicsőségben nyugosznak, ki-ki az ő sírjában: te pedig messze vettél sírodtól". Mindezek a holttestről vannak mondva, úgy hogy az *aludni* nem egyéb, mint feküdni és heverni: az alvók szokása szerint, akik a földre heveredve fekszenek. Erre a szólásmódra a pogányok taníthatták őket, akiknek egyike így szól:¹⁷ "Nekünk, midőn rövid életünk leáldozott, az örök éjszakát kell egyvégtében végig aludni." A másik pedig ezt mondja:¹⁸ Ostoba, mi az az alvás stb.? Egy más helyen meg: Mondjátok, hogy csendben pihenjenek Naso csontjai. Ezeket persze azok mondják, kik sok szörnyűséget képzelnek a pokolról, továbbá sok és különféle szenvedéseket, amikkel a megholtak lelkei illetetnek. Ezért a régiek annak a helynek, mely a megholtak sírjainak volt szánva, a *koiméterion*¹⁹ nevet adtak a *koimaó* igéből, ami annyit jelent, mint "aludni." Nem mintha úgy értelmezték volna, hogy ott a megholtak lelkeit helyezik

¹⁷ Catullus. carm. 5.

¹⁸ Ovidius.

¹⁹ Latinosan: *coemeterium*, nyughely; átv. ért.: temető, sírkert. A *coemeterium* (népiesen : *cimiterium*) szóból alakult a magyar *cinterem*.

nyugalomra, hanem igenis a testeiket. Azt hiszem most már, hogy ezeknek az ostoba beszédek, amikbe a lelkek alvását burkolták, eléggé elenyésztek akkor, amikor bebizonyítottuk, hogy a Szentírásban az "aludni" ige valahányszor a halál helyett olvasható, sohasem vonatkozik a lelkekre. Különben a lelkek nyugalmaról másutt már bővebben szoltunk.

Negyedszer, mint legerősebb támadó fegyvert hozzák fel velünk szemben Salamonnak azt a helyét, ahol ez a Prédikátor könyvében ezt írja: "Így szólék azért magamban: az emberek fiai miatt van ez így, hogy kiválogassa őket az Isten, és hogy meglássák, hogy ők az oktalan állatokhoz hasonlóak. Ezért ugyanaz a vége az embernek és az oktalan állatoknak és egyforma mind a kettőnek állapota. Amint meghal az ember, úgy meghalnak az állatok is. Ugyanazon egy lélek van mindenikben, s az embernek semmivel sincs többje, mint az oktalan állatnak; mert minden hiábavalóság és minden ugyanazon egy helyre megyen; mindenk a porból alkottattak és egyformán porrá válnak. Ki tudja, vajon Ádám fiainak a lelke felmegye-e, s az oktalan állatok lelke lemegye-e a föld alá?" (Préd. 3,18-21).

Hát ahhoz mit szólnának, ha maga Salamon felelne meg itt nekik egy szóval? Hiúságok hiúsága - mondja a prédikátor - hiúságok hiúsága és minden csak hiábavalóság. Mi egyebet tesz ugyanis Salamon, mint hogy kimutatja azt, miszerint az emberi ész hiábavaló és az összes dolgokról való vélekedés bizonytalan? Látja az ember, hogy ő úgy hal meg, mint az állatok, hogy az ő élete és halála közös azokéval: arra következtet tehát, hogy az ő állapota is egyenlő azokéval. S amiképen azokból semmi sem marad fenn a halál után, úgy önmagából sem tesz semmit sem fennmaradóvá. Ez az ember gondolkodásmódja, ez az eszejárása, ez a felfogása. Az állati ember ugyanis nem érti meg azokat, amik a lélekre tartoznak, mert ezek őrá nézve bolondságok és nem képes őket felfogni (I. Kor. 2,14) Az ember testi szemeivel látja, nézi a jelenlévő halált, azt az egyet megérti, hogy minden a földből eredt és hasonlóképen a földre tér vissza, közben azonban a lélekre semmi gondja. S ez az, amit hozzátesz a prédikátor: Ki tudja, vajon Ádám fiainak lelke felmegye-e? Ha pedig a lélekre térnek át, az emberi elme, még ha egészen önmagába mélyed is, tanulmányozásával, elmélkedésével és bölcselkedésével semmi biztos és világos eredményre sem jut. Mivel tehát Salamon az emberi ész hiábavalóságát abból mutatja ki, hogy ez a lélekről való vizsgálódásban állhatatlan és ingadozó, ezzel éppen nem pártolja az ő tévelygésüket, hanem világosan a mi hitünket támogatja. Ami ugyanis az emberi ész felfogásán és mértékén kívül esik, hogy ti. Ádám fiainak a lelke felmegye-e, azt kifejti mi előttünk az Isten bölcsessége. Egy hasonló dolgot hozok fel ugyanettől az írótól (Préd. 9,1 stb.), hogy ezzel hajlítsam meg az ő kemény nyakukat. "Nem érti az ember Istennek az emberek iránt való gyűlöletét vagy szeretetét, hanem mindenk bizonytalanságban tartatnak, azért mert egyformán érheti minden az igazat és gonoszt, a jót és rosszat, s azt is, aki áldozik, azt is, aki nem áldozik stb." Ha tehát a jövőt illetőleg mindenk bizonytalanságban tartatnak, akkor vajon a hívő, akinek minden a javára munkálkodik, Isten gyűlöletének magyarázza-e a büntetést? A legkevésbé sem, mert hiszen a hívőknek mondatott (Ján. 16,33) a következő: "E világon nyomorúságotok lesz, én bennem pedig

vigasztalásokat". S amikor erre a mondásra támaszkodnak, nemcsak törhetetlen lelki türelemmel viselik el mindazt, ami velük történik, hanem még dicsekednek is szenvedéseikben, megvallván a boldog Jóbbal, hogy "ha megöl is bennünket, Őbenne fogunk bízni" (Jób 13,15). Hogyan tartatnak tehát a jövőt illetőleg mindenek bizonytalanságban? Csakis az ember előnyére. Mindazonáltal hiábavalóság minden élő ember. Ezek után mondja Salamon (Préd. 9,3): Az a legrosszabb, amit a nap alatt láttam, hogy mindeneknek egyenlő szerencsájuk van, amiért aztán az emberek fiainak szíve is teljes gonoszsággal, és elméjükben minden bolondságban van, amíg élnek, azután pedig a halottak közé mennek. Senki sincs, aki örökké élne, s aki ebben a dologban bizakodnék. Jobb az élő eb, mint a meghalt oroszlán. Mert az élők tudják, hogy meghalnak, de a halottak semmit sem tudnak, és azoknak semmi jutalmuk sincsen többé, mivelhogy emlékezetük elfelejtetett stb." Ezeket nem azoknak az ostobaságáról mondja-e, kik sem a jövő életet, sem a feltámadást nem remélvén, nem látnak tovább az orruknál? Mert ha igaz volna is az, hogy mi a halál után semmik vagyunk, még akkor is hátra van a feltámadás és ha az ebben való reménykedésre tekintenének, akkor nem telnének meg az Isten iránt való megvetéssel, és hogy minden mást elmellőzzek, nem telnének meg gonoszsággal. Állapítsuk meg tehát Salamon szerint azt, hogy mindezek nem esnek az emberi ész érzései alá. Ha valami bizonyosat akarunk tudni, akkor forduljunk a törvényhez és a bizonyágtételhez (Ézs. 8,20), ahol az igazság és Isten útjai megtalálhatók. Ezek a következőket mondják nekünk (Préd. 12,7): Míg vissza nem jut a por földre, ahonnan vétetett és meg nem tér a lélek Istenhez, aki adta őt. Ne kételkedjék tehát senki sem, aki hallja ezt a mondást, hogy Ádám fiainak a lelke felmegy. A "felmegy" alatt pedig itt egyszerűen azt értem, hogy megállapodik, és várja a halhatatlanságot, valamint a "lemegy" ige szerintem azt fejezi ki, hogy összeesik, elbukik, megsemmisül.

Az ötödik érvet ugyancsak nyílt és tele torokkal kiabálják, úgy hogy a legmélyeségsőbb álomból is felverhetik az alvókat. Erre alapítják ugyanis az ő győzelmüknek a jobbik részét és mikor az ő hitűjoncaikat akarják elámítani, leginkább ebbe kapaszkodnak, hogy azok hitét és józan eszét ezzel megingassák. Azt mondják, hogy egy az ítélet, mely mindenkinek megadja a maga jutalmát, az istenfélőknek a dicsőséget, a gonoszoknak pedig a kárhozatot; és hogy ezen nap előtt semmiféle dicsőség és nyomorúság sincs megállapítva. A Szentírás ugyanis mindenütt így tanúskodik: "Elküldi az ő angyalait trombitának hatalmas szavával és az Ő választottait egybegyűjtik a négy szelekről az egeknek egyik végektől fogva a másig végéig" (Mát. 24,31). Továbbá: "A világ végén az embernek Fia elbocsátja az ő angyalait, kik összeszednek az ő országából minden botránkozásokat és azokat, kik hamisságot cselekedtek; és vetik azokat az égő kemencébe. Akkor az igazak fénylenek, mint a nap az ő Atyjuknak országában" (Mát. 13,41-43). Majd megint: "Akkor ezt mondja a Király azoknak, kik az Ő jobb keze felől lesznek: "Jertek el én Atyámnak áldottai, bírátok az országot, mely megkészítettet nektek e világ fundamentumának felvettete előtt. Menjetek el tőlem, átkozottak, az örök tűzre. És elmennek ezek az örök gyötremre, az igazak pedig az örök életre" (Mát. 25,34.41 és 46). Ehhez hasonló ez a mondás is Dánielnél (12,1): "És abban az időben megszabadul a te néped, aki csak beírva találta a könyvben". Ha - mondják ők -

mindezek az ítélet napjáról írtak, hogyan hívják a választottakat a mennyei birodalom birtoklására majd akkor, hogy ha már most birtokolják azt? Hogyan mondják majd nekik, hogy jöjjenek, ha már ott vannak? Hogyan szabadul meg a nép, ha már most szabad? Azért a hívők, kik most is hitben járnak, nem várják az üdvösségnek egy másik napját, mint Pál mondja: Tudván azt, hogy aki feltámasztotta az Úr Jézust, minket is feltámaszt a Jézus által (II. Kor. 4,14). Továbbá egy más helyen: Várván a mi Urunk Jézus Krisztusnak a megjelenését, ki meg is erősít titeket mindvégig az eljövétel napjára stb. (I. Kor. 1,7). De ha mindezeket megengedjük is nekik, miért teszik hozzá az ő saját vélekedésüket az alvásról? Hiszen ezekben és az ezekhez hasonló mondásokban egy hangot sem tudnak felhozni az alváásra vonatkozólag. Ezért mivel nem is meggondolatlan, hanem esztelen embernek szokása a Szentírás nélkül határozni azokról a dolgokról, melyek az ember értelme alá nem esnek, végre is minő képpel vállalkoznak ezek a bódult új dogmatisták az alvásnak védelmezésére, amelyet nem az Úr szájából hallottak? Ez elég lehet az értelmes és józan eszű embereknek arra, hogy felismerjék, miszerint úgy költik gonoszul ezt az alvást, amelyet Isten határozott igéjével megbizonyítani nem lehet. De rajta, közben tárgyaljuk le ezeket a helyeket, hogy valami hatást ne gyakoroljanak az együgyűbbekre, mikor azt hallják, hogy a lelkek üdvössége az ítélet napjára van halasztva. Először ugyan azt akarjuk, hogy általánosan elfogadott dolog legyen az, amit már előbb kifejtettünk, hogy a mi boldogságunk mindig folyamatban van egész addig a napig, amely minden folyamatot bezár és bevégez, s így a kiválasztottak dicsősége s a végső remény határa ezt a napot várják, hogy beteljesedjenek. Abban ugyanis eléggé egyetért mindenki, hogy nincs a dicsőségnek vagy boldogságnak más tökéletessége, mint az Istennel való tökéletes összeköttetés. Erre törekszünk, erre igyekszünk mindnyájan, erre utalnak bennünket a szent iratok és Isten ígéretei. Ami ugyanis egyszer Ábrahámnak mondatott: "Ábrahám, én vagyok a te felette bőséges jutalom" (I. Móz. 15,1), az miránk is vonatkozik. Mivel tehát mindenkinek a számára, kik részesek Ábrahámmal, az a jutalom van elhatározva, hogy az Istent bírják és Őt élvezzék, amely jutalom kívül és fölött semmi mást sem szabad kívánni, azért erre kell irányítani szemeinket akkor, mikor a mi várakozásunkról van szó. Ezekben, ha nem csalatkozom, egyetértenek velünk a mi ellenfeleink is. Azt viszont ők meg fogják nekünk engedni - amint remélem - hogy az az ország, melynek birtoklására a hívők hivatnak, s amely egyik-másik helyen üdvösségnek, majd jutalomnak, majd pedig dicsőségnek nevezetik, nem egyéb, mint az említett Istennel való egyesülés: hogy ti. teljesen az Istenben legyenek, hogy az Isten töltsé be őket s hogy viszont ők maguk Istenhez ragaszkodjanak, Istent teljesen birtokolják, szóval az Istennel egyé legyenek. Így ugyanis, midőn minden teljességnek a forrásánál vannak, akkor érik el minden igazságnak, bölcsességnek és dicsőségnek végcélját: amely áldásokból áll Isten országa. Pál apostol ugyanis, midőn így szól: "Hogy az Isten legyen mindenkiben minden" (I. Kor. 15,28) jelzi, miszerint ez az Isten országának utolsó pontja. Ha végül azon a napon valóban Isten lesz mindenben minden, és az Ő híveit az igaz mérték szerint betölti, akkor nem ok nélkül nevezik ezt a napot a mi üdvösségünk napjának, mint amely előtt nem minden részében teljesedik be a mi üdvösségünk. Akiket ugyanis az Isten betölt, azok betelnek mindenféle gazdagsággal, melyeket sem a nyelv kibeszélni, sem a fül hallani, sem a

szem látni, sem az ész gondolkodással felfogni nem képes (I. Kor. 29) Ha ez a két dolog vitán kívül áll, akkor a mi álommagyarázóink hiába igyekeznek Isten szent szolgálait meggyőzni arról, hogy azok, kik ez életből távoztak, még nem léptek be Isten országába azért, mert ez van mondva róluk: jertek el, bírjátok az országot stb. (Mát. 25,34) és még ehhez hasonlók. Hiszen könnyű nekünk erre megfelelni: nem azért nincsen semmiféle ország, mivel még nem tökéletes, hanem ellenkezőleg azt mondjuk, hogy akkor végződik be az, ami már elkezdődött; amely dolognak azonban, azt akarom, hogy csak akkor adjanak majd hitelt, amikor azt a Szentírás megdönthetetlen bizonyítékaival bebizonyítottam. Mert az a nap is Isten országának neveztetik, mivel Isten akkor igázza le valóban az ő összes ellenségeit, akkor öli meg a sátánt az ő szájának Lelkével és törli el az ő dicsőséges eljövételével, Ő maga pedig egészen az Ő kiválasztottaiban fog lakozni és uralkodni (I. Kor. 15,24; II. Thess. 2,8). Isten ugyanis Önmagában majd egykor nem uralkodhatik másképen, mint ahogy uralkodott kezdettől fogva, amely uralomnak a fenségehez semmi hozzá nem járulhat és abból semmi el nem távozhat. De azt mondják az ő uralmának, amely mindenekben megnyilvánul! Vajon hát mikor azért imádkozunk, hogy jöjjön el az ő országa, azt gondoljuk, hogy az most nem létezik? És hol lesz ez az ország? Az Istennek országa tibennetek vagyon (Luk. 17,21). Isten tehát már most uralkodik az ő kiválasztottaiban, kiket az ő lelkével mozgat. Uralkodik, mégpedig az ördög, bűn és a halál ellenére, amikor azt parancsolja, hogy a sötétségből ragyogjon az a világosság, mely megzavarja a tévelygést és hazugságot: és amikor megakadályozza azt, hogy a sötétség hatalmasságai ne ártsanak azoknak, kik a Bárány jelét viselik homlokukon. Uralkodik, mondom, már most és imádkozunk azért, hogy az ő országa jöjjön el. Uralkodik, mert erényeket hoz létre az övéiben, és mert törvényt szab a sátán elé. Országa azonban akkor jön majd el, amikor teljessé lesz. Teljessé pedig akkor lesz, amikor az ő fönségének dicsőségét egészen nyilvánossá teszi az Ő kiválasztottainak üdvösségére és a gonoszok zavarba hozására. De hát mit kell mondani, vagy hinni a kiválasztottakról, akiknek országa és dicsősége az, hogy Isten dicsőséges országában vannak s az Istennel mintegy uralkodnak és Őbenne dicsekednek: szóval az isteni dicsőségnek részesei. Ez az ország ugyan, ha azt mondják is róla, hogy még el nem érkezett, részben mégis szemlélhető, mert Isten országában kezdenek lenni azok, akik Isten országát valami módon önmagukban bírják és Istennel uralkodnak: akiken a pokol kapui diadalmat nem vehetnek (Mát. 16,18) Istenben igazulnak meg azok, akikről ez van mondva: Az Úrban igazul meg és dicsekszik Izraelnek egész magva (Ézs. 45,25).

Röviden szólva ez az ország az egyház épülése, vagyis a hívők azon előrehaladása, amelyet Pál ír le nekünk e szavakkal: akik az életkorok minden fokain keresztül teljes férfiakká fejlődnek (Eféz. 4,13). Látják ezek a derék férfiak ennek az országnak kezdeteit, látják annak fejlődését, s mihelyt ezek a szemeik elől eltűnnek, nem adnak helyet a hitnek, és nem tudják elhinni azt, ami nincs az ő testi szemeik előtt. Pedig hát egészen másként beszél az apostol: "Meghaltatok - úgymond - és a ti életetek elrejtett a Krisztussal az Istennél. Mikor a Krisztus, a ti életetek, megjelenik, akkor ti is övele együtt megjelentek a dicsőségben" (Kol. 3,3.4). Krisztussal, a mi fejünkkel, az Istennél elrejtett életet tulajdonít tehát nekünk az apostol; s a dicsőséget

elhalasztja Krisztus dicsőségének a napjára, aki mivel feje az egyháznak, magával vonja az ő tagjait is. Teljesen ugyanezt mondja János is más szavakkal, midőn így szól: "Szerelmeseim, mostan Isten fiai vagyunk, de még nem jelentetett meg, micsodák leszünk; tudjuk pedig, hogy mikor Ő megjelenik, hasonlatosak leszünk őhozzá, mert meglátjuk őt, amint vagyon" (I. Ján. 3,2).

Nem mondja azt, hogy közben mi bizonyos ideig semmivé leszünk, hanem mivel Istennek a fiai vagyunk, kik az Atya örökségét várjuk, fenntartja és felfüggeszti a mi várakozásunkat arra a napra, amelyen mindenki nyilvánossá tétetik Istennek dicsősége és mi Őbenne fogunk dicsekedni. Itt megint, mikor Istennek fiait hallják, elkezdenek csodálkozni azok, akik nem tértek vissza a józan észhez és érzik, hogy halhatatlan az a nemzedék, amely Istentől ered, s amely által az isteni halhatatlanságnak részesei vagyunk. De menjünk tovább, a mi kitűzött célunk felé! Kiabálják, ahogy akarják, hogy Istennek áldottai nem hívatnak az ítélet napja előtt Isten országába, és hogy nem ígértetik előbb Isten népének az üdvösség; feleletem erre az, hogy Krisztus a mi fejünk, kinek országa és dicsősége még nem jelent meg, s hogy fonák és helytelen rend az, ha a tagok megelőzik a főt. Mi pedig akkor fogjuk követni a mi fejedelmünket, mikor eljön az Ő Atyjának dicsőségében és az ő dicsőségének királyi székében fog ülni (Mát. 16,27; 25,31). Közben azonban él az, ami Istentől van bennünk, vagyis a mi lelkünk, mert Krisztus, a mi életünk, él - és lehetetlenség, hogy addig, amíg életünk él, mi magunk elpusztuljunk. Ez az élet pedig Istennél van, és boldog is, mivel az Istenben van. Ezek mind bizonyos és az igazságnak megfelelő dolgok! Mért mondják hát azt hogy még nem üdvözültek, vagy hogy nem bírják Isten országát azok, akik az Úrban haltak meg? Azért, mert várják azt, ami még nincs a birtokukban, és mivel boldogságuknak legfőbb fokát még el nem érték. S miért oly boldogok mégis? Azért, mert megértik azt, hogy az Isten őhozzájuk kegyes s távolról látják az ő jutalmukat és a boldog feltámadásnak biztos várásában megnyugosznak. Valóban míg ebben a sárból való testben lakozunk, addig reméljük azokat, amiket nem látunk, és reménység felett hiszünk a reménységben, mint az apostol mondja Ábrahámról (Róm. 4,18). Mikor azonban a mi értelmünk szemei, amelyek most ebben a testben lévén eltemetve erőtelenekek, ettől a gyengeségtől megszabadulnak, akkor fogjuk látni azokat, amiket vártunk és gyönyörködni fogunk ebben a nyugalomban. Nem is félünk elmondani az apostollal, aki azt mondja (Zsid. 10,27), hogy az ítélet rettenetes várása vár a gonoszokra. Ha ez borzalmas, akkor amazzal valóban méltán nevezik vidámnak és boldognak. S mivel inkább tanítani szándékom az ellenfeleinket, mint kényszeríteni: hallgassanak ránk egy kissé, csak addig, míg az ótestamentum alakzatából kihámozzuk az igazságot, különösen mikor még ezt sem tesszük tekintély nélkül. Amiképpen Pál apostol Izrael fiainak a Vörös-tengeren való átkelésében képlegesen szól Fáraónak alámerüléséről, a vízen át való megszabadítás útjáról (I. Kor. 10,1 stb.), azonképpen engedjék meg nekem, hogy én is azt mondjam, miszerint a keresztségben alámerül a mi Fáraónk, megfeszítetik a régi ember, megöletnek a mi tagjaink, eltemettünk mi a Krisztussal, kiköltözünk az ördög fogságából és a halál birodalmából, de csak síkságba, kiszáradt és terméketlen földre költözünk, ha az Úr mannát nem ad az égből és vizet nem fakaszt a sziklából. A mi lelkünk ugyanis olyan Őelőtte, mint a víz

nélküli föld, melyet mindenféle dolognak hiánya szorongat, amíg Ő az ő lelkének a kegyelmeit nem hullatja. Átmennek azután Józsuének, Nún fiának vezérlete alatt az ígért földre, a tejben és mézben bővelkedő földre: vagyis Istennek kegyelme a mi Urunk Jézus Krisztus által megszabadít bennünket a halál testétől, de nem vér nélkül és izzadság nélkül, mert a test akkor ellenkezik legjobban, akkor gyujti össze az ő erőit a küzdelemre, hogy a lélek ellen harcoljon, s csak mikor már a földben van, akkor tartatunk mi bőségben, mert fehér ruhát és nyugalmat adnak nekünk. De még mindig nincs felépítve Jeruzsálem, a birodalom feje és székhelye. Még nem Salamon, a béke királya, bírja a jogart és intéz mindeneket. A szentek lelkei tehát, melyek az ellenség keze ügyén kívül kerültek, a halál után békességben vannak. Bőségben vannak, mert őrökük mondatott: "Bőségről bőségre fognak menni. Mikor pedig fölemelkedik a maga dicsőségére a mennyei Jeruzsálem és az igazi Salamon: Krisztus, a békesség királya (*), magasan fog ülni az ő ítélőszékében, akkor az ő királyukkal együtt uralkodni fognak az igazi izraeliták.

Hogyha szabad az emberi dolgokról venni a hasonlatot, akkor harcolunk az ellenséggel mindaddig, míg küzdünk a test és vér ellen : s legyőzzük az ellenséget akkor, amikor levetkezzük a bűnnek ezt a testét, hogy egészen az Istenéi legyünk. A diadalt üljük meg és a győzelem gyümölcséhez jutunk akkor, amikor a mi fejünk valóban a halál fölé emelkedik a dicsőségben, vagyis mikor a halál el fog nyeletni a győzelemben. Ez a mi végünk, ez a mi célunk, amiről az van írva: "Megalégszem, mikor felszerkenek, a te dicsőséged látásával" (Zsolt. 17,15). Ezeket könnyen megtanulhatják a Szentírásból mindazok, akik megtanulták azt, hogy Istenre figyeljenek és az Ő szavát hallgassák. Ezeket hagyták nekünk azok is, akik Istennek titkait óvakodva és kellő tisztelettel tárgyalták. A régiek ugyanis úgy engedték meg maguknak a beszédet, hogy azt mondták, miszerint a lelkek a paradicsomban és az égben vannak ugyan, de a dicsőséget vagy jutalmat még el nem nyertek. Tertullianus²⁰ ugyanis így szól: "A jutalom is, a veszedelem is a feltámadás eredményétől függ"; és ő mégis minden kétséget kizárólag tanítja azt, hogy a lelkek ezen eredmény előtt Istennél vannak és Istenben élnek. Más helyen megint így szól²¹: Miért ne fogadnók el, hogy a hívők lelkeinek valamiféle tartózkodási helye neveztetik Ábrahám kebelének, mivel ebben körvonalazva van a hitnek képe, és mivel mind a két ítéletben való reménykedés előrelátható? Irenaeus pedig a következőleg beszél²²: Mivel az Úr a halál árnyékának a közepén elment oda, ahol a megholtak lelkei valának, azután testileg feltámadt és a feltámadás után a mennybe ment, világos dolog, hogy az ő tanítványainak, akik miatt az Úr ezt cselekedte, a lelkei is elmennek arra az Úr által az ő számukra rendelt láthatatlan helyre és ott fognak tartózkodni egész a feltámadásig, várván a feltámadást: azután visszanyervén testeiket és teljesen, azaz testileg feltámadván, ahogyan az Úr is feltámadt, mennek majd az Úr színe elé. Mert egy tanítvány sem feljebbvaló a tanítónál stb. (Máté

²⁰ De resurr. carnis. c. 21.

²¹ Ady. Marc. IV. 34.

²² Lib. IX. adv. haeres.

10,24). Chrysostomus²³ pedig így szól: Értsétek meg, hogy minő és mily nagy dolog az, hogy Ábrahám és Pál apostol nyugodtan vannak, mivel beteljesedik az, hogy jutalmukat akkor elnyerhetik. Mert ha mi is el nem jutunk oda, akkor megmondta nekik az Atya, hogy ő nem fog adni jutalmat: amiként a fiait szerető jó atya mondja az ő jóra való és munkájukat elvégző fiaikhoz, hogy csak akkor ad nekik ételt, ha a többi testvéreik is megérkeztek. Te pedig aggódsz, hogy nem kapod meg a jutalmat? Mit csináljon hát Ábel, aki előbb győzött, és még mindig korona nélkül van? Mit Noé és azoknak az időknek többi emberei?

Íme ők vártak és várnak még másokat, akik te utánad fognak lenni! Kevéssel utóbb megint ezeket mondja: "Megelőztek bennünket a küzdelmekben, de nem előznek meg a dicsőségben, mivel mindannyiunk dicsőségére egy idő van megszabva. Ágoston pedig sok helyen²⁴ leírja azokat a titkos tartózkodási helyeket, melyekben a jámborok lelkei tartózkodnak addig, míg elnyerik a koronát és a dicsőséget: amikor ezenközben a gonoszok bűnhődnek, várva az ítélet méltó büntetését. S a Hieronymushoz intézett egyik levelében így szól: A lélek a test halála után nyugalmat élvez, s végül visszakapja a testet a dicsőségre. Másutt mégis azt mondja, hogy Krisztus menybemenetele után az égbe szállnak azok a lelkek, akiknek Krisztus az útjuk.²⁵ Mert bár bizonyos, hogy a gonosz szellemek gyötrődnek (amint ezt Péter állítja II. Pét. 2,4) - mindazonáltal arról a tűzről, melybe a gonoszok az ítélet napján küldetnek, azt mondják, hogy az ördögnek van készítve. Mind a kettőt tisztán kimondotta az, aki azt írta, hogy örökkévaló kötélben tartatnak ama nagy napnak ítéletére (Júd. 6). S ezen a helyen a tartás azt a büntetést jelzi, amelyet még nem éreznek, a kötél pedig azt, amelyet a jelenben szenvednek. S Ágoston maga is kimagyarázza magát egy másik helyen,²⁶ midőn így szól: A te utolsó napod nem lehet messze. Erre készítsd magadat, mert ahogyan távozol ebből az életből, úgy fogsz visszaadni annak a másik életnek. S azon élet után nem leszel mindjárt ott, ahol azok a szentek lesznek, kiknek ez mondatik majd: "Jertek el én Atyámnak áldottai, bírájátok az országot, mely megkészítettet nektek e világ fundamentumának felvettése előtt." Nem leszel-e még ott, ki tudja? Ott azonban már lehetnél, ahol egykor az a gögös és fősvény gazdag szenvedéseinek közepette távolról meglátta azt a fekélyes koldust, aki megnyugodott. Ebbe a nyugalomba jutván, valóban félelem nélkül várhatod az utolsó ítélet napját, amikor visszanyered a testedet is, s amikor megváltozol, hogy egyenlő légy az angyalokkal. Nagyon szép dolog az is, amit ugyancsak Ágoston mond egy másik helyen²⁷ tanítás végett, csak persze helyesen és meggondoltan kell azt magyarázni: Sokféle fokozata van a léleknek; először az éltetés, másodszor az érzés, harmadszor az ügyesség, negyedszer a derékség, ötödször a csendesség, hatodszor a bemenés, hetedszer a szemlélés. Vagy ha valaki jobban akarja érteni: először a testről, másodszor a testre, harmadszor a test körül, negyedszer önmagára, ötödször önmagában, hatodszor Istenhez, hetedszer Istennél.

²³ Hom. 28. in 11. ad. Hebr.

²⁴ Libro XII. de civit. c. 9; lib. XIII. c. 8. etc.

²⁵ De eccl. dogmatibus

²⁶ In Psalm. 36.

²⁷ De quantitat. animae.

Ezeket a szavakat, hogy a szent férfiúnak ebben a dologban való felfogását kimutassam, jobbnak tartottam itt idézni, semhogy bárkit, akár magamat is, ezen megkülönböztetés szabályára kényszerítsek. Mert ezt, úgy gondolom, Ágoston maga sem kívánta, hanem a lehető legegyszerűbben elő akarta adni azt, hogy a léleknek van bizonyos fejlődése, amely nem érkezik el a végső fokhoz, egész az ítélet napjáig. Végül az jut eszembe, hogy az ítéletnek ez a napja, amivel ők annyit foglalatostkodnak, irthatja csak ki az ő tévelygésüket. Mert a hitvallásban, amely a mi hitünk összefoglalata, nem a léleknek, hanem a testnek a feltámadását valljuk. S nem is lesz itt helye annak a szörszálhasogatásnak, hogy azt mondják, miszerint a test szó az egész embert jelzi. Amit ugyan ha néha megengedünk is nekik, de éppen nem fogadunk el itt, ahol a tudatlan nép számára nagyon is érthető és egyszerű szavak vannak leírva. Valóban farizeusok ők, akik kiváló védelmezői voltak a feltámadásnak és ennek nevét mindig a szájukon hordták, ezzel egyidejűleg azonban mégsem hitték a lélek létezését.

De még tovább is támadnak bennünket és arra kényszerítenek, hogy a következő nehézséggel is foglalkozzunk. Idézik Pálnak azon szavait, amelyek azt tanúsítják, hogy minden embereknél nyavalyásabbak vagyunk, ha a holtak fel nem támadnak (1. Kor. 15,19). Mi szükség van - mondják ők - a feltámadásra, ha a feltámadás előtt boldogok vagyunk? Aztán meg miféle nagy nyomorúság a keresztyén embereké, amely minden ember nyomorúságát felülmúlja, ha igaz az, hogy ők nyugalomban vannak akkor, amikor mások gyötrődnek és csodálatos módon kínlódnak? Figyelmeztetem itt őket arra, miszerint ha az a szándékuk, hogy gúnyolódjanak (pedig ők csakis azt tervezik), van nekem alkalmam a kisiklásra. Mi akadályoz ugyanis bennünket abban, hogy azt a néhány józaneszű embert kövessük, akik ezt a vitát nemcsak az utolsó feltámadásra vonatkoztatják, amely által a romlásból romolhatatlan testeket kapunk vissza, hanem arra az életre is, amely e halandó élet után ránk várakozik, s melynek a Szentírásban a feltámadás szóval való megjelölése közhasználatú dolog? Mikor ugyanis az mondatik, hogy a sadduceusok tagadták a feltámadást, ez nem vonatkozik a testekre, hanem egyszerűen az van ezzel mondva, hogy az ő vélekedésük szerint a halál után semmi sem vár az emberre.

S ennek a dolognak valószínű oka az, hogy mindazt, amire ott Pál az ő mondását alapította, egy szóval meg lehetett volna dönteni, ha azt mondták volna, hogy a lelkek ugyan élnek, a testek azonban, melyek elenyésztek a porba, semmi módon föl nem támaszthatók. De lássuk a példákat. Mikor ezt mondja Pál: "Akik a Krisztusban elaludtak, tehát azok is elvesztek" (I. Kor. 15,18), ezt megcáfolhatták volna azok a bölcsészek, kik a lélek halhatatlanságát vitatták. Arra a mondására, hogy mit tesznek azok, akik megkeresztelkednek úgy, mint holtak, könnyű lett volna megfelelni azzal, hogy azért keresztelkednek meg, mivel a lelkek a halál után is élnek. Arra a kérdésére pedig, hogy miért tesszük ki magunkat minden órán veszélyeknek (I. Kor. 15,30), azt lehetett volna felelni, hogy ezt a mulandó életet a halhatatlanságért kockáztatjuk, amelyben a mi jobb részünket tekintve fogunk élni. De már sok szót vesztegettünk, amelyeknek semmi hasznuk sem lett volna a tanulni vágyók között. Maga ugyanis az apostol nyomorultaknak mond bennünket, ha csak ebben az életben

reménykedünk a Krisztusban. S ez vita nélkül is világos annak a tanúsága szerint is, aki bevallja, hogy már-már meghanyatlottak a lábai és kis híja, hogy léptei el nem iszamodtak, látván a gonoszok jó szerencsését a földön (Zsolt. 72,2-3). És valóban, ha messzebbre nem nézünk, boldognak mondjuk azt a népet, amelynek minden a kedve szerint történik. Ha azonban messzebbre tekintünk, akkor az a nép lesz előttünk boldog, melynek az Úr az Istene, akinél van a halál kimenetele. De mi valami bizonyosabbat hozunk fel, ami nemcsak ezeknek az ellenvetéseit cáfolja meg, hanem az apostol valódi felfogását is megmagyarázza azoknak, akik azt szóvita nélkül akarják megtanulni. Mert ha nincsen testi feltámadás, akkor e miatt az egy dolog miatt is méltán nevezi szerencsétleneknek a jámborokat, mivel annyi sebet, csapást, kínzást, gyalázatot, általában szükségét szenvedtek testeikben, melyekről azt hiszik, hogy halhatatlanságra vannak rendelve, pedig hát csalódnak ezen reményükben. Mert mi volna, nem mondom most már, hogy nyomorúságos, de nevetségesebb dolog, mint látni azt, hogy azoknak a testei, akik gond nélkül élnek, mindenféle gyönyörrel vannak eltelve, a keresztyének testei pedig az éhségtől, hidegtől, csapásoktól és a gyalázat mindenféle nemétől elaszottak, ha úgy ezeknek, mint azoknak a testei egyformán elpusztulnak? Ezt állíthatnám ugyanis az ő oda fűzött ezen szavaiból: "Hogy miért tesszük ki magunkat minden órán veszélyeknek. Mindennap meghalok a ti dicsekedésteke, testvérek" stb. Együnk és igyunk, hisz holnap meghalunk. Jobb volna, - úgymond - ha az volna érvényben köztünk, hogy "Együnk stb.", ha azok a gyalázatok változnának meg, amiket testünkben elszenvedünk, és nem az a dicsőség, amit remélünk. Ez pedig csakis a test feltámadásában fog megtörténni. De hogy felhagyjak ezzel a védelemmel, még egy másikat is hozhatok itt fel. Azért vagyunk mi minden embernél nyomorultabbak, mert ha a feltámadás előtt boldogok vagyunk is, mégsem vagyunk azok a feltámadás nélkül. Azért mondjuk ugyanis a szentek lelkeiről azt, hogy boldogok, mert a boldog feltámadás reménységében megnyugosznak, amely reménység ha nem volna, megsemmisülne ez az egész boldogság. Igaz tehát Pálnak az a mondása, hogy minden embereknél nyavalyásabbak vagyunk mi, ha nincs feltámadás. S nem is ellenkezik ezekkel a szavakkal az a dogma, hogy boldogok a szentek lelkei a feltámadás előtt, de a feltámadás miatt.

Felhozzák még azt is, ami a zsidókhöz írt levélben a régi atyákról olvasható. (Zsid. 11,13 stb.) "Hit által haltak meg azok mindnyájan, kik az ígéreteket el nem vették vala, hanem távol nézik vala azokat, mivel ők bujdosók és jövevények voltak a földön. Mert akik ezeket mondják, nyilván jelentik, hogy ők hazát keresnek. És ha arról megemlékeztek volna, amelyből kijöttek, volt volna alkalmuk a visszatérésre: most azonban jobb hazát kívánnak, ti. mennyeit." Ebből ők így okoskodnak: Ha kívánják a mennyei hazát, akkor nem bírják. Mi pedig a következőképen okoskodunk: Ha kívánják, akkor vannak, mert csak abban támad vágy, aki van. S az az egy, amit tőlük ki akarok csikarni, az, hogy ahol vágy van, ott meg kell lenni a jó és rossz ismeretének is, amely vagy követi azt, ami a jónak a látszatával bír, vagy kerüli azt, ami rossznak látszott. Ez a vágy - mondják ők - az Istenben van. Aminél nevetségesebb dolgot gondolni vagy képzelni sem lehet, mert ha a kettő közül valamelyiket bebizonyítjuk: akkor vagy az Isten kíván valami jobbat, mint amit bír,

vagy valami olyan van az Istenben, ami nem az Istené. S ebből a dologból én arra következtetek, hogy ők játékot űznek a komoly dologból. De hogy ezt mellőzzük, vajon mit akar jelenteni az a visszatérésre való alkalom? Térjenek tehát szívükbe és hallgassanak valami jobbra, mint amit eddig gondoltak, ha ugyan meg vannak győződve arról, amit a nyelvük hegyén hordoznak. Az apostol Ábrahámról és az ő ivadékaikról beszél, akik idegen földön, idegenek közt laktak, csakhogy nem mint száműzöttek, hanem bizonytalansággal mint zsellérek, akik alig tudják alacsony kunyhókkal betakarni testeiket: Istennek azon parancsa szerint, amelyet Ábrahámnak adott, hogy menjen ki az ő szülőföldről és az ő rokonsága közül. Ezeknek megígérte Isten azt, amit még nem teljesített. Távolról nézték tehát az ígéreteket és abban a biztos hitben haltak meg, hogy majd egykor teljesíti Isten az ő ígéreteit. S ezen hit szerint vallották azt, hogy nekik nincs állandó lakhelyük e földön s hogy e földön kívül van nekik hazájuk, amely után áhítoznak, ez pedig az égben van. A fejezet végén pedig előadja az apostol, hogy mindazok, akiket elősorolt, nem nyerték el az ígéretet azért, hogy nálunk nélkül az üdvösségre ne jussanak. S ha ennek a mondásnak a tulajdonképpeni értelmét megfigyelték volna, sohasem idéztek volna fel oly nagy zavarokat. Csodálatos dolog, hogy ily nagy világosságban is mennyire vakoskodnak. De még csodálatosabb az, hogy kenyeret adnak nekünk kövek helyett: azaz mikor el akarnak bennünket csábítani, megakasztanak.

Azt hiszik még, hogy ami az Apostolok Cselekedeteiben (9,40) Thabitáról van elmondva, hatalmas erősségül szolgál nekik. Mivel ugyanis Thabita, aki jó cselekedetekkel és alimizsnákkal gazdag tanítványa volt Krisztusnak, feltámasztatott a halottak közül, azt mondják, miszerint ha igaznak tartjuk azt, hogy a testtől megszabadult lelkek Istennel és Istenben élnek, akkor igazságtalanság történt Thabitával, mivel az Istennel való közösségtől és attól a boldog élettől visszahívták őt a bajok ezen tengerébe. Mintha bizony nem lehetne ugyanezt visszafordítani ellenük! Mert akár aludt, akár semmivé lett, mégis mivel az Úrban halt meg, boldog volt. Nem volt tehát őneki hasznára az, hogy visszatért ebbe az életbe, amelyet bevégezett. Ezt a nehézséget, amelyet ők idéztek fel, oldják meg először ők, mert méltányos dolog, hogy ők engedelmeskedjenek annak a törvénynek, amelyet másokra szabnak. Bár nekünk nem nehéz ezt a nehézséget megoldani. Bárminő sors várjon is ránk a halál után, minden hívőre átvihető az, amit Pál mond önmagáról, hogy ránk nézve a halál nyereség és Krisztussal lenni mindennél jobb (Fil. 1,21). És mégis azt mondja Pál, hogy Epafroditus, aki bizonyára a hívők közé tartozott, könyörületességre talált az Istennél, mivel halálos beteg lévén, felgyógyult (Fil. 2,27). Azok ugyan, akik oly tiszteletlenül és kevésbé meggondoltan beszélnek Isten titkairól, ezt a könyörületességet kegyetlenségnek magyarázzák; mi azonban érezzük és valljuk a könyörületességet, mivel Isten könyörületességének fokozatai vannak, még pedig a kiválasztottak megszentelése és a megszenteltek megdicsőítése. Nemde tehát a könyörületességet gyakorolja az Úr akkor, amikor bennünket jobban és jobban megszentel? Hátha Istennek az az akarata, hogy az élet által a testünkben magasztaltassunk fel (Fil. 1,20), vajon ez nem könyörületesség? Aztán tán nem a mi dolgunk Istennek eléje írni a csodatettek törvényét! Elég az, ha azokból kitündöklök a szerző dicsősége. Hát ha azt mondjuk, hogy Isten nem is gondolt Thabitának

előnyével, hanem a szegényekre volt tekintettel, s ezeknek a kéréseire támasztotta fel őt, mivel sírtak és azokat a ruhákat mutogatták, amelyeket Thabita varrt nekik. Ezt az okot Pál elegendőnek tartotta az életre, bár jobb lett volna neki az Istenhez költözni. És mikor azt mondta Pál, hogy az Isten megkönyörült Epafrodituson, hozzáteszi: Nemcsak őrajta pedig, hanem én rajtam is, hogy egyik bánatomra más bánatom ne lenne. Menjetek most már és indítsatok pert az Úr ellen azért, mert a szegények szolgálatában szorgoskodó asszonyt visszaadta a szegényeknek. Mert hogy a cselekedet oka felől is tisztában legyünk, azt bizonyára megérdemelte Krisztus, hogy megdicsőíttessék a mi életünkben és "halálunkban Ő, aki azért halt meg és azért támadott fel, hogy mind az élőkön, mind a megholtakon uralkodjék (Róm. 14,9).

Felhozzák az ő ügyük védelmezésére Dávidot is, a mi nézetünk legkiválóbb pártfogóját: de annyira szemérmetlenül és minden emberi érzés nélkül, hogy restellek és szégyellek sok olyan dolgot felhozni, amiket ők mint argumentumokat tőle kölcsönöznek. Először is a következő mondásra mernek hivatkozni (Zsolt. 82,6): "Azt mondom én: istenek vagytok ti, és a Felségesnek fiai ti mindnyájan; mindamellert meghaltok, mint a közember, stb." Ezt úgy értelmezik, hogy istenek és Istennek a fiai ugyan a hívők, de meghalnak és elhullanak a gonoszokkal együtt, hogy mind a kettőjüknek egyforma legyen a sorsuk mindaddig, míg a bárányok szét nem választatnak a gödölyéktől. Erre azt feleljük, amit Krisztustól hallottunk (Ján. 10,35) □ hogy ott azok neveztetnek isteneknek, akikhez az Isten ígéje intéztetett, azaz Istennek szolgálói, ti. a bírák, kik az Istentől kapott fegyvert tartják a kezükben. És ha nélkülözőnk is Krisztusnak magyarázatát és a Szentírás gyakorlatát, amely mindenütt megegyező, még akkor is világos önmagában véve ez a hely, amelyben megdorgáltatnak azok, kik a bűnök felett ítélik és a bűnösök képét hordják. Ezek neveztetnek isteneknek, mivel Isten személyét képviselik, s mivel mások fölött állanak, de intetnek arra, hogy nekik is lesz bírójuk, aki előtt számot kell adniuk működésükről. Íme az ő bizonyosságuk!

Halljuk a másodikat, amire hivatkoznak: "Kimegyen az ő lelke s visszatér földébe. Azon a napon elvész minden gondolatjuk" (Zsolt. 146,4). Itt a lelket szélnek gondolják, s azt hiszik, hogy a földbe menendő ember semmi egyéb nem lesz, mint csak föld; hogy gondolataik el fognak veszni, pedig ezek bizonyára megmaradnának, ha a lélek megvolna. Mi azonban nem vagyunk ilyen szórszálhasogatók, hanem a mi együgyűségünkhöz képest a csónakot csónaknak, a lelket léleknek nevezzük, amely kimenvén az emberből, maga az ember visszatér az ő földébe, amelyből vétetett, amint ezt már bőségesen kifejtettük. Hátra van, hogy megvizsgáljuk azt, mit jelentsen az, hogy a gondolatok elvesznek. Abban a figyelmeztetésben részesülünk, hogy bizodalunkat, amelynek halhatatlannak kell lenni, ne helyezzük az emberekbe, mert bizonytalanná és állhatatlanná válik, mivel az emberek élete gyorsan elmúlik. Ennek a jelzése végett mondta azt Dávid, hogy elvesznek az ő gondolataik, azaz bármit terveztek is életünkben, az mind semmivé lesz és széllé válik. Amint egy más helyen mondja Dávid (Zsolt. 112,10): Látja ezt a gonosz és dühöng; fogait csikorgatja és eped; a gonoszok kívánsága semmivé lesz: ami másként úgy van

mondva, hogy elforgattatik. Az Úr elforgatja a nemzetek tanácsát (Zsolt. 33,10); továbbá: Tanácskozzatok, de haszontalan lesz (Ézs. 8,10) S ezt jelezte a boldogságos Szűz az ő hálaénekében a szavak körülírásával: Elszéleszté az ő szívük gondolatában felfuvalkodottakat (Luk. 1,51).

A harmadik bizonyosságuk ez: "És eszébe vevé, hogy test ők és olyanok, mint az ellebbenő lehetet, amely nem tér vissza" (Zsolt. 78,39). Azt állítják itt, hogy a lehelet (spiritus) szó szelet (ventus) jelent, mint csaknem mindenütt. S ebben nem veszik észre, hogy ők a lelkeknek nemcsak a halhatatlanságát törlik el, hanem még a feltámadásra való reménységüket is megsemmisítik. Ha ugyanis van feltámadás, akkor a lélek bizonyára visszatér; ha nem tér vissza, akkor megsemmisül a feltámadás. S ezért illendőbb is, ha itt a tudatlanságukból eredő hibát hozzák fel mentségül, mint ha állhatatosan azon vannak, hogy saját helytelen követelésüket megvédelmezzék. Ezeket azonban csak azért mondtuk el, hogy mindenki láthassa, hogy mily nagy résünk van nekünk a menekülésre, ha csak arra gondolunk, hogy az ő érveiket megcáfoljuk. Szívesen elismerjük ugyanis, hogy itt a mi véleményünk szerint is odailik a "szél" szó; megengedjük, hogy az ember ellebbenő szél, amely nem tér vissza; de ha ezt a saját véleményükre magyarázzák, akkor tévednek, mert nem ismerik a Szentírást, melynek az a szokása, hogy a körülírás ugyanazon nemével egyszer az emberi állapot gyarlóságát, máskor pedig az élet rövidségét jelzi. Mikor Jób azt mondja az emberről, hogy olyan, mint a virág, mely kinyílik és elhervad és eltűnik, mint az árnyék (Jób 142), mi egyebet akar ezzel, mint leírni azt, hogy az ember erőtlen, mulandó és hasonló a lehulló virághoz? Ézsaiás pedig az Úr parancsából azt kiáltja, hogy minden test fű és annak minden dicsősége olyan, mint a fű virága; megszáradt a fű, elhullt a virág, de az Úr beszéde mindörökre megmarad (Ézs. 40,6-8; I. Pét. 1,24 és 25).

Rajta hát, mondják ki rövidesen, hogy az ember lelke elszárad és elhervad: s egy kissé jobban vegyék szemügyre, hogy mily otromba az a halász, aki az összes hívők halhatatlanságát abból bizonyítja (I. Pét. 1,23), hogy újonnan születtek nem rothadandó magból, azaz Isten igéjéből, ami örökké megmarad. A Szentírás pedig azokat nevezi múló virágnak és ellebbenő szélnek, akiknek bizodalomuk van ebben az életben, s akik mintha itt maradandó lakhelyet ütöttek volna fel, azt hiszik, hogy ők vég nélkül fognak uralkodni és nem tartják szemük előtt azt a rendeltetést, amelynél fogva állapotukat meg kell változtatni és máshová kell költözniök. Ezekről mondja is a próféta ezt: "Frigyet kötöttünk a halállal, a sírral meg szövetséget csináltunk" (Ézs. 28,15). Ezeknek a hiú reménységét gúnyolván, nem tulajdonítja nekik az életre azt, ami rájuk nézve a legrosszabb halál kezdete, s azt állítja jobb volna nekik nem lenni, mint úgy lenni, ahogy vannak. Hasonló ehhez az is, amit egy másik zsoltár mond: "Amilyen könyörülő az atya a fiakhoz, olyan könyörülő az Úr az Őt félők iránt. Mert Ő tudja a mi formáltatásunkat; megemlékezik róla, hogy porok vagyunk. Halandó! Napjai olyanok, mint a fű, úgy virágozik, mint a mezőnek virága. Hogyha általmegy rajta a szél, nincsen többé és az ő helyét sem ismeri többé" (Zsolt. 103,13-16). S ha ezekből a szavakból ők azt erősítik, hogy a lélek megsemmisül és elenyészik, akkor ismét lelkükre kötöm, miszerint vigyázzanak, hogy ajtót ne

nyissanak az epikureusok előtt, akik ha vannak, amint hogy bizonyára sokan vannak, előlépnek és a feltámadásra vonatkozólag úgy a mi hitünket, mint az övékét megingatni igyekeznek. Ugyanezen az alapon következtetik ők azt, hogy a lélek nem tér vissza a testbe, mivel az van mondva róla, hogy nem ismeri meg többé a helyét. De hadd mondják, hibásan következtetnek erre, mivel ennek az okoskodásnak nyíltan ellent mondanak a feltámadásra vonatkozó helyek. S azok is helytelenül következtetnek, akiknek ezekkel közös érvelésük van. Hasonló körülbelül Jézus Sirák fia könyvében ez a mondás (18,8 stb.): Az ember éveinek száma, ha sok, akkor száz esztendő, mint egy csepp a tenger vizéhez, mint egy porszem, oly kevesek az ő évei az örökkévalósághoz képest. Ezért türelmes az Isten övelük szemben és kiönti rájuk az Ő irgalmasságát. El kell tehát ismerniök, hogy nagyon is eltér a próféta felfogása attól, amiről ők álmodoznak. Az Úr megkönyörült azokon, akiről tudja, hogy csakis az Ő könyörületességével tudnak megállani, s akik, ha egy kis időre is visszavonja tőlük a kezét, visszatérnek a porba, ahonnan vétettek. Azután hozzáfűzi az emberi élet rövid leírását: virághoz hasonlítván azt, amely, ha ma virít is, nem egyéb, mint a holnapi széna. Még ha kijelentette volna is Dávid azt, hogy az ember lelke elpusztul és megsemmisül, még így sem szolgáltatott volna fegyvert az ő tévedésüknek. Mert amikor azt mondjuk, hogy az ember lelke halhatatlan, ezzel nem állítjuk azt, hogy a lélek Isten kezének az ellenére is megállhat, sem azt, hogy az ő ereje nélkül is fenn tudja magát tartani. Távolságra legyen tőlünk az ilyen káromlás! Hanem igenis azt mondjuk, hogy az ő keze és áldása tartja fenn. Így Irenaeus,²⁸ bár ő velünk együtt a lélek halhatatlanságát állítja, mégis azt akarja, hogy tanuljuk meg, miszerint mi a természettől fogva halandók vagyunk, s csak egyedül az Isten halhatatlan. S ugyanazon a helyen még így szól: Hogy Istennel szemben soha fel ne fuvalkodjunk s ne büszkélkedjünk, mintha önmagunktól bírnók az életet és hogy tapasztalatból tanuljuk meg, miszerint Istennek nagysága és nem a saját természetünkből kifolyólag bírjuk az örökre való állandóságot. Ez a küzdelmünk van tehát nekünk Dáviddal, akit ők oly nagy ellenségünké tesznek. Ő ugyanis azt mondja, hogy az ember, ha az Úr elfordítja tőle az ő irgalmasságát, kimúlik és elpusztul (Zsolt 104,29), mi pedig azt tanítjuk, hogy az embert □Istennel a jósága és ereje tartja fenn, mivel egyedül Őnek van halhatatlansága (I. Tim. 6,16) és bármiféle élet van is, az Őtőle származik.

A negyedik, amit felhoznak, a következő: "Betelt a lelkem nyomorúságokkal és életem a holtak országa felé közeledik; hasonlatossá lettem a sírba szállókhoz; olyan vagyok mint az erejevesztett ember, mint a megöltek, akik koporsóban fekszenek, akiről többé nem emlékezel, holott ők a te kezéd által vágattak ki" (Zsolt. 88,4 stb.). Hát - mondják ők - nem szuntek-e meg létezni, ha Istennel az ereje vágta le őket, s ha az ő gondviseléséből és emlékezetéből kiestek? Mintha bizony nem fordíthatnám meg ezt így, hogy: Hát ha az Isten ereje vágta le őket, hogy ha kiestek az ő emlékezetéből, akkor hogyan lesznek majd ismét? Hol lesz akkor a feltámadás? Továbbá hogyan egyeztethetők majd össze ezek a mondások: Az igazak lelkei Isten kezében vannak (Bölcs. 3,1); vagy hogy Isten határozott kijelentéséről szóljunk:

²⁸ Iren. libr. V. adv. haeres.

Örök emlékezetben lesz az igaz (Zsolt. 112,6). Nem estek ki tehát Istennek a kezéből és nem kerültek el az ő emlékezetét. Sőt inkább ebből a szólásmódból ismerjük meg annak az elcsüggedt embernek a nyomasztó hangulatát, aki panaszkodik az Istennél, hogy ő majdnem a romlásra van hagyatva □ a gonoszokkal együtt, akikről az mondatik, hogy az Úr nem ismeri őket és megfedkezett róluk, mivel az ő neveik nincsenek beírva az élet könyvébe, és hogy az ő kezéből elvettette őket, mivel nem igazgatta őket az ő lelkével.

Az ötödik a következő: "Avagy a holtakkal teszel-e csodát? Felkelnek-e vajon az árnyak, hogy dicsérjenek téged? Beszélnek-e a koporsóban a te kegyelmedet és igazságodat a feledékenység földén?" (Zsolt. 88,11). Továbbá: "Nem a meghaltak dicsérnek téged, Uram, sem nem azok, akik alászállanak a csendességbe, hanem mi, akik élünk, áldjuk az Urat mostantól fogva mindörökké" (Zsolt. 115,17). Majd megint: "Mit használ vérem, ha sírba szállok? Dicsér-e téged a por, hirdeti-e igazságodat?" (Zsolt. 30,10). Ezekhez fűzik még ezt az Ezékiás énekéből vett egészen hasonló mondást (Ézs. 38,20): "Mert nem a sír dicsőít téged és nem a halál magasztal téged, hűségedre nem a sírverembe szállók várakoznak! Ki él, ki él, csak az dicsőít téged, mint ma én! Az atya a fiaknak hirdeti hűségedet". S felhozzák még a Jézus Sirák fia könyvéből ezt a mondást (Sir. 17,26): "A megholttól, mint a semmi, elvész a vallástétel, azért még életedben tégy vallást". A mi feleletünk ezekre az, hogy az említett helyeken nem egyszerűen azokról van szó, akik a természet közös törvénye folytán meghaltak akkor, mikor az életből eltávoztak, hanem részint az van bennük jelezve, hogy csak azok fogják az Urat dicsőíteni, kik az Ő jóságát és könyörületeségét érezték; részint pedig az, hogy a halál után nem jut napfényre az ő neve, mert akkor nem úgy hirdetik az emberek között az Ő jótéteményeit, mint a földön. Vizsgáljuk meg mindezeket egyenként, és tárgyaljuk meg őket sorban, hogy egyúttal az egyes helyeknek az értelmét is visszaadhassuk. Először tanuljuk meg ezt: habár a halál igen gyakran a jelen élet elmúlását jelenti, és az alvilág (infernium) a sírt; mégis a Szentírás gyakori használata folytán ezek a szavak az Isten haragja és az Istentől való elvettetés helyett érthetőek, úgy hogy azokról mondjuk azt, hogy meghalnak és a sírba szállnak, vagy a sírban lakoznak, akik elidegenedtek az Istentől, akiket Isten ítélete lesújtott és a keze szétmorzszolt, s maga az alvilág szó is nem a sírt jelenti, hanem a mélységet és megzavarodást. Ezért szélesítette ki torkát a sír és nyelt el sokat (Ézs. 5,14). S ez az átvitt értelmű beszéd bár lépten-nyomon előfordul a Szentírásban, mégis leginkább a zsoltárokból használatos, mint pl.: A halál vegye őket körül s elevenen szálljanak a koporsóba (Zsolt. 55,16); azután: Uram, ha nem hallgatsz meg engem, hasonló leszek a sírba szállókhoz (Zsolt. 28,1); majd megint: Uram, felhoztad az alvilágból lelkemet, fölélesztettél a sírba szállók közül (Zsolt. 30,14); azután: Pokolba jutnak a gonoszok, oda minden nép, mely elfeledkezik az Istenről (Zsolt. 9,18); továbbá: Ha az Úr nem lett volna segítségül nekem, már-már ott lakoznék lelkem a csendességben (Zsolt. 94,17) majd megint: Szétszóratnak csontjaink a pokol torkában (Zsolt. 141,7); és: A setéséghe helyezett engemet, mint akik régen meghaltak (Zsolt. 143,3). Az újtestamentumban pedig, ahol az evangélistáknál a *hádész* szó fordul elő, ezt a fordító a pokol szóval fordította, mint pl. Lukács 16. fejezetében, ahol az istentelen gazdagról van szó: Mikor pedig a

pokolban volt stb. Épp így Máté 11. fejezetében: Te is, Kapernaum, ki az égig felmagasztaltattál, a pokolig levettetel. Ezeken a helyeken a pokol szó nem annyira a helyet, mint inkább azoknak az állapotát jelzi, akiket Isten elkárhoztatott és száműzetésre ítelt. S ez az, amit vallunk a hitvallásban, hogy Krisztus alászállt a poklokra, azaz, hogy alávetette őt az Atya a halál minden fájdalmának, s hogy ő annak minden kellemetlenségét és rémületét elviselte és igazán meg volt alázva: mivel előbb mondatott róla, hogy eltemettetett. Így viszont az van mondva, hogy élnek és élni fognak azok, kiket Isten a jóságával támogat: Mivel oda küld áldást az Úr és életet örökké (Zsolt. 133,3); továbbá: Hogy kimentse lelküket a halálból és az éhségben is eltartsa (Zsolt. 33 19); majd megint: Kigyomlál téged az Isten a te hajlékodból, és kiszaggat téged az élők földéről (Zsolt. 52,7) és: Az Úr orcája előtt fogok járni az élőknek földén (Zsolt. 116,9). Hogy azonban végét vessük a dolognak, nekünk egy hely is elegendő, amely oly ügyesen írja le mind a kettőt, hogy, még ha mi hallgatunk is, bőségesen kifejezi a mi felfogásunkat: Vannak, akik gazdagságukban bíznak és nagy vagyonukban dicsekesznek. A testvér nem vált meg, hát az ember meg fog váltani? Vajon meg fogja adni Istennek az engesztelést és a lélek megváltásának díját, s szenvedni fog mindörökké és élni fog mindvégig? Nem látja meg a sírgödröt, mikor látja, hogy a bölcsék meghalnak? Együtt vész el a bolond és ostoba, mint juhok a pokolra vettetnek: a halál megemészti őket. S az igazak őrajtuk jó reggel uralkodnak és az ő erősségük elvész a pokolban az ő dicsőségük után. De az Isten megszabadítja az én lelkemet a pokolnak kezétől, mikor az megragad engemet (Zsolt. 49). Lényege ennek ez: Azok, kik gazdagságukban és vagyonukban bizakodnak, meghalnak és a pokolra jutnak: gazdag és szegény, bolond és bölcs együtt pusztulnak el; aki azonban az Úrban bíz, az megszabadul a pokol hatalmától.

Állításom szerint a halálnak és a pokolnak ezen nevei azokban a zsoltárversekben, amiket ők felhoznak és Ezékiásnak említett énekében nem is vehetők más értelemben, s azt erősítem, hogy ez határozott érvekkel be is bizonyítható. Ezekben a versekben ugyanis: Avagy teszel-e csodát a holtakkal stb. azután: Mit használ vérem stb. akár Krisztus, mint a hívők feje, akár az egyház, mint az ő teste beszél: a halált, mint borzalmas és rettenetes dolgot igyekszik elkerülni és magától elhárítani. Ezt teszi Ezékiás is a maga énekében. Mért borzadnak hát annyira a halálnak nevére, mikor tudják, hogy könyörületes és kegyes ő hozzájuk az Isten? Tán azért, mivel többé semmik sem lesznek? De hiszen ebből a zavaros világból, az ellenséges támadásokból és a nyugtalansághól eljutnak a legnagyobb csendességbe és a boldog nyugalomba. És mivel semmivé lesznek, semmi rosszat sem fognak érezni: mivel majd föl fognak ébredni a maga idején a dicsőségre, melyet az ő haláluk éppen nem halaszt el, sem az életük nem siettet. Nézzük csak más szenteknek a példáját, vajon övelük történik-e valami ilyesmi? Noé, mikor meghal, nem kesereg szerencsétlen sorsa miatt; Ábrahám nem siránkozik; s Jákób utolsó leheletei közben is örvendezik, hogy az Úr szabadítását várja (I. Móz 49,18). Jób nem siránkozik; Mózes mikor hallja az Úrtól, hogy utolsó órája elérkezett, nem indul meg. Amint láthatjuk, valamennyien készséges lélekkel fogadják a halált. Azok a szavak, mikkel a szentek az Úr hívásának felelnek, lépten-nyomon feltalálhatók: Íme itt vagyok, Uram.

Valami másnak kell tehát lenni, ami Krisztust és az Ő hívőit ilyen panaszokra indítja. Nincs kétség afelől, hogy Krisztus, amikor önmagát ajánlotta fel érettünk és magára vállalta a büntetést, küzdött az ördög hatalmával, a pokol gyötrelmeivel és a halál fájdalmaival. S mindezeket le kellett győzni a mi testünkben, hogy a hozzánk való jogukat elveszítsék. Ebben a küzdelemben tehát, mikor az isteni igazságosság szigorúságának és keménységének eleget tett, mikor a poklok, a halál és az ördög ellen harcolt, az Atyát hívta segítségül, hogy ne hagyja el őt az ily nagy szorongatásokban, s hogy ne engedje át őt a halál hatalmának: semmi mást nem kérve az Atyától, csak azt, hogy a mi gyöngeségünk, amit ő is a testében hordott, az ördög és a halál hatalma alól feloldoztassék. A mi hitünk, amivel most foglalatoskodunk, az, hogy a mi testünkben elkövetett bűn büntetését, amelyet ugyanazon testben kellett leróni, hogy elég legyen téve az isteni igazságnak, kiszenvetük és leróttuk Krisztusnak testében, amely a mienk volt. Nem a halált akarja tehát Krisztus magától elhárítani, hanem Isten szigorúságának súlyos érzetét, amelynek őt a halál által mi helyettünk el kellett fognia. Akarod tudni, hogy minő érzelemből származott ez a mondás? Nem tudom megmondani jobban, mint ahogy megmondja Krisztusnak egy másik mondása: Atyám, Atyám, miért hagytál el engemet? Ezeket a megholtakat tehát és eltemetetteket, kik a feledékenység földjére voltak száműzve, nevezi az Istentől elhagyottaknak. Isten lelkének tanítása szerint a szentek nem azért használják e szavakat, hogy elfordítsák maguktól a halált és Isten hívását, hanem hogy Isten ítéletét, haragját és szigorúságát hárítsák el, amelyről érzik, hogy a halál által elfogja őket. S hogy ne tünjem fel olyan színben, mintha én magam gondolnám ki ezt, azt kérdezem, vajon hívná-e a hívő az egyszerű és természetes halált, Istennek haragját és a Tőle való rémületet? Nem gondolom őket annyira szemteleneknek, hogy ezt merjék állítani! Ezt a halált pedig így értelmezi a próféta az illető helyen: Általment rajtam, Istenem, a te haragod, és a haláltól való rettegek megzavartak engemet (Zsolt. 88,8 és 17). És sok olyasmit felsorol, amik Isten haragjához tartoznak. Egy másik helynek a szavai pedig ezek: Mert csak pillanatig tart haragja, de élethossziglan jóakarata (Zsolt. 30,6). Intem azonban az olvasókat: vegyék elő a Szentírást, hogy abból a két teljes zsoltárból és Ezékiásnak teljes énekéből merítsenek teljes meggyőződést, mert így félrevezetni sem lehet őket, és én is könnyen hitelre találok azoknál, akik józan ésszel olvassák őket végig. Megállapítjuk tehát azt, hogy a halál az említett helyeken Isten haragjának és ítéletének az érzése, és hogy ebben az értelemben rémülnek meg és zavarodnak meg. Ezékiás ugyanis, mikor látta, hogy ő az országot az ellenség megbecstelenítésének és rablásának kitéve hagyja hátra, sarjadéka pedig, akire a népek várakozással tekinthetnének, nincsen, ezek aggasztották az ő lelkét, mint az Isten haragjának és büntetésének a jelei, nem pedig a haláltól való félelem, amelynek később elhárításért való mindenféle könyörgés nélkül alávetette magát. Végeredményében megvallom, hogy a halál magában véve ugyan rossz, mert a bűnnek a gyalázása és büntetése és mivel önmagában is tele van rémülettel és elhagyatottsággal, s végső kétségbe is űzi azokat, akik érzik, hogy a büntető és haragvó Isten sújtja őket azzal. Egyetlenegy fűszer van csak, ami annak a keserűségét enyhíti s ez az, ha az ő szorongatásai közben megismerjük, hogy Isten a mi Atyánk, s Krisztus a mi vezérünk és kísérőnk.

Akik ezt a fuszert nélkülözik, azokra nézve a halál megzavarodás és örök pusztulás, s ezért nem tudják az ilyenek Istent a halálban dicsérni.

Ez a vers pedig: Nem a meghaltak dicsérnek téged stb. a népnek dicséretét zárja be, mely hálákat ad Istennek azért, hogy Őt megvédelmezte a veszedelemtől, s a következő értelemben veendő: ha az Úr megengedte volna, hogy mi elnyomassunk és az ellenség hatalmába kerüljünk, akkor ez az ő nevét gúnyolta volna ki és azzal dicsekedett volna, hogy ő legyőzte Izrael Urát. Most azonban, hogy az Úr az ellenség vadságát visszaszorította és megtörte, mikor bennünket az Ő hatalmas kezével és dicső karjával az ellenség kegyetlenségétől megmentett, nem mondhatják a pogányok: Hol az ő Istenük, aki magát valóban élő Istennek mondja? Nem is jöhet veszélybe az ő könyörületesége, amelyet ily csudálatosképpen mutatott ki. Itt is azok nevezetnek meghaltaknak, akiket az Isten elhagyott, s akik az Ő erejét és jóságát önmagukkal szemben nem érezték, ép úgy mintha az Ő népét az istentelenek önkényének és vadságának adta volna át. Ezt a felfogást teljesen megerősíti a Bárúk prófétánál előforduló ezen imádság: "Nyisd fel szemeidet és lásd, mert nem a meghaltak, kik az alvilágban vannak, s akiknek lelkük kivételett testeikből, dicsőítik Istent és az ő igazságát: hanem a lélek, mely az ínség nagy volta miatt szomorú és megaláztatva jár és erőtelenül és a homályosodó szemek és az éhező lélek, ez dicsőít téged (Bár. 2,17 és 18). Minden kétséget kizárólag láthatjuk itt, hogy a "meghaltak" név alatt azok vannak összefoglalva, kik lesújtva és összetörve Istentől eltávolodtak a romlásra: a szomorú, erőtelen és megalázott lélek azonban, ha a saját ereje elfogyott és az önmagában való bizalomra nem támaszkodik, az Úrhoz fordul, Őt hívja segítségül, s Őtöle vár segedelmet. Ha mindezeket valaki személyesítés által akarja megérteni, annak könnyű módja lesz ezeknek megoldására, úgy hogy magát a dolgot megérti a személyekben, s amikor a halottakról hall, a következő értelemben fogja fel a halált: Isten az ő könyörületeségének és jóságának dicséretét nem éri el, amikor sújt, megsemmisít és büntet (bár jogosak a büntetések), hanem csak akkor teremt magának olyan népet, mely az ő jóságának a dicséretét zengi és emlegeti, ha a lesújtottakat, megtörteket és kétségbeesetteket megszabadítja és reményre kelti. Hogy azonban azzal ne gúnyoljanak bennünket, hogy mi mindig az alakzatokhoz és képes beszédekhez folyamodunk, ezeket alakzat nélkül is megérthetik.

Másodsorban azt állítottam, miszerint ezekből a helyekből helytelenül állítják, hogy a szentek a halál után megszűnnek az Istent dicsérni. Azonban hát a "dicsérni" inkább annyit jelent, mint Isten jótéteményeit, amik miatt ők dicsérik, mások előtt emlegetni és hirdetni, s ezt az értelmet az említett szavak nemcsak megengedik, hanem szükségszerűleg kívánják is, mert hirdetni, elbeszélni, s az Atyát a fiúkkal megismertetni nem annyit tesz, mint lelkileg és értelmileg felfogni az Isten dicsőségét, hanem azt szájjal magasztalni úgy, hogy mások is hallják. Itt ha azt hozzák fel velem szemben, hogy megtehetik ezt a szentek, ha (amint hisszük) Istennel a paradicsomban vannak, erre azt felelem, hogy a paradicsomban lenni és Istennel élni nem azt teszi, hogy egyik a másikkal beszéljen, vagy egyik a másikra hallgasson, hanem csak azt, hogy Istent élvezzék, az ő jóakarátát érezzék és abban megnyugodjanak. Ha ezt valami álom isten jelentette ki nekik álmukban, legyenek

vele boldogok. Én magamnak nem adok ilyen bonyolódott kérdéseket, amelyek jók a versengésre, de semmi haszonnal sem járnak a jámborságra.

Jézus Sirák fia nem arra törekszik, hogy megmutassa, miszerint a meghaltak lelkei elpusztulnak, hanem mikor arra int bennünket, hogy idején és alkalomadtán tegyünk vallást Istennek, egyúttal azt is tanítja, hogy a halál után nincs ideje a vallástételnek, vagyis nincs helye a bűnbánatnak. S ha közülük valaki még azzal alkalmatlankodik, hogy mi lesz a romlás fiaival, ez épen nem tartozik ránk. Én a hívőket illetőleg ezt felelem: "Nem halnak meg, hanem élnek és hirdetik az Úrnak cselekedeteit" (Zsolt. 118,17); "Kik lakoznak az ő házában, dicsérni fogják Őt szüntelen" (Zsolt 84,5).

Hatodik, amire hivatkoznak, a következő: "Dicsérem az Urat, amíg élek, énekelek az én Istenemnek, amíg vagyok" (Zsolt. 146,2) s ebből így érvelnek: Ha dicséri az Istent, amíg él s amíg lesz, akkor nem dicséri majd a halál után és akkor, amikor nem lesz. Mivel azt hiszem, hogy ezt ők csak játékból és tréfából hozzák fel, az ő kedvükért én magam is játszani fogok. Vergilius Aeneása, mikor azt ígéri háziasszonyának, hogy szívből hálás lesz iránta mindaddig, amíg önmagáról meg nem feledkezik, vajon jelzi-e ezzel azt, hogy meg fog feledkezni önmagáról? Mikor ezt mondotta: Míg élet lesz e tagokban, nem gondolt-e arra, hogy ő a szellemek jelenlétében azokon a mesés mezőkon fog köszönetet mondani? Távolságtól legyen tőlünk az, hogy megengedjük nekik ezen helynek ily módon való elcsavarását, anélkül, hogy az eretnek Helvidiusnak is meg ne adjuk magunkat! Most azonban már komolyan fogok beszélni és hogy azt ne mondják, miszerint én nem hoztam fel az övékével egyenlő érvet, hát ötszöröset fogok nekik szolgáltatni: "Uram, én Istenem, örökké dicsőítlek téged" (Zsolt. 30,13); "Áldom az Urat minden időben, dicsérete mindig ajkamon van" (Zsolt. 34,2); Áldalak téged örökké, hogy így cselekedtél" (Zsolt. 52,11); "Áldom a te nevedet örökkön örökké" (Zsolt. 145,1); s végül: "s éneket mondok a te nevednek mindörökké" (Zsolt. 61,9). Veszik-e észre, hogy az a Dávid, aki előbb oly nagy barátjuk volt nekik, mily hevesen támadja őket? Féltre az ilyen érvekkel, amelyek a tudomány parányjaiból vannak készítve!

Hetedik érvük ez: "Ne bánts tovább, hadd enyhüljek meg, mielőtt elmegyek és nem leszek többé" (Zsolt. 39,14), s ehhez hozzáteszik még Jóbnak ezt a mondását: "Hagyj fel velem, hogy kevésbé felújuljak, mielőtt oda megyek, honnét nem térhetek vissza: a sötétségnek és a halál árnyékának földébe, hol a halál árnyéka és semmi rend, hanem iszonyat lakik" (Jób 10,20 stb.). Ezek azonban épen nem tartoznak a dologra! Ezek a szavak ugyanis a lelkiismeret háborgásával és aggodalmával vannak tele, helyesen fejezvé ki és mintegy a táblára írván azoknak a kedélyállapotát, kik az Isten ítéletétől való félelem folytán kétségbeesve Istennek kezét elviselni már nem képesek, hanem imádkoznak, hogy, ha megérdemlik azt, hogy Isten őket elvesse, legalább egy pillanatra magukhoz jöhessenek Istennek haragjától, mely a végső kétségbeesésbe hajtja őket. S nem is kell csodálkozni azon, ha e harag Isten szent szolgálait erre hajtja, mert az Úr öl és elevenít: sírba visz és visszahoz (I. Sám. 2,6). A nem levés pedig arról mondatik, ami az Istentől távol van. Ha ugyanis egyedül Ő az, aki van, akkor nincsenek igazán azok, akik nem Ő benne vannak, azért, mert az Ő

orcájától örökre elzavartatnak és megfosztatnak. Azután nem tudom, mért kellene nekünk annyira megütköznünk ezen a mondáson, ha egyszeruen nem létezőknek mondjuk a holtakat, csak hogy az emberekre vonatkozzék ez a mondás. Ők ugyanis nincsenek már az embereknél, sem az emberek előtt, ha Istennél vannak is. Így (hogy röviden mondjuk meg) a nem levés annyi, mint jelen nem lenni. Ilyen Jeremiásnak ez a mondása: "Szó hallatszott Rámában, Rákhel siratta az ő fiait és nem akart megvigasztaltatni, mert nincsenek (Jer. 31,15).

De lássuk most már azokat, amik még Jób történetéből vannak hátra. Egyes dolgokat ugyan oly szétszórta, amint előfordultak, már érintettünk. Először ezt hozzák fel: "Miért is nem haltam meg fogantatásomkor, mért is nem múltam ki, mihelyt megszülettem? Mert most feküdnék és nyugodnék, aludnék és akkor nyugton pihenhetnék királyokkal és az ország tanácsosaival, akik maguknak kőhalmokat építenek; vagy fejedelmekkel, akiknek aranyuk van, akik ezüsttel töltik meg házaikat, vagy miért nem lettem olyan, mint az elásott idétlen gyermek, mint a világot sem látott kisdédé? Ott a gonoszok megszűnnek a fenyegetéstől és ott megnyugosznak, akiknek erejük ellankadt. A foglyok ott mind megnyugosznak, nem hallják a szorongatónak szavát. Kicsiny és nagy ott egyenlő és a szolga az ő urától szabad" (Jób 3,11-19). Hátha én meg Ézsaiás 14. fejezetét (9. v. stb.) fordítom ellenük, ahol az van leírva, hogy a halottak kijönnek sírjaikból és eléje mennek a babyloni királynak, s ahol ez a beszédük foglaltatik: "Íme erőtlenné lettél te is, miként mi" stb. Éppen olyan címen mondhatjuk mi ezekből, hogy a halottak éreznek és gondolkodnak, mint ahogy ők következtetik az említett mondásokból azt, hogy minden értelmüket elvesztik. De hát nem szólok az ilyen bolondságaikról! Az általuk idézett helynek a magyarázata pedig nem sok nehézséget okoz, ha csak magunk nem akarunk magunknak útvesztőt készíteni. Jób ugyanis sokféle csapástól sanyargattatva és a teher alatt mintegy kifáradva csak a jelen nyomorúságra van tekintettel, s azt nemcsak valamennyi közt a legnagyobbak, hanem majdnem páratlannak teszi meg. A haláltól éppen nem borzad, sőt inkább kívánja, mivel ez egyforma sorsot ad mindenkinek, véget vet a királyok uralmának és a szolgák elnyomtatásainak, s végül mivel ez minden dolognak határa, amelyben minden ember felhagy azzal az állapottal, melyet ebben az életben a sors neki juttatott. Így reményli, hogy ő is meglátja majd szerencsétlenségének a végét, s közben nincs tekintettel arra, hogy ott minő feltételek mellett élnek, hogy mit fog tenni és mit fog szenvedni. Lelkének egész hevével csak azt kívánja, hogy dolgainak jelen állapota megváltozzék, amint szokták tenni azok, kiket a fájdalom erős érzése szorongat és gyötör. Mert ha a nyár nagy hevében jónak tartjuk a telet, viszont ha a tél hidege kínoz bennünket és minden vágyunkkal a nyár után óhajtozunk: mit fog csinálni akkor az, aki érzi, hogy az Isten keze őneki ellensége? Nem irtózik az ilyen semmiféle rossztól sem, csak a jelen rosszat elkerülhesse. Erről ha nem lehet őket meggyőzni, azon nincs mit csodálkoznunk, mert a kisebb mondásokat szakítják ki a Szentírásból, hogy magokat ezekkel felfegyverezzék, az egész munkának a lényegével azonban nem törődnek. De akik kellő figyelemmel tanulmányozták az egész történetet, azokban bízom, hogy helyeselni fogják az én felfogásomat.

Másodszor felhozzák a következőt: "Emlékezzél meg, hogy az én életem csak egy lehellet, és az én szemem nem lát többé jót. Nem lát engem szem, amely rám néz. Te rám vetted szemedet, de már nem vagyok! Amint eltűnik és elmegy a felhő, úgy aki leszáll az alvilágba, nem jó fel többé" (Jób 7,7-9). Ezen szavakkal siránkozván, Jób a saját szerencsétlenségét annyira növeli Istennél, mint akinek reménye sincs a megszabadulásra. Szemei előtt a saját bajai vannak, melyek őt a síríg elkísérik. Azután szemébe tűnik az, hogy nyomorúságos halál követi a szerencsétlen életet. Hiszen nem is gondolkodhatik másképp az, aki érzi, hogy Isten keze őneki ellensége! Ezen nagyítás által indítja meg a könnyörületességet és teszi magát szánalmassá Isten előtt. Nem tudom, hogy ezen kívül mit kerestek még ebben a mondásban, ha csak azt nem, hogy nem kell várni a feltámadást. Ennek megvizsgálása azonban nem ide tartozik.

A harmadik hely Jób könyvéből ez: "Csak a sír van nekem hátra" (Jób 17,1); továbbá: "Mindenem leszáll a mélységes alvilágba" (Uo. 17. v.). Ez a legigazabb! Mert nincs is jobb az alvilágnál és a halálnál arra nézve, aki azt hiszi, hogy Isten ő iránta nincs jó indulattal (amilyenek jobb is hitte magát akkor). Mikor tehát saját nyomorúságai felsorolásának egészen a végére jut, azt mondja, hogy megtörtént már a legvégső is, a megzavarodás. S ez a vége azoknak, kiket az Ur keze érint. Az Ő haragjában ugyanis halál van, könnyörületességében pedig élet. Igen szépen van ez kifejtve Jézus Sirák fia könyvében (37 28) a következőképpen: "Az ember életének a napjai meg vannak számlálva, Izrael napjai pedig megszámlálhatatlanok". Mivel azonban ez az író nem bír kellő hitelességgel, elhagyva ezt halljuk a prófétát, ki ugyanezt szépen adja elő a saját szavaival "Megersanyargatta - úgymond - az én erőmet ez útbán, megrövidítette az én napjaimat. Ezt mondám pedig: Én Uram, ne vígy el engem az én napjaimnak felén, a te esztendeid örökké tartanak. Az ég és a föld, amiket te régente fundáltál, elavulnak, mint a ruha (Zsolt. 102,25 stb.). Eddig kifejtette azt, hogy mily mulékony és bizonytalan az ember állapota és hogy mennyire nem állandó semmi sem az ég alatt, mivel maguk az emberek is a megsemmisülésre hajlanak. Ezután pedig ez következik (Uo. 28. v. stb.): "Te ugyanaz vagy, a te esztendeid el nem végződnek; a te szolgálóidnak a fiai lakosokká lesznek, s az ő magvuk bátorságban áll meg előtted". Itt látjuk, hogy az istenfélők üdvösségét összeköti az Isten örökkévalóságával. Valahányszor tehát az Isten keze által sújtott és majdnem kétségbeeső Jóbot hozzák fel nekem, aki azt hitte, hogy őrá nézve semmi sincs már hátra más, csak az alvilág és a halál, én azt felelem, hogy ha Isten haragszik, akkor ez a vég vár ránk és abban áll az ő könnyörületessége, hogy a halál torkából kiszabadulunk.

A negyedik, amit felhoznak, a következő: "Ha szívét vetné az emberre, s ennek lelkét és lehelletét magához vonná: minden test egyaránt meghalna és az ember porrá lenne" (Jób 34,14). Ha ezeket a szavakat az ítéletre vonatkoztatnák, mintha az volna mondva, hogy az ő haragja az embert feloldja, szétszórja, megzavarja és megsemmisíti, akkor többet is megengednék nekik, mint amennyit ők kívánnak. Ha azt mondják, hogy az élet, vagyis a lélek a halál után visszatér Istenhez és hogy a lehellet, azaz a mozgató erő, vagy az élethez tartozó tevékenység eltávozik az

emberből, akkor nem ellenkezem velük. De ha azt állítják, hogy a lélek elpusztul, ez ellen állhatatosan tiltakozom. Bár zsidó nyelven egy kissé másként vannak ezek a mondások. Mivel azonban az ő kötekedéseik cáfolgatását már megelégteltem, tovább nem folytatom a dolgot.

Másféle, de különben tompa fegyvereket is csillogtatnak ők, amelyek sem nem ütnek, sem nagyon meg nem ijesztenek. Idéznek ugyanis egynéhány a dologra épen nem tartozó mondást, még pedig Ezsdrásnak negyedik és a Makkabeusoknak második, kétes hitelességű könyveiből, amikre azonban semmi mást sem akarunk felelni, mint azt, amit előbb a feltámadásról mondtunk. Itt azonban mindenki előtt elárulják, hogy mily szemtelenek akkor, amikor Ezsdrást, noha ez teljesen a mi pártunkon van, a maguk részére merik vonni. Nem szégyenlik maguk mellett felhozni a Makkabeusok könyveit, ahol a meghalt Jeremiás könyörög az Úrhoz a háborúskodó népért, s ahol a megholtakért való imádságok vannak elrendelve, melyek által bűneiktől megszabadulnak. Vannak tán még más érveik is, de ezek előttem ismeretlenek, mivel nem volt alkalmam az ő összes hazugságaikkal megismerkedni. Tudva bizonyára nem mellőztem el semmi olyast sem, ami képes volna az egyszerűbb felfogású embereket álláspontjuktól eltéríteni, vagy elmozdítani. Azt ismételtelen szeretném, ha összes olvasóim (ha ugyan lesznek ilyenek) emlékezetükben tartanák, hogy e kiváló dogmának a szerzői a katabaptisták (akiknek a neve elégséges a gyalázatosságok minden nemének megjelölésére). Méltán lehet ugyanis előttünk gyanús minden olyan vállalat, amely ebből a konyhából ered, amely már annyi szörnyűségnek adott és ad naponként létet.

Utószó a fordításhoz.

Nem telt bele két esztendő, hogy a 24 éves Kálvin, aki már 1532-ben értékes kommentárokat adott ki Senecához, e műve után a vallást érdeklő kérdésekkel kezdett foglalkozni. Párizst elhagyva, Saintonge földére, közelebbről Angouleme-be költözött s ott egy barátja kértére rövid keresztyén intelmeket irt a környékbeli papság számára. Raemond állítása szerint e nyomaveszett papírszeletkéek már az Institutio Rel. Christianae alapvonásait tartalmazták. Aztán Orleans-ba ment, ahol már kizárólag theol. tanulmányokkal foglalkozott, melyeknek első terméke a kezünkben levő *Psychopannychia*. Meg akarta cáfolni azoknak tévedését, akik egy régi babonát követve azt hirdették, hogy a boldogultak lelkei a testtől különválva alusznak. Nem tud az egyháztörténelem mit sem arról, hogy a mű tárgyát képező kérdések a francia keresztyénség életében annak idején valami nagy hullámokat vertek volna. Nem is hihető, hogy az ellenfél csupán megközelítő harci képességet és készséget is mutatott volna, mint aminő ellen Kálvin a maga alapos bibliai tudásának és logikájának hatalmas fegyverzetét felvonultatja. Maga az irat tanúsítja különben, hogy Kálvin a támadott haeresist nem közvetlenül, hanem csak másodrangú forrásokból ismeri, s így a jelen munkának a legnagyobb érdekessége és becse annak a hatalmas szellemi fejlődésnek feltüntetésében rejlik, amelyen a fiatal Kálvin két év alatt átmegy. 1532-ben kész filológus. 1534-ben kész teológus. Jelen műve tehetségeinek, vitabeli ügyességének, bibliai járatosságának mintegy erőpróbája. A lélekalvás problémájától minden rokonkérdésre áttér. Beszél a halálról, halhatatlanságáról, de tárgyait nem bölcsészeti, hanem teológiai szempontból vizsgálja. Kálvin jelen teológiája még skolasztikus, az egyház régebbi tudósainak példáján épülő, de az evangéliumi mozgalom már érezteti hatását abban, hogy Kálvin inkább a Szentírásból buzgón összehordott bizonyítékokkal, mint a szentatyáktól vett idézetekkel akarja a kérdést eldönteni. Az előadásra nézve csupán annyit óhajtunk megjegyezni, hogy ha valaki stílusa érdekességéből akarna kedvezőtlen következtetést vonni érzései világára, tévedne, mert bár Kálvin sem tudta magát izolálni a kor heves, könnyen vádaskodó irodalmi nyelvétől, szelídsége azonban kifejezéseinek hevére korában szinte magában álló mérséklő erővel hat.